

Mongolian Economy

2022 оны 05 сар (184)

www.mongolianeconomy.mn

Тээвэр логистик

Далайд гарцгүй, далайцтай
бодлогогүй тээврийн салбар

Гадаадын хөрөнгө оруулалт

Уул уурхайн акулууд Монголд

Дайны нүргээн Монголын эдийн засагт

Хонгионд нь
цохиулаад л мажийх
юм байна л даа.

Шог зургийг А.Амарсайхан

WorldPlus

Magazines made interactive

 Download on the
App Store

 GET IT ON
Google Play

 EXPLORE IT ON
AppGallery

RADO

SWITZERLAND

RADO.COM

MASTER OF MATERIALS

TRUE SQUARE OPEN HEART

Feel it!

Хаяг:
Наран молл / Хүүхдийн 100
Наран центр / УИД баруун талд
Утас: 75057055

Go.to market.

ШИНЭ ҮЕИЙН ЗАХ

ХОЙД БҮСИЙН ХАМГИЙН ТОМ ХУДАЛДАА ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ТӨВ.

Мастер группийн хэрэгжүүлж буй 5-дахь төсөл Go.to market нь айл өрхийн өдөр тутмын хэрэгцээт цогцоор нь хангах зориулалттай, уламжлалт захын хямд үнэ, өргөн сонголтыг моллын тав тухтай орчинд өгөх олон улсын шинэ чиг хандлага бүхий community lifestyle center концептой худалдаа үйлчилгээний төв.

178,000

- Айл өрхийн эрэлт хэрэгцээ

16,000

- Өдөрт үйлчлүүлэх хүний тоо

320

- Бизнесийн цэг

УРЬДЧИЛСАН ЗАХИАЛГА:

7704-4444

ЭРДЭНЭС
ОЮУ ТОЛГОЙ

УУХҮЯ, Эрдэнэс Оюу Толгой компанийн төлөөллүүд Чили, АНУ-ын зэсийн уурхай, зэс хайлуулах үйлдвэрээс туршлага судлав

Оюу Толгой компанийн үйл ажиллагааны тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх, Монгол Улсын хүртэх өгөөжийг нэмэгдүүлэх, ашиг хүртэх хугацааг наашлуулах зорилгоор Монгол Улсын Их хурлын 2021 оны 12 дугаар сарын 30-ны өдрийн Оюу Толгой ордоос Монгол Улсын хүртэх үр ашгийг нэмэгдүүлэх арга хэмжээний тухай 103 дугаар тогтоол, Монгол Улсын Их хурлын 2019 оны 11 дүгээр сарын 21-ний өдрийн Оюу Толгой ордын ашиглалтад Монгол Улсын эрх ашгийг хангуулах тухай 92 дугаар тогтоол тус тус батлагдан гарсан.

Тус тогтоолуудад Оюу Толгой ХХК-ийн төрийн эзэмшлийн 34%-ийн хувьцааг эзэмшиж, хувьцаа эзэмшигчийн эрх, үүргийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны үндсэн чиглэл бүхий Эрдэнэс Оюу Толгой ХХК-ийг чадавхжуулах агуулга багтсан байдаг. Тогтоолын хэрэгжилтийг хангах зорилгоор Эрдэнэс Оюу Толгой компанийн зүгээс хүний нөөцийн бодлогыг сайжруулах, нийт ажилтныг чадавхжуулах чиглэлд хэд хэдэн ажлыг эхлүүлэн хэрэгжүүлж байна.

Төрийн эзэмшлийн хувьцааг эзэмшиж буй компанийн хувьд гадны томоохон уул уурхайн компанийн үйл

ажиллагаатай танилцах тэр дундаа далд уурхайн бүтээн байгуулалт, олборлолт зэргийг судлах нь Оюу Толгойн далд уурхайн анхны тэсэлгээ хийгдээд удаагүй энэ үед нэн чухал ач холбогдолтой ажлуудын нэг юм. Энэ ажлын хүрээнд Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яамны Уул уурхайн бодлогын газрын дарга Б.Элбэгзаяа, Цахим бодлого, мэдээллийн технологийн хэлтсийн дарга Т.Баасанпүрэв, Эрдэнэс Оюу Толгой компанийн гүйцэтгэх захирал Н.Цэрэнбат, тус компанийн Геологи, уул уурхайн хэлтсийн ажилтнууд болон холбогдох албан тушаалтнууд Америкийн Нэгдсэн Улс, Чили Улсад томилолтоор ажиллаж дэлхийд томоохонд тооцогдох, арвин туршлагатай Чили Улсын Эл Теньентэ, Америкийн Нэгдсэн Улсын Ресолушн, Кеннекотт уурхайтай тус тус танилцан туршлага судлалаа.

Монгол Улсын хувьд цаашид Оюу Толгойн зэсийн баяжмалыг дотооддоо боловсруулж зэс болон дагалдах металлыг ялган ангилж нэмүү өртөг бий болгох үр ашгийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр дараагийн томоохон бүтээн байгуулалтыг хийх зайлшгүй шаардлага үүсч байна.

МОНГОЛ, АНГЛИ ХЭЛЭЭР САР ТУТАМ

**Mongolian
Economy**

ҮҮСГЭН БАЙГУУЛАГЧ, ЭРХЛЭГЧ:
Д.Бэхбаяр (9999 4248)

РЕДАКТОР:
Н.Энхбаяр (9916 1303)

АНГЛИ РЕДАКТОР:
Роберт Йохан Шрайверс
Жаклин Истриж

СЭТГҮҮЛЧИД:
Б.Шүрэнчимэг
Б.Дэнсмаа
Г.Даваадорж
Г.Орхон

ОРЧУУЛАГЧ:
М.Ариунзаяа

ДИЗАЙНЕР:
Ш.Оюундарь

МАРКЕТИНГИЙН МЕНЕЖЕР:
7011 5476, 7011 5477

ХАЯГ: Улаанбаатар,
Баянзүрх дүүрэг, 25-р хороо,
UB Tower Plus 204

ВЭБ: www.mongolianeconomy.mn
И-МЭЙЛ:

info@mongolianeconomy.mn

FACEBOOK: Mongolian Economy

TWITTER: EconomyMongolia

УТАС: 7011 5476, 7011 5477

15160 Улаанбаатар,
Төв шуудан, ш/х-2762

СЭТГҮҮЛ ЗАХИАЛГА:

Монгол шуудан (Утас: 7007 8916)
Түгээмэл шуудан (Утас: 7011 5015)

**Mongolian
Economy**

2021 оны 11, 12 сар (178, 179)

www.mongolianeconomy.mn

Ярилцлага

Х.Батжаргал: Хөрөнгө оруулалтын
орчинд цогц шинэчлэл хэрэгтэй

Анхаарлын төвд

“Улайссан” койн, токениуд

ХӨРӨНГӨ
ОРУУЛАЛТЫН
ОРЧИНД ГЭРЭЛ
АСАХ УУ?

СЭТГҮҮЛ
ЗАХИАЛГА:
МОНГОЛ ШУУДАН
ТҮГЭЭМЭЛ ШУУДАН

Утас: 7011-5477, 7011-5476

www.mongolianeconomy.mn

Хувьчлал 08

Баялгийг шударга хуваарилах
хувьчлал

Тээвэр логистик 11

Далайд гарцгүй, далайцтай
бодлогогүй тээврийн салбар

Зочин 14

Д.Дамба: Монголчуудад
мэдэхгүйн зовлон гэж том аюул
байна

Үзэл бодол 17

ОХУ-Украины дайн Монголын
эдийн засагт ямар цохилт өгөв

Гадаадын хөрөнгө оруулалт 20

Уул уурхайн акулүүд Монголд

Элчин сайд 24

Х.Кобаяши: Гадаадын хөрөнгө
оруулалт татахын тулд үүссэн
асуудлыг түргэн шийдвэрлэх нь
чухал

Ногоон бизнес 28

Улаан шугамаас ногоон руу

Стратеги 30

Монголд ажилгүйдэл байна уу,
ажиллах хүсэлгүйдэл байна уу?

Процесс 36

Бид цалин ихтэй бизнесүүдээ
яагаад гаднынханд алддаг вэ?

Дэлхий 2022 38

Экспортын төлөө...

12

24

28

30

Хувьчлал

Баялгийг шударга хуваарилах хувьчлал

Үүнээс харахад төрийн өмчийн хувьчлал бол улс төрчдийн тохирч чаддаггүй асуудлын нэг бололтой.

Үе, үеийн Засгийн газар төрийн өмчит аж ахуйн нэгжүүдийг олон нийтэд нээлттэй компани болгох тухай хэлэлцсээр, жагсаалт гаргасаар ирсэн уламжлалтай. Тэрхүү жагсаалтын эхний эгнээнд Монголын хөрөнгийн бирж бичигдсээр ирсэн ч байрнаасаа хөдлөлгүй өнөөдрийг хүртэл 100 хувь төрийн мэдэлд хэвээр. Олон улсад хөрөнгийн биржээ 100 хувь төр нь эзэмшдэг ардчилсан улсын жишиг манайхаас өөр байхгүй гэхэд хилсдэхгүй. Хөрөнгийн зах зээл төдийлөн хөгжихгүй байгаа шалтгааны нэг нь энэ байж ч мэдэх юм.

1991 онд өмч хувьчлалыг эхлүүлэх, хөрөнгийн зах зээлийг хөгжүүлэх зорилгоор Монголын хөрөнгийн биржийг байгуулсан түүхтэй. 1990 оны өмч хувьчлалд хуудуу орсон, зарим үйлдвэр, компанийн хувьчлал шударга бус явагдсантай холбоотой мэдээлэл цөөнгүй. Өмч хувьчлалыг

хэрэв зөв явуулсан бол Монголын эдийн засаг өнөөдрийнхөөс арай “тэнхлүүн” болох байсан гэх шинжээчид бий. Ийнхүү улсын өмч хувьчлалын эхний давлагааны дараа Монголын хөрөнгийн зах зээл хэсэгтээ л унтаа байдалд орсон.

2010-2012 онд Ерөнхий сайд С.Батболдын Засгийн газар төрийн өмчийг хувьчилж хөрөнгийн зах зээлээ хөгжүүлэх хөшүүрэг болгоё хэмээн зорьж байсан ч гацаанд орж, хөгжил нь хол яваагүй. Үүний дараа 2015-2016 онд төрийн өмчийг хувьчлах, өөрчлөн байгуулах тухай тогтоолыг Ч.Сайханбилэгийн Засгийн газар баталж, нэр бүхий 15 ТӨХК-ийн жагсаалт гаргаж байсан. Эл жагсаалтад багтсан компаниудаас зөвхөн “Монгол шуудан” ХК-ийн төрийн мэдлийн 34 хувийг олон нийтэд нээлттэй байдлаар хөрөнгийн биржээр дамжуулан хувьчилж, 6.2 тэрбум төгрөг татан төвлөрүүлжээ. ►

► Харин бусад төрийн өмчит компанийг хувьчлах ажил ашиг сонирхлын зөрчилдөөн зэрэг олон асуудлаас үүдэн гацсан түүхтэй. Төрийн өмчит компаниудад улс төрийн нөлөө их гэж байнга ярьдаг. УИХ-ын гишүүн Х.Булгантуяа “Авлига, хээл хахууль гурван сувгаар явж байна. Үүний нэг нь төрийн өмчит компаниудын хулгай. Тиймээс эхний шатанд төрийн өмчит компаниудад иргэдийн оролцоог бий болгож, олон нийтийн хараа хяналтад оруулснаар авлига, хулгайг бууруулна” хэмээн ярьж байсан. Үүнээс үзэхэд төрийн өмчийн хувьчлал бол улс төрчдийн тохирч чаддаггүй асуудлын нэг бололтой.

Төрийн өмчит аж ахуйн нэгжүүдийг хэрхэн, яаж хувьчилбал үйл ажиллагаа нь сайжрах вэ гэдэг дээр үе үеийн Засгийн газруудын үг, үйлдэл зөрсөөр ирсний тод жишээ нь 1990 оны хувьчлалаас хойших үйл явдлууд юм. Төрийн өмчит компаниудыг олон нийтийн оролцоо, хяналт бүхий нээлттэй хувьцаат компани болгосноор санхүүгийн голлох үзүүлэлтүүд нь эрс өсдөгийг олон улсын туршлага баглан харуулдаг. Тухайлбал, БНХАУ-ын “Chalco”, “Air China”, ОХУ-ын “Газпром”, Японы “Japan post” зэрэг компанийг дурдаж болно.

Ийнхүү төрийн өмчийн ихэнх компани ашиггүй, алдагдалтай үйл ажиллагаа явуулсаар, төрийн бүтэц улам данхайсаар 2022 онтой золгов. Ерөнхий сайд Л.Оюун-Эрдэнийн Засгийн газар “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын хүрээнд мөн л төрийн өмчит аж ахуйн нэгжүүдийг хувьцаат компани болгохоор зэхэж буй. 2022-2023 онд “Монголын цахилгаан холбоо” ХК, “Мэдээлэл холбооны сүлжээ” ХХК, “Мэдээлэл, технологийн үндэсний парк” ТӨҮГ, “Үндэсний давхар даатгал” ХК, Автозам засвар арчлалтын компаниуд зэрэг 25 хуулийн этгээдийг Монголын хөрөнгийн биржээр дамжуулан хувьчлахаар шийдвэрлээд байна.

Гэхдээ асуудалд судалгаатай, үе шаттай хандах ёстой. Төрийн өмчит компанийг ангилж, хэдэн хувь нь төрийн өмчид байх, ямар дарааллаар бирж дээр гаргахыг нарийн төлөвлөх учиртай. Тааруу үйл ажиллагаатай компаниудыг эхэлж хөрөнгийн биржээр дамжуулан хувьчилбал энэхүү реформын утга алдагдах, дахин гацаанд орох эрсдэлтэй. Тиймээс нэн тэргүүнд олон жил тогтвортой үйл ажиллагаа явуулж буй, нийгэмд танигдсан компаниудын хувьцааг олон нийтэд санал болгох нь зүйтэй гэж салбарынхан анхааруулж байгаа. Гэтэл жагсаалтад багтсан 25 компанийн ихэнх

нь олон нийт, хөрөнгө оруулагчдын сонирхлыг татахааргүй, ялангуяа “АЗЗА” компаниудын үйл ажиллагааг хэн ч мэдэхгүй байх талтай. Дүгнэж хэлэхэд, “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын хүрээнд хэрэгжих “Төрийн бүтээмжийн сэргэлт” гараанаасаа л гацаанд орох өндөр эрсдэлтэй юм.

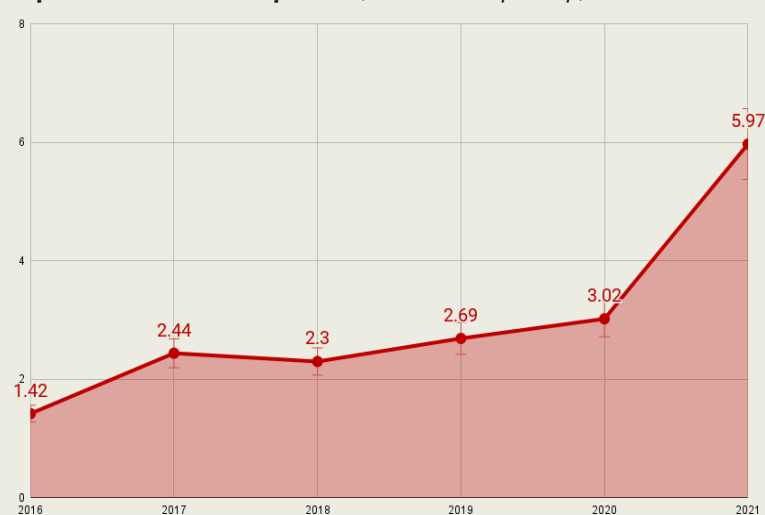
2022-2023 онд олон нийтэд нээлттэй болох аж ахуйн нэгжүүдийн жагсаалтын эхэнд “уламжлал” ёсоор Монголын хөрөнгийн бирж бичигдэж байна. Энэ нь ч магадгүй зүй ёсных биз. Учир нь баялгийг тэгш хуваарилдаг нийгмээс шударга хуваарилдаг нийгэм рүү манай улс 1990 онд шилжсэн. Ардчилалын амин сүнс бол баялгийн шударга хуваарилалт юм. Эл хуваарилалтыг шударга хийдэг механизм бол хөрөнгийн зах зээл. Тиймээс хөрөнгийн биржийн үйл ажиллагааг нэн тэргүүнд олон нийтэд нээлттэй, ил тод болгох үйл явцыг түргэсгэж, бодит ажил хэрэг болгомоор байна.

Өнөөдрийн байдлаар манай улсын хөрөнгийн зах зээл 4.9 их наяд төгрөгөөр хэмжигдэх үнэлгээтэй болтлоо өсжээ. Мөн өнгөрсөн оны есдүгээр сард Монголын хөрөнгийн бирж “FTSE Frontier Watchlist”-д багтсан нь олон улсын мэргэжлийн хөрөнгө оруулагчдыг нэмэгдүүлэх чухал ач холбогдолтой үйл явдал болсон. Цаашид “Watchlist”-ээс гарч, албан ёсоор “Frontier” ангилалд багтахад шаардлагатай бэлтгэл ажлыг эхлүүлээд байгаа аж.

Хөрөнгийн бирж олон нийтэд нээлттэй болсноор олон улсын биржүүдийн адил

2022-2023 онд 25 хуулийн этгээдийг Монголын хөрөнгийн биржээр дамжуулан хувьчлахаар шийдвэрлээд байна.

Хөрөнгийн зах зээлийн үнэлгээ (их наяд төгрөгөөр)

Эх сурвалж: Монголын хөрөнгийн бирж

Хөрөнгийн биржийн хувьчлал нь хөрөнгийн зах зээлийн цаашдын хөгжилд ихээхэн нөлөөлөхөөс гадна их хэмжээний хөрөнгийг арилжаалах тул өндөр босготой байх нь зүйтэй.

► клирингийн үйл ажиллагааг хавсран эрхлэх боломж бүрдэхээс гадна, жижиг, дунд, стартап бизнесүүдийн үнэт цаас гаргах үйл явц илүү хялбар болно. Харин өнөөдөр хөрөнгийн биржийн арилжаанд оролцохын тулд өөр нэг төрийн өмчит компани клиринг хийж, хөрөнгийн зах зээлд оролцож байгаа нь биржийн өрсөлдөх чадварыг шууд бууруулж байгаа хэрэг юм. Олон улсын жишгийг авч үзвэл хөрөнгийн бирж арилжааны шимтгэлээс гадна, клирингийн орлого гэх маш том орлогын эх үүсвэртэй. Үүгээр дамжуулан арилжааны шимтгэлийг бууруулах боломжтой. Өөрөөр хэлбэл, одоогийн орлогын гол эх үүсвэр болох арилжааны шимтгэл буурч, хөрвөх чадвар нэмэгдэнэ.

Биржийг нээлттэй болгож олон нийтэд хувьцааг нь санал болгосноор хөрөнгийн зах зээл өргөжин тэлж, тэр хэрээр компаниудын хөрөнгө оруулалт татах үйл явц хялбар болж, засаглал нь сайжирна гэдгийг Монголын хөрөнгийн биржийн гүйцэтгэх захирал Х.Алтай онцолж буй. Төрөөс гэнэтийн шийдвэр гаргахгүй л бол 2023 оны зургадугаар сарын 30-нд багтаан тус биржийг олон нийтэд нээлттэй хувьцаат компани болгохоор хэлэлцэж байгаа аж. Харин Сангийн сайд Б.Жавхлан “2022 оны хоёрдугаар улиралд багтаан Засгийн газрын хуралдаанаар хэлэлцэж, компанийн үнэлгээг хийснээр хөрөнгийн биржийг олон нийтэд нээлттэй компани болгох ажил

эхэлнэ” гэж мэдэгдсэн.

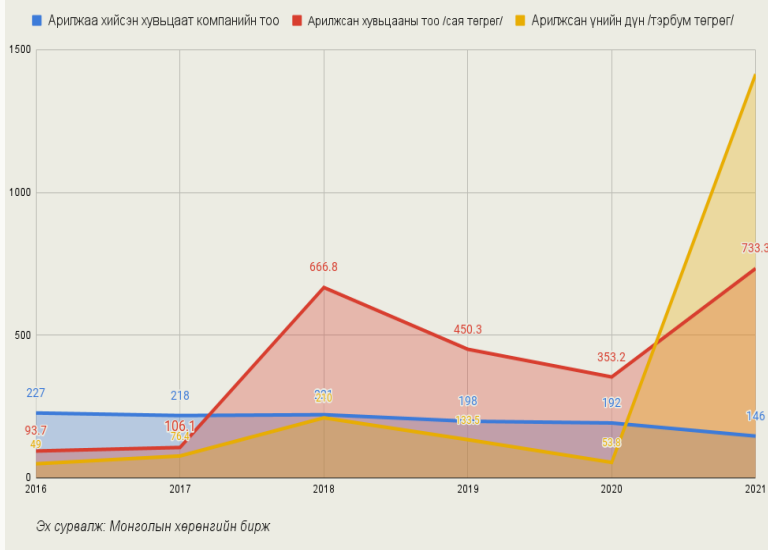
Зарим улс хөрөнгийн зах зээлээ хөгжүүлэх, биржийн үйл ажиллагааг олон улсын түвшинд хүргэхийн тулд өндөр хөгжилтэй улсуудын хөрөнгийн биржтэй хамтран ажиллаж, стратегийн гол хөрөнгө оруулагчаа болгон ажилладаг туршлага бий. Энэ зарчмаар явж болох ч төрийн эзэмшилд байх хувь болон стратегийн хөрөнгө оруулагчдад эзэмшүүлэх хувийг оновчтой тогтоох нь зүйтэй. Энэ талаар Санхүүгийн зохицуулах хорооны дарга Д.Баярсайхан “Биржийг бүх иргэдэд хувьцааг нь өгөх байдлаар нээлттэй болгох бус, мэргэжлийн хөрөнгө оруулагчид даатгах нь зөв” гэсэн санал гаргаж байсан.

Хөрөнгийн биржийн хувьчлал нь хөрөнгийн зах зээлийн цаашдын хөгжилд ихээхэн нөлөөлөхөөс гадна их хэмжээний хөрөнгийг арилжаалах тул өндөр босготой байх нь зүйтэй. Учир нь хөрөнгийн биржид бүртгэлтэй компаниудын засаглалын бүтэц, үйл ажиллагаа, санхүүгийн тайлан, ил тод байдал сул зэрэг шүүмжлэл байнга гардаг. Тиймээс хөрөнгийн бирж дээр бүртгэлтэй компаниудад тавих шаардлагаа өндөрсгөхөөс гадна хөрөнгийн зах зээлийг хэдий хугацаанд ямар хэмжээгээр өсгөж тэлэх, хөрөнгө оруулагчдын эрх ашгийг хэрхэн хамгаалах зэргийг тодорхой зааж өгөх нь зүйтэй. Европын Сэргээн Босголт Хөгжлийн Банкны суурин төлөөлөгч Х.Такач бага хувьцаа эзэмшигчийн эрхийг хэрхэн хамгаалсан байдал, тухайн компанийн засаглал нь хэр сайн бэ гэдэг нь хөрөнгийн зах зээлд чухал үзүүлэлт гэдгийг Монголын эдийн засгийн чуулганы үеэр онцолж байсан.

Хөрөнгийн бирж бол үнэт цаас худалдан авагч, худалдан борлуулагч, брокер дилерийн компаниудыг холбодог хөрөнгийн зах зээлийн дэлгүүр юм. Мэдээж дэлгүүр стандарт хангасан, чанартай бүтээгдэхүүн зарах учиртай. Нөгөөтээгүүр, хувийн хэвшлийнхэнд хөрөнгийн зах зээлээс мөнгө босгох сонирхол ихээхэн бий. Хэрэв энэ сонирхлоо ажил хэрэг болгохыг хүсэж байгаа бол засаглалаа сайжруулах нь зүй ёсны хэрэг юм.

Энэ мэт алдаа эндэгдлээс сэргийлж, өнгөрсөн борооны хойноос цув нөмрөхгүйн тулд “Төрийн бүтээмжийн сэргэлт”-ийн хүрээнд төрийн өмчит компаниудыг нээлттэй болгох, банкуудын IPO хийх үйл явцад анхааралтай хандах ёстой гэдгийг сануулахад илүүдэхгүй биз ээ. ■

Хувьцааны арилжаа (2016-2021 он)

Тээвэр логистик

Далайд гарцгүй, далайцтай бодлогогүй тээврийн салбар

Замын -Үүд боомтын өргөтгөлийн ажил тодорхойгүй хугацаагаар хойшлогдоод байна

Боомтууд сэргэх үү

Бид боомтын хүчин чадлаа сайжруулан төрөлжүүлэхгүй бол үсрэнгүй хөгжлийн талаар мөрөөдөд ч хэрэггүй. Манай улс хилийн боомтууд дээрээ халдвар хамгаалал, ариутгалыг хангалтгүй хийдэг гэсэн үндэслэлээр Хятадын тал хязгаарлалт тавьдаг. Тухайлбал, Гадаад харилцааны сайд Б.Батцэцэг БНХАУ-ын Гадаад хэргийн сайд Ван И-тэй дөрөвдүгээр сарын 8-нд утсаар холбогдон, Сэхэ, Лаомяо боомтыг ойрын үед нээх боломж бүрдсэн талаар мэдэгдэхэд Гашуунсухайт боомтод ачаа тээвэр гүйцэтгэж буй жолооч нараас 92 халдварын тохиолдол гарсныг Ван И сайд онцолж, Монголын тал хилийн боомтын халдвар хамгааллаа улам бүр сайжруулах нь ачаа тээвэр саадгүй явах гол нөхцөл болно хэмээн цохон тэмдэглэсэн.

Өөрөөрхэлбэл, тээвэрлогистикийн гацаа Хятадын талаас бус голчлон манай боомтуудын хүчин чадал, халдвар хамгааллын дэглэм сул байгаатай холбоотой. 2021 онд Ерөнхий сайд Л.Оюун-Эрдэнэ Замын-Үүд боомтод ажиллах үеэрээ хилийн байгууллагуудын уялдаагүй ажилд цэг тавьж, халдвар хамгаалал, ариутгалын ажлыг сайжруулах, хилийн байцаагч нарыг сэлгэж ажиллуулах, боомтын үйл ажиллагааг сайжруулахад 30 хоногийн хугацаа өгч, үр дүн гараагүй тохиолдолд удирдах албан тушаалтнуудыг огцруулахаа мэдэгдэж байв. Гэвч тэр цагаас хойш

байдал төдийлөн сайжраагүй хэвээр.

Мөн боомтын ажлын хэсгийг шинээр байгуулж, Гадаад харилцааны сайд Б.Батцэцэг, Шадар сайд С.Амарсайхан, Сангийн сайд Б.Жавхлан, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд Х.Нямбаатар нарыг томилон боомтуудын хүчин чадлыг сайжруулахыг үүрэгдсэн. Хилийн боомтын үндэсний зөвлөлийн нарийн бичгийн дарга Д.Баттөрөөс энэ чиглэлд ямар ажлууд хийгдэж байгаа талаар тодруулахад “Шинэ сэргэлтийн бодлогын хүрээнд нийт 26 их наяд төгрөгийн хөрөнгө оруулалт, санхүүжилт шаардагдах төсөл хөтөлбөрүүдийг санаачлан эхлүүлээд байна. Энэ онд улсын төсвөөс тодорхой төсөв батлагдаагүй ч Замын-Үүд, Гашуунсухайтын боомтын өргөтгөлийн ажлууд хийгдэнэ. Боомтын шинэчлэлийн төсөл хөтөлбөрүүдийн дийлэнх нь Азийн хөгжлийн банк болон БНХАУ-ын хөнгөлөлттэй зээлээр санхүүжигдэх урт хугацааны төсөл хөтөлбөрүүд байгаа” гэлээ.

Нүүрсэндээ дарагдсан нүүрс тээвэр

2022 онд Монгол Улс 36.5 сая тонн нүүрс экспортлох том зорилго тавьсан. Гэтэл 2022 оны дөрөвдүгээр сарын байдлаар 6,583.6 мянган тонн нүүрс борлуулснаас ердөө 2,607.8 мянган тонныг нь экспортод гаргахаар ачуулаад байгаа юм. Энэ янзаараа бол өнгөрсөн жилийн түүхийг давтах

Энэ оны эхний дөрвөн сарын байдлаар нүүрс олборлолт өнгөрсөн оны мөн үетэй харьцуулбал 20.8 хувь, борлуулалт 36,6 хувь, экспорт 56,4 хувиар тус тус буурчээ.

Дэлхий дахинд нислэг үйлдэж байгаа онгоцны 90 орчим хувийг эзлэдэг тусгай зориулалтын нислэгийн салбар жилд 20 тэрбум ам.долларын ашиг олж, 150 орчим тэрбум ам.долларыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулж байна.

болоод байна. 2021 онд манай улс 28 сая тонн нүүрс экспортлохоор төлөвлөсөн ч 15.9 саяас хэтрээгүй. Энэ нь жингийн хувьд 2020 оныхоос 45 хувиар буурсан үзүүлэлт. Гэсэн ч салбарын яам нь дэлхийн зах зээл дэх нүүрсний үнэ 30 хувиар өссөнөөр 2.76 тэрбум ам.долларыг улсын төсөвт төвлөрүүлсэн гэж тайлагнасан.

Эрх баригчид нүүрсний экспортыг зориуд өөдрөгөөр төсөөлдөг нь төсвийн зарлагыг өндөр тавьж, үргүй зарцуулах арга гэх хардлага төрүүлдэг. Энэ оны эхний дөрвөн сарын байдлаар өнгөрсөн оны мөн үетэй харьцуулбал олборлолт 20.8 хувь, борлуулалт 36,6 хувь, экспорт 56,4 хувиар тус тус буурсан үзүүлэлттэй байна. Монгол Улсын нүүрсний экспортын хоёр дахь том гарц болсон Шивээхүрэн-Сэхэ боомт цар тахлын улмаас өнгөрсөн оны аравдугаар сараас хойш ажиллаагүй. Дөрөвдүгээр сарын байдлаар Гашуунсухайт боомтоор 1443,0 мянган тонн, Булган боомтоор 784,0 мянган тонн, Ханги боомтоор 212.2 мянган тонн, Замын-үүд боомтоор 168.8 мянган тонн нүүрс тус тус экспортлохоор ачуулсан байна. Тавдугаар сарын 20-ны байдлаар боомтуудаар өдөрт 300, 400 машин нүүрс гарч байгаа бол төмөр замаар оны эхний дөрвөн сарын байдлаар 11,153 вагон буюу 617 мянган тонн нүүрс гаргажээ.

Чойр өртөөнд Тавантолгойн бүлэг ордоос ачуулсан 620 мянга гаруй тонн нүүрс хуримтлагдсанаар нутгийн иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрх ноцтой зөрчигдөх хэмжээнд хүрээд байна. Түүнчлэн Цогтцэций-Чойр чиглэлийн тээврийг зогсоосноор олон тэрбум төгрөгийн алданги хүлээж байгаа тухайгаа нүүрс тээврийн жолооч нар мэдээлсэн. Улмаар Цагаан хадны гаалийн талбайд буй 4.8 сая тонн зарагдсан нүүрсийг яаралтай гаргах, дараагийн борлуулалтаа эрчимжүүлэх ажил хүлээлгийн горимд байна. Энэ талаар Зам, тээврийн яамнаас тодруулахад “БНХАУ-ын талтай зөвшилцөж байгаа гэхээс өөр тодорхой мэдээлэл өгөх боломжгүй” гэсэн юм.

Экспортын урсгал, цаашлаад улс орны орлогын урсгалыг боомилж буй боомтуудын гацааг гаргах, том, жижиг бүхий л боомтуудын хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх нь хоолойд тулсан чухал асуудал болоод байна. “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын хүрээнд хилийн боомтуудыг хурдны замаар холбох ажил Алтанбулаг-Замын-Үүд чиглэлийн 987 километр хурдны замыг барихаас эхэлж, Ханги, Цагаандэл, Бургастай, Цагааннуур, Тэс, Арцсуурь, Ханх, Бага Илэнхи, Зэлтэр, Ульхан, Хавирга, Сүмбэр,

Баянхошуу, Бичигт зэрэг боомтыг авто замаар холбох бүтээн байгуулалтаар үргэлжилж, цаашдаа бүс нутагтаа засгийн өрсөлдөх чадварыг үе шаттайгаар сайжруулах зорилт тавьсан.

Дээр нь төмөр замын салбарт 2022 онд түүхэн томоохон бүтээн байгуулалтууд эхлэх хүлээлттэй байна. 14 жил гацсан Тавантолгой-Гашуунсухайт чиглэлийн 226,5 км замыг энэ онд ашиглалтад оруулах бол Зүүнбаян-Ханги чиглэлийн 226,9 км төмөр замын ажлыг 2022-2023 онд, Чойбалсан-Хөт чиглэлийн 192 км төмөр замыг 2022-2024 онд, Хөт-Бичигт чиглэлийн 234,1 км төмөр замыг 2022-2024 он, Арцсуурь-Нарийнсухайт-Шивээхүрэн чиглэлийн 1255 км төмөр замыг 2022-2026 онд барьж ашиглалтад оруулахаар төлөвлөжээ. Мөн Сайншанд-Баруун-Урт-Хөт чиглэлийн 394 км төмөр замыг 2024-2027 онд, Эрэнцав-Баянтүмэн чиглэлийн 238 км төмөр замыг шинэчлэн сайжруулах төслийг 2023-2026 онд хэрэгжүүлэхээр төлөвлөөд байгаа юм.

Хэрэв дээрх төмөр замын төслүүд заасан хугацаандаа хэрэгжвэл 230 орчим ашигт малтмалын ордыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулж, төмөр замаар жилд 100 сая тонн нүүрс экспортлох нөхцөл бүрдэх бөгөөд ингэснээр улсын төсөвт 5-6 тэрбум ам.доллар төвлөрүүлэх боломжтой болно. Зам дагаж хөгжил ирнэ гэж чухам үүнийг хэлэх биз.

Агаар оруулах ёстой агаарын тээвэр

Иргэний агаарын тээврийн салбарт сүүлийн 30 жилд онцлохоор ахиц дэвшил гараагүй. МИАТ ТӨХК-ийг хөрөнгийн биржээр нээлттэй хувьчилна гэж олон жил ярьсан. Тайлан балансыг нь харвал онгоцныхоо зээлийн төлбөрийг төлөх гэж л ажилладаг гэмээр компани. Засгийн газрын тэргүүн МИАТ-ийг тасалбарын үнээ бууруулж, үйл ажиллагаагаа сайжруулах чиглэл өгсний хариуд үйлчлүүлэгч нартаа тасалбарын үнийг хувааж төлөх боломж олгожээ. Өөрөөр хэлбэл, үнэ буураагүй.

Төрөөс МИАТ компанид давуу байдал олгож ирсэн нь нислэгийн тийзнээс үнэ тэнгэрт хадах нөхцөл болсон гэж зарим мэргэжилтэн үздэг. Харин бусад улсын иргэний агаарын тээврийн компаниудад боломж олгох бодлого үр дүнтэй байсныг жил бүр өсөн нэмэгдэж буй зорчигчдын урсгалаас харж болно. БОАЖ-ын сайд Б.Бат-Эрдэнэ Япон улсад хийсэн айлчлалынхаа хүрээнд “ANA Holdings” компанийн гүйцэтгэх захирал К.Шибататай уулзаж, хоёр улсын иргэний агаарын тээврийн салбарын хамтын ажиллагаа, Улаанбаатар-Токио, Токио-Улаанбаатар чиглэлд тус компанийг шууд нислэг үйлдэх нөхцөл

► боломжийн талаар санал солилцсон байна. Мөн МИАТ компани Турк улсын Стамбул хотын чиглэлд өнгөрсөн сараас эхлэн шууд нислэг үйлдэж эхэлсэн нь агаарын тээврийн салбарын хөгжилд нэгэн чухал алхам боллоо.

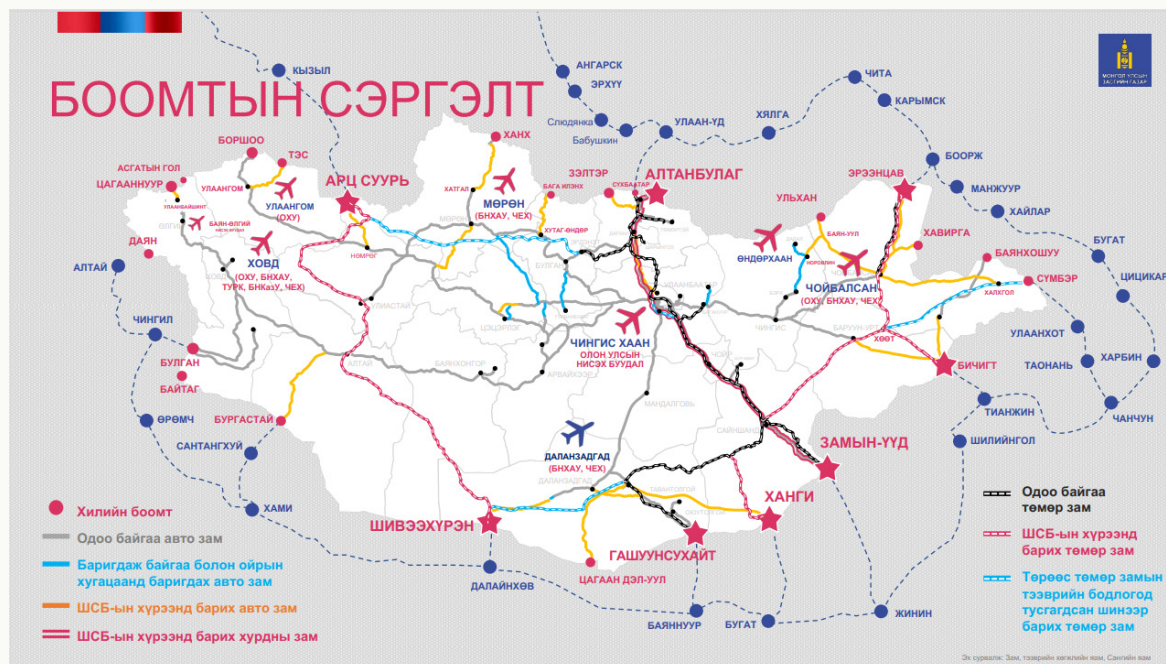
Үүнээс гадна салбарын яам ерөнхий зориулалтын нислэгийг хөгжүүлэхэд цаашид анхаарч ажиллахаа мэдэгдсэн. Манай улсад ерөнхий зориулалтын нислэгийг хөгжүүлэх алба 2016 онд ИНЕГ-ын дэргэд байгуулагдсан ч мэргэжил сурталчлах өдөрлөг зохион байгуулах, Онцгой байдлын албаны тусгай хэрэгцээнд нислэг үйлдэхээс өөр үйл ажиллагаа бараг явуулаагүй. Эдийн засгийн үр ашиггүй 20 гаруй жижиг онгоц тус албаны мэдэлд байдаг. Гэтэл манай улстай хүн амын хувьд ойролцоо, газар нутгийн хувьд хэд дахин бага Шинэ Зеланд 3900 гаруй жижиг онгоц ашиглаж, маш олон ажлын байр бий болгож байна. Дэлхий дахинд нислэг үйлдэж байгаа онгоцны 90 орчим хувь нь ерөнхий зориулалтын онгоц байгаагийн дээр жилд 20 тэрбум ам.долларын ашиг олж, 150 орчим тэрбум ам.долларыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулдаг. Мөн нэг нисэгч 80-100 мянган ам.доллар төлж нисэхийн сургалтад хамрагддаг байна.

Тиймээс Монгол Улсад ийм төрлийн сургалтын бааз байгуулж, нислэг үйлдэхээс гадна бусад улсын нисгэгчдийг Монголд бэлдэх боломж байгааг мэргэжилтнүүд хэлдэг. Сургууль байгуулж, нисгэгч бэлддэггүй юм гэхэд үүл үүрхайн компаниудын

гадаад нисгэгч хөлслөх, гадаадын нисэх онгоц түрээслэхэд зарцуулж буй их хэмжээний мөнгөний урсгалыг эх орондоо татах, өөрийн орны онцлогт тохирсон ерөнхий зориулалтын нислэгийг хөгжүүлэх зайлшгүй шаардлага байна. “Ерөнхий зориулалтын нисэхийг хөгжүүлэх хөтөлбөр”-ийг 2018 онд баталж хувийн нисгэгч бэлтгэх анхан шатны сургалтын тогтолцоог бүрдүүлэх, ерөнхий зориулалтын нисэхийн дэд бүтцэд суурилсан, олон улсын стандарт шаардлага сургалт зохион байгуулах, бага оврын агаарын хөлөг угсрах, үйлдвэрлэх, туршилт баталгаажуулалт хийх, засвар, үйлчилгээний төвүүд байгуулах зорилго, зорилтуудыг тусгасан. Ерөнхий зориулалтын нисэхийн алба БНСУ-ын Алс Дорнын их сургуультай хамтран нисгэгч бэлтгэх сургалтын төв байгуулах ажлын эхлүүлсэн ч коронавирусээс шалтгаалан тодорхойгүй хугацаагаар хойшлогджээ. Засгийн газрын тогтоолоор Буянт-Ухаа дахь нисэх буудлыг цаашид ерөнхий зориулалтын нисэхийн төв болгон ашиглахаар шийдвэрлэж, 21 аймгийн 116 суманд ерөнхий зориулалтын нислэгийн зурвас байгуулахаар төлөвлөснөөс долоон байршилд хашаа хамгаалалт бүхий зурвас байгуулжээ.

Товчхондоо далайд гарцгүй орны хувд эхний ээлжинд авто зам болон төмөр замын бүтээн байгуулалтуудыг яаралтай хэрэгжүүлж, иргэний нисэхийн салбарыг зоригтой шинэчилж, ерөнхий зориулалтын нислэгийг хөгжүүлж чадвал “транзит” үлс болох бүрэн боломж бидэнд бий. ■

Японы “ANA Holdings” авиа компани Улаанбаатар-Токио, Токио-Улаанбаатар чиглэлд нислэг үйлдэх асуудлыг хэлэлцэж байна.

Зочин

Д.Дамба: Монголчуудад мэдэхгүйн зовлон гэж том аюул байна

Монголын уул уурхайн үндэсний ассоциацийн ерөнхийлөгчөөр 2010-2014 оны хооронд ажиллаж байсан Монгол Улсын зөвлөх инженер Д.Дамба гуайтай уул уурхайн салбарт тулгамдаж буй асуудал бэрхшээл, тээвэр логиستيкийн гацаа зэрэг сэдвээр ярилцлаа. Тэрбээр 1980 онд Дундговь аймгийн Цагаан-овоогийн нүүрсний уурхайгаас хөдөлмөрийн гараагаа эхэлж, алт, нүүрс, жонины салбарт уулын мастераас уурхайн дарга хүртэл 40-өөд жил үр бүтээлтэй ажилласан тус салбарын туршилагатай мэргэжилтний нэг билээ.

-Ярилцлагаа саяхан хүмүүсийн анхааралд багагүй өртсөн нэг бүтээн байгуулалтын тухай асуулгаар эхлэе. Амур мөрний дээгүүр ОХУ-БНХАУ-ыг холбосон хос царигтай төмөр замын гүүр дөрөвдүгээр сард ашиглалтад орсон. Энэ төмөр зам Оросын хувьд хэр ач холбогдолтой вэ? Манай улсын нүүрсний экспортод ямар нөлөө үзүүлэх вэ?

-Оросын нүүрсний экспортод маш их нөлөөтэй. Нүүрс гаргах боломж, хурдаа асар ихээр нэмэгдүүлж байгаа юм. Энэ нь дамаараа манай нүүрсний экспортод мэдээж нөлөөлнө. Манай улсын нүүрсний экспортын гол маршрут болсон Гашуунсухайт-Ганцмодны чиглэлийн төмөр замын бүтээн байгуулалтыг аваад үзье. Хятадын төмөр зам болон манай төмөр замын төгсгөл хоорондын зай нь 12 км-ын зөрүүтэй гэдэг.

Энэ зайнд нь нүүрс ачиж буулгах терминал байгуулах юм байна. Яагаад оросууд шиг төмөр замаа Хятадын хил рүү оруулж тавьж болохгүй байгаа юм.

-Хятадын хууль тогтоомжид гадны өөр царигийг оруулахыг зөвшөөрдөг гэж үү? Эсвэл Орос, Хятад тохиролцож чадсан байна уу?

-Сайн тохиролцож чадвал асуудал байхгүй. Хятадын төмөр зам ч харилцан адилхан Оросын нутаг руу орсон гэж бодож байна.

-Нүүрс ачиж, буулгах, шилжүүлэх терминал баригдаж дуусахад тодорхой хугацаа хэрэгтэй. Нүүрсний экспорт тэр хэрээр удааширна гэж үздэг.

-Үүнийг хэлж мэдэхгүй. Нэлээд л юм болно гэж бодож байна. Цагаан хадыг яагаад эзгүй хээр, хилээс бараг 28 км газарт байгуулав. Тавантолгойгоос ачсан нүүрс Цагаанхаданд буусны дараа Хятадын хилээс машин ирж ачдаг, агаар, орчны бохирдол маш ихтэй газар. Миний ойлгож байгаагаар Цагаанхад бол олигархиудын хийсэн ажил, бүр мөнгө угаах зорилгоор байгуулагдсан газар. Яагаад Монголын төрийн өмчит Эрдэнэс таван толгой, Хятадын төрийн өмчит Шенхуа, Чалко компаниуд хоорондоо шууд гэрээ хийж өгч, авалцаж болохгүй байна вэ. Дунд нь манай талаас, цаад талаас ч зуучлагч компаниуд байна. Манайхаас бараг хоёр дамжлага, Хятадын талд бас төдий тооны дамжлага бий. Үүний дараа Монголын нүүрс эзэндээ хүрч байна.

Дунд нь үнийн асуудал бий. Тавантолгой болон Шенхуа компаниуд шууд гэрээ хийж, үнээ тохиролцохоор улс төрчдөд нэг ч төгрөг унахгүй байгаа хэрэг. Хятадын төрийн өмчит компани бол авлига, хээл хахууль, хууль бүс үйлдлээс хол газар шүү дээ. Тиймээс дунд нь зуучилдаг нөхдүүдийн дундаас л Цагаанхад мэтийг санаачилж гаргаж ирсэн хүмүүс мөнгө угаадаг байх. Ерөнхий сайд хүртэл нүүрсний мафи байгаа, тэмцэнэ гэж хэлсэн. Энэ бол үнэн. Дундын цэг яах гэж байгуулав гэдгийг бодох л асуудал.

Нүүрсний тээврээр баяжсан олон хүн байна, нүүрс тээврийн машинтай улстөрчид ч олон бий. Тийм учраас тэд энэ мэт дамжлагыг өөрчлөхгүй, төмөр замыг бариулахгүй, авто тээврээр ашиг олоод байгаа учраас үүгээр нь байлгаад 10 жил болгочихсон. ▶

Товчлон хэлэхэд Монгол Улсын эрх ашиг огт хамаагүй, хувийн эрх ашиг л чухал болж. Асуудал нь энэ.

► Үүнийг ганцхан Женко Баттулга хийгээгүй. Түүнийг одоо элдвээр буруутгаж, харлуулж, Женко бид хоёрын муудалцсан нэвтрүүлгийг үе үе гаргаад байгаа нь бүх булхай бурууг түүнд чихэж, буруутан нь энэ гэж ард түмэнд харуулах гэсэн оролдлого. Баттулга надтай маргалдаж байхдаа Зам, тээврийн сайд буюу эл асуудлыг мэддэг хүн нь байсан. Гэхдээ тун удахгүй ажлаа өгөөд Хөдөө, аж ахуйн сайд, дараа нь Ерөнхийлөгч болсон. Гэвч тэр хооронд төмөр зам тавигдаагүй 10 жил боллоо. Тэгэхээр ганцхан хүн бус өөр олон хүн буруутай. Товчхон хэлэхэд Монгол Улсын эрх ашиг огт хамаагүй, хувийн эрх ашиг л чухал болж. Асуудал нь энэ.

–“Төрөөс төмөр замын тээврийн талаар баримтлах бодлого”-ыг Монгол Улс 2010 онд баталсан. Эл бодлогын баримт бичигт бид ямар алдаа гаргасан гэж мэргэжлийн хүний хувьд боддог вэ? Тухайн үед мэргэжлийн байгууллага, шинжээчдийн зөвлөгөөг УИХ авсан л байх.

–Ганцхан би биш маш олон хүн зөвлөж байсан. МҮОНТВ-ийн нэвтрүүлгээр уул уурхай, төмөр зам, зам тээврийн салбарынхан оролцож үгээ хэлж байсан. Нарийн, өргөн цариг өөр өөрийн онцлог, техник технологитой гэдгийг Сүрэнхорлоо гээд маш мундаг төмөр замын инженер тодорхой тайлбарлаж байлаа. Ялангуяа дайн байлдааны зориулалтаар нарийн царигийг ашиглах боломжгүй, орчин үед төмөр замаар танк ачна гэдэг шиг бүдүүлэг ойлголт байхгүйг хэлж байсан юм шүү. Хамгийн гол нь шийдвэр гаргадаг, эрх мэдэлтэй хүмүүс машинаар нүүрс зөөх л сонирхолтой байсан хэрэг.

–Тухайн үед та Уул уурхайн үндэсний ассоциацийн ерөнхийлөгчөөр ажиллаж байсан.

–Тийм. Намайг элдвээр муулж, Хятадын тагнуул гэхчилэн доромжилж байлаа. Уран сайхны кино шиг нэвтрүүлэг хийгээд миний яриаг авах юм байхгүй болгож монтажилсан. Гялгар уутанд хийсэн элсийг цоолж гоожуулаад л, Монгол Улсын баялгийг гарын салаагаараа ингэж урсгах нь гэж ярьж байсан шүү дээ.

Нарийн царигтай төмөр зам бол Гашуунсухайтаар орж ирээд Тавантолгой, Цогтцэций ороод буцах зам. Зөвхөн бизнесийн буюу экспортын зориулалттай, өртөг зардлыг багасгасан, саатал чирэгдэл багатай тээвэрлэлт.

Тухайн үед конвейерийн тээвэр ашиглах тухай мөн яригдаж байсан. Шивээхүрэнгийн боомтоор нүүрс гаргахаар конвейер тээврийн терминал байгуулах ажлыг нэг бизнесмэн эхлүүлж байгаад чимээгүй болсон. Дөч гаруй км үргэлжлэх конвейерийн систем. Австралид 100 гаруй км үргэлжилсэн, гадуураа

хамгаалалтын бүрхэвчтэй, уурхайгаас далайн боомт хүрсэн конвейерийн системийг би очиж үзэж байлаа. Энэ бол нүүрсний экспортын өртөг зардлыг улам бууруулах, байгаль экологид ээлтэй тээвэр. Дэлхий дахин ингэж хөгжиж байхад бид машинаар л нүүрсээ зөөгөөд байх юм. Нүүрсээ ингэж зөөдөг Монголоос өөр орон би лав мэдэхгүй.

–Энэ ташрамд лавлахад “Зуун чухал сэдэв” нэвтрүүлэг гарсны дараа та сэтгэл санааны хэр хүнд дарамтад орж байв?

–Хэцүү байсан. Янз бүрээр доромжилж, дарамталж байлаа. Гэр бүлээрээ хоолны газарт сууж байхад нэг залуу “муу урвагч” гэж хэлж байсан үе бий. Гэтэл одоо танихгүй хүмүүс гудамжинд таараад “Та Дамба гуай мөн үү, та тэр үед их зөв юм ярьж байсан эх оронч хүн юм аа” гэдэг болсон. Хүмүүс ойлгосон байна. Гэхдээ 10 жилийн дараа ойлгоно гэдэг маш харамсалтай. Бид эдийн засгаа 10 жилээр хорлочихсон байна.

Тухайн үед би мэргэжлийн хүний хувьд зөв гэж бодсон зүйлээ ярьснаас бус хэн нэгэн хүний эрх ашиг бодож, худлаа попорч, улс төрч болох гэж яриагүй. Тиймээс мэргэжлийн хүмүүсийн үгийг сонсдог, салбараа мэргэжлийн хүн нь удирддаг байх хэрэгтэй юм. Энэ удаад салбарын сайд нь мэргэжлийн хүн болсон тул бодлого нь арай өөр болж, хөрсөн дээрээ бууж байна. Боловсруулах үйлдвэрт анхаарч эхэллээ. Энэ бол сайн хэрэг. Цаашид салбараа солонгоруулах, Баялгийн сангаа зөв зохицуулах хэрэгцээ бий. Баялгийн санг улс төрчдийн мэдэлд өгч огт болохгүй, харин мэргэжлийн хүмүүс багтсан зөвлөлөөр удирдуулах зэрэг зохицуулалт хийх хэрэгтэй.

–Уул уурхайн салбарт олон ажил ажилласны хувьд та салбарын ойрын үеийн чиг хандлагыг хэрхэн дүгнэж байна вэ?

–Дэлхий дахин хүлэмжийн хийнээс татгалзаж эхэллээ. Бид эх дэлхийгээ хайрлах ёстой. Энэ бол америк, орос, монгол гээд бүхий л улс үндэстний нэгдмэл эрх ашиг. Үүний тулд нүүрс түлж эрчим хүч гаргадаг технологиос татгалзаж, өөр төрлийн эрчим хүч ашиглах ёстой. Монголын хувьд нүүрсний орд газруудаас метан хийг гаргаж авч болж байна. Нүүрсний уурхай болгон л метан хийтэй. Үүнийг ашиглах ёстой.

Мөн нар, салхи, усны нөөц буюу сэргээгдэх эрчим хүчийг ашиглая. Нэмж хэлэхэд атомын цахилгаан станц байгуулах хэрэгтэй. Орчин үеийн атомын цахилгаан станцууд нь Чернобылийнх шиг том, болхи, хоцрогдсон, бүхэл бүтэн хотыг сүйтгэхээр хэмжээний аюултай байхаа больсон. Маш нарийн

Баялгийн санг улс төрчдийн мэдэлд өгч огт болохгүй, харин мэргэжлийн хүмүүс багтсан зөвлөлөөр удирдуулах зэрэг зохицуулалт хийх хэрэгтэй.

Өнөөдөр бичил уурхайчид буюу нинжа нар улсад бүртгэлтэй аж ахуйн нэгжүүдээсээ илүү хүчирхэг, техникжсэн, тэгсэн мөртлөө Монгол Улсын баялгийг ашиглаад улаан цайм мөнгө төлдөггүй байгааг болиулах хэрэгтэй.

► ажиллагаатай, автоматчлагдсан, бага оврын, өртөг зардал нь төсөр, хамгийн гол нь аюул багатай болж хөгжсөн. Гэтэл манайхан шар нунтгаас хүртэл айдаг хоцрогдсон байдлаасаа ичих хэрэгтэй. Мэдэхгүйн зовлон гэж аюул байна.

Европ атомын цахилгаан станцаар эрчим хүчээ гаргаж авч, нар, салхины станц ашиглаж байна. Манайд усан цахилгаан станцыг эсэргүүцдэг нь байгаль экологийг хамгаалж байгаа хэрэг мэт боловч үнэндээ геополитикийн асуудал. Өөрсдийн эрчим хүчийг борлуулахын тулд хэрэглэж байгаа арга. Үүнийг бид ойлгох хэрэгтэй.

-Уул уурхайн салбарын хөгжлийн дараагийн шат нь олборлолтоос боловсруулалт гэж тодорхойлсон. Энэ талаар байнга ярьдаг ч үр дүн бараг алга. Энэ чиглэлээр бид ойрын хугацаанд ямар үйлдвэрүүд байгуулах ёстой вэ?

-Боловсруулах үйлдвэр байгуулах нь олборлох үйлдвэрээс их хөрөнгө оруулалт, нарийн технологи шаарддаг. Хоёрдугаарт, боловсруулах үйлдвэрийг сэтгэлийн хөөрлөөр барих боломжгүй. Тухайлбал, Эрдэнэт үйлдвэр байгуулагдаад 30 гаруй жил болоход зэс хайлуулах үйлдвэр баригдаагүйн нэг шалтгаан нь хайлуулах үйлдвэрээс ялгардаг асар их хүхрийн хүчлийг яаж ашиглах вэ гэдэг дээр шийдэл ололгүй гацсан явдал юм. Хүхрийн хүчлийг байгальд хаяж болдоггүй, асар хортой бодис учир заавал боловсруулах шаардлагатай. Тиймээс Бүрэнхааны фосфоритын ордоос хүдэр авчирч, зэс хайлуулах үйлдвэрээс гарсан хүхрийн хүчилтэй нийлүүлээд маш их эрэлтгүй фосфатын бордоог гаргахаар оросууд анх Эрдэнэтийг байгуулахдаа төлөвлөж байсан. Тиймээс Хөвсгөл рүү төмөр зам барихаар шийдэж, трассыг нь хүртэл гаргасан ч “далай ээж цаазын тавцанд” гэсэн нийтлэл 1989 онд гараад эл ажил зогссон түүхтэй. Үнэндээ бол Бүрэнхааны орд нь Хөвсгөл далайгаас 80 гаруй км хол оршдог, экологийн шууд сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй орд юм.

Боловсруулах үйлдвэрийг байгуулахдаа энэ мэтчилэн цогцоор нь бодож төлөвлөх ёстой.

-Энэ жил УИХ-аар хэлэлцэх Ашигт малтмалын тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлт, Баялгийн сангийн тухай хууль, Уул уурхайн биржийн тухай хуулиуд энэ салбарт ямар дэвшил авчирна гэж бодож байна вэ?

-Хууль эрхзүйн орчны хувьд хийх зүйл их байна. Боловсруулах үйлдвэрийн чиглэлээр хууль байхгүй, Ашигт малтмалын тухай хууль цоорхой ихтэй. Хуулийн цоорхойг ашиглаж их үймүүлдэг. Нинжа нарыг дэмжсэн Бичил уурхайн журам зэрэг бүтэхгүй зүйл их бий. Татвар төлдөггүй, сумын захиргаанд

10 мянган төгрөг өгөөд зөвшөөрөл авах ямар хэрэг байна вэ. Өнөөдөр бичил уурхайчид буюу нинжа нар улсад бүртгэлтэй аж ахуйн нэгжүүдээсээ илүү хүчирхэг, техникжсэн хэрнээ Монгол Улсын баялгийг дуртай газраа ухаж ашиглаад огт татвар, хураамж төлдөггүй байгааг болиулах хэрэгтэй. Би үүнийг эрс эсэргүүцдэг. Энэ бол Монголын эмгэнэл.

Байгалийн баялаг бол ард түмний өмч бөгөөд төрийн мэдэлд байна гэж Үндсэн хуульд заасан. Ард түмний баялгийг яагаад аравхан мянган төгрөг өгөөд авч болж байна вэ? Гэтэл аж ахуйн нэгжүүд зөвшөөрөл авахад маш их зардал чирэгдэлтэй, дээрээс нь маш их татвар, шимтгэл, хураамж төлж байна. Компаниудаа ийм байдлаар дарамтлаад ажлыг нь явуулдаггүй. Манай төр, УИХ, эрхэм гишүүд борлуултын орлогоос 68 хувийн татвар авч байсан түүх бий. Ийм хариуцлагагүй байж болохгүй. Босго үнэ тогтоох гэж мэтээр гадаадын хөрөнгө оруулалтыг ч үргээсэн.

Монголын эдийн засгийг ийм байдлаар хорлогчид зөндөө бий. Төрөөс өгсөн хайгуулын, ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг, нэг үгээр хэлбэл бүрэн эрхийг нь багийн засаг дарга хүлээж авахгүй, хөөж байна. Төр ийм хүчгүй байна. Валют олдог, нийт экспортын 70-80 хувийг эзэлж буй уул уурхайн салбараа энэ мэтээр боомилж болохгүй.

Заримдаа уул уурхайн салбарт ажилладаг гэхээр айсан, хулмаганаасан байдалтай явдаг болсон. Гэмт хэрэгтэн мэт үзэгддэг тогтолцоотой, нийгмийн ухамсар нь ийм байдалтай байвал Монгол Улс хөгжихгүй.

-Оюутолгой, Таван толгойн ордууд ямартай ч гараанаас хөдөлж, үйл ажиллагаа нь явж байна. Эл хоёр мега төслөөс бид ямар сургамж авах ёстой вэ? Дараагийн мега төсөл нь юу байж болох вэ?

-Тийм орд газрууд байгаа. Гэхдээ би тодорхой хэлж чадахгүй. Яагаад гэвэл Монгол Улсын газар нутгийн 80 хувь нь судлагдаагүй. Хэдэн Оюутолгойг байгааг бид мэдэхгүй. Мега ордууд байгаа ч мега төслийг хөдөлгөх, бий болгох орчин нөхцөл нь алга. Хайгуулын лиценз олголгүй 10 жил болсон учраас дараагийн Оюутолгойг олох боломжгүй болсон. Геологийн хайгуул судалгаа нь байгаль орчин сүйтгэдэггүй. Харин хайгуул хийсний дараа, орд олдвол олборлох үгүй нь төрийн бодлого байх ёстой.

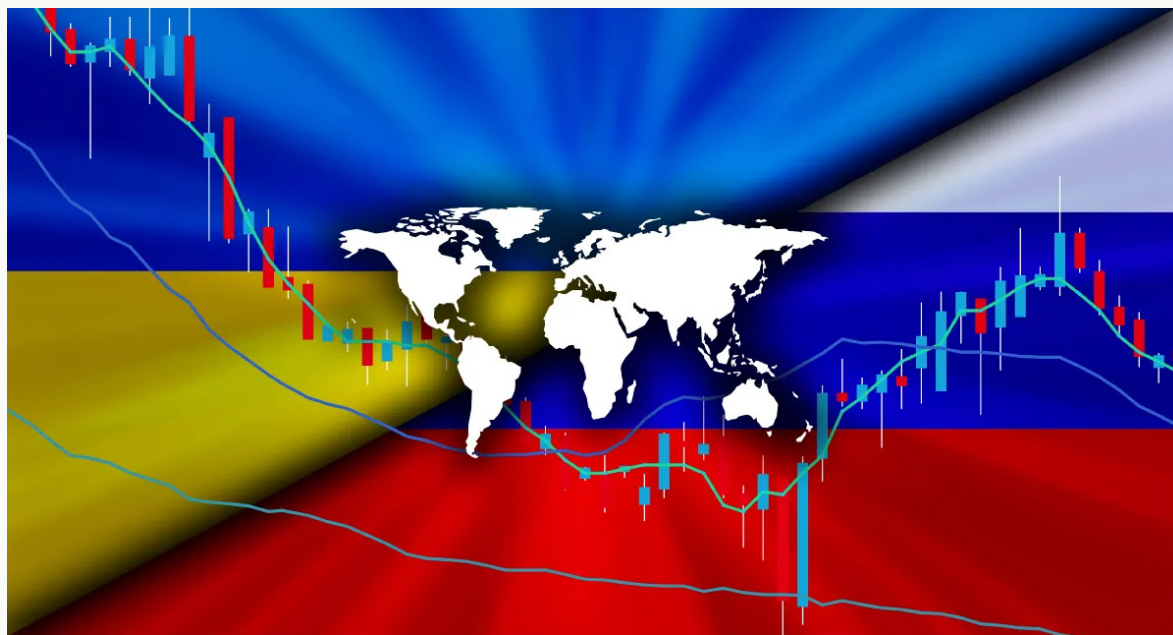
Бид нүүрс, зэс, жонш гэсэн хэдхэн ашигт малтмалыг ярьдаг. Гэтэл дэлхий нийтийн чиг хандлага өөр болж эхэлсэн. Тиймээс бид овор хэмжээ бага, тээвэрлэхэд хялбар газрын ховор элемент, уран, мөнгө, алт зэрэг ашигт малтмалын хайгуулд илүү анхаарах хэрэгтэй. ■

Үзэл бодол

Д.ГАН-ОЧИР,
Монголбанкны Ерөнхий
эдийн засагч

ОХУ-Украины дайн Монголын эдийн засагт ямар цохилт өгөв

ОХУ-Украины дайн, түүнээс үүдэлтэйгээр АНУ, Европын улс орнуудаас ОХУ-д тавьсан эдийн засаг, санхүүгийн хориг арга хэмжээ нь дэлхийн түүхий эдийн зах зээл дэх нийлүүлэлтийг бууруулж, үнийн өсөлтөд нөлөөлж байна. Экспортын хувьд ОХУ байгалийн хий, улаан буудайн тус бүр 18 орчим хувь, газрын тосны 13 хувь, наран цэцгийн тос, бордооны тус бүр 15 хувь, хөнгөн цагаан, зэсийн 10 орчим хувь, наран цэцгийн үрийн таван хувийг дангаар бүрдүүлдэг. Харин Украин улс дэлхийн наран цэцгийн тосны экспортын 55 хувь, эрдэнэ шишийн 18 хувь, улаан буудайн 10 орчим хувийг дангаар эзэлдэг. Украинд эдгээр ургамлыг тариалдаг гол бүс нутгууд (нийт тариалалтын талбайн 70 орчим хувь) дайны хөлд өртөөд байгаа нь 2022 оны тариалалт, ургацаар дамжин эдгээр хүнсний нийлүүлэлт ирэх онд тааруу байхыг илтгэж, нөөцлөлт, хүлээлтээр дамжин үнийн өсөлтөд нөлөөлж эхэлтээ. Түүнчлэн Украин, түүний хөрш орнуудад тариалалтад шаардлагатай түлш, үр, бордоо, тоног төхөөрөмж хомсдолтой байгаа нь

эдгээр хүнсний үйлдвэрлэлд сөргөөр нөлөөлж байна.

Дайнаас үүдэн ийм хэмжээний нийлүүлэлт дэлхийн түүхий эдийн зах зээлд буурснаар үнийн өсөлт “богино настай” биш гэсэн хүлээлт давамгайлж буй. Нийлүүлэлт нь буурснаас байгалийн хийн үнэ түүхэн дээд түвшинд хүрсэн бол үр тарианы үнэ сүүлийн 14 жилийн хамгийн өндөр түвшнийг давлаа. 2022 оны дөрөвдүгээр сарын сүүлчийн байдлаар нэг баррель газрын тосны үнэ 110 орчим ам.доллар буюу өмнөх оны мөн үеэс 60-70 хувиар өссөн, дэлхийн хүнсний үнийн индекс өмнөх оны мөн үеэс 27 хувийн өсөлттэй байна. КОВИД-19 цар тахлаас үүдэлтэй логистик, тээврийн зардлын өсөлт дэлхийн хүнсний үнийн өсөлтөд тусгалаа олоод байсан бол одоо дайнаас үүдэлтэй нийлүүлэлтийн шок цохилт болж эхлэв. Эрчим хүч (байгалийн хий, газрын тос), хүнсний үнийн өсөлт нь дэлхий нийтэд инфляцын дарамтыг улам нэмэгдүүлж байна. Ялангуяа, өргөн хэрэглээний барааны сагсанд нь эрчим хүч, хүнсний зардлын эзлэх хувь өндөртэй, орлого багатай улс

Шатахууны эцсийн бүтээгдэхүүнийг 100 хувь импортлодог, нийт импортын 30 гаруй хувийг ОХУ эзэлдэг Монгол Улсын хувьд тус дайны тусгал олон сорилтыг дагуулах боллоо.

Экспорт богино хугацаанд хангалттай сайн сэргэхээргүй байгаа энэ үед гадаад санхүүжилт татах, импортыг боломжит түвшинд бууруулах замаар гадаад валютын цэвэр орох урсгалыг сайжруулах хэрэгцээ үүсэж байна.

▶ орнуудад илүү хүндээр тусах боллоо.

Инфляцын дарамт нэмэгдэж, төв банкуудын зорилтот түвшнээс хэт давж, инфляц үргэлжлэн өсөх хүлээлт нэмэгдэхийн хэрээр төв банкууд бодлогын хүүгээ илүү хурдан өсгөхөөс өөр сонголтгүй болов. Түүнчлэн айл өрх, компаниудад үзүүлэх эрчим хүч, хүнсний үнийн өсөлтийн сөрөг нөлөөллийг бууруулах зорилгоор Засгийн газрууд татаас олгох (нэмүү өртгийн болон онцгой албан татварыг бууруулах), үнийн хяналт тогтоох, орлого багатай зорилтот өрхүүдэд олгодог тэтгэмжийн хэмжээг нэмэгдүүлэх, хүнсний экспортыг хориглох, хүнс, шатахууны талон олгох, тариалан эрхлэгч, хүнс үйлдвэрлэгч компаниудад төрөөс тусламж, хөнгөлөлттэй зээл олгох зэрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж байна. Эдгээр нь улс орнуудын төсөвт томоохон ачаалал бий болгож байгаа бол хүүний өсөлт нь өндөр өртэй Засгийн газруудын хувьд төсөв дэх хүүний зардал өсөж, алдагдал нэмэгдэхэд хүргэлээ.

Цар тахал, түүнээс үүдэлтэй хүндрэлүүдтэй “ноцолдож” байсан манай эдийн засагт ОХУ-Украины дайн мөн том цохилт болж байна. Шатахууны эцсийн бүтээгдэхүүнийг 100 хувь импортолдог, нийт импортын 30 гаруй хувийг ОХУ эзэлдэг Монгол Улсын хувьд тус дайны тусгал олон сорилтыг дагуулах боллоо. Дэлхийн зах зээл дээрх шатахуун, хүнсний бүтээгдэхүүний үнийн өсөлт нь манай эдийн засагт инфляцын өсөлт, төлбөрийн тэнцлийн хүндрэл, улмаар ханш сулрах дарамтыг нэмэгдүүлэхээс гадна шатахуун, эм тариа зэрэг стратегийн чухал барааны гадаад төлбөр тооцоонд хүртэл эрсдэлийг бий болгов. Тухайлбал, өрхүүдийн өргөн хэрэглээний барааны сагсанд шатахууны бүлэг зургаан хувь, хүнсний бүлэг 26 орчим хувь, импортын бүлэг 30 гаруй хувийг бүрдүүлж байна. Эндээс харахад хэрэглээний сагсны 1/3-ийг хүнс, шатахууны бүлэг бүрдүүлж байгаа тул дэлхийн зах зээл дээрх газрын тос, хүнсний үнийн өсөлт нь инфляцад шууд хүчтэй нөлөө үзүүлэх нь дамжиггүй. Энэ үүднээсээ өнөөдрийн инфляцын 50 орчим хувь нь “импортлогдсон” байгааг Үндэсний статистикийн хорооны сар бүрийн статистикийн тайлангаас харж болно. Эдийн засгийн загварт суурилсан шинжилгээгээр дэлхийн зах зээлийн үнэ одоогийн түвшиндээ байх буюу өнгөрсөн оны мөн үеэс 70 хувиар өсөх нь манай инфляцыг 3.75 нэгж хувиар нэмэгдүүлэх тооцоо гарч байна. Дайны үр дагаварт импортын шатахуун, хүнсний бүтээгдэхүүний үнүүд үргэлжлэн өсөх, өндөр түвшинд хадгалагдах нь манай орны инфляц ойрын хугацаандаа эргэн хурдан

буурахгүй байх, улмаар аж ахуйн нэгжүүдийн зардлыг өсгөх, өрхүүдийн бодит худалдан авах чадварыг бууруулах замаар эдийн засгийн өсөлтийг сааруулах нөлөөг үргэлжлэн үзүүлэх буюу стагфляц (=стагнац/зогсонги байдал/+инфляц) даамжрах эрсдэлийг бий болгож байна.

Манай орны хувьд 2021 оны байдлаар нефть бүтээгдэхүүний импорт 1.2 тэрбум ам.доллар, хүнсний импорт 850 сая ам.доллар байв. Эдгээрийн нийлбэр болох хоёр орчим тэрбум ам.доллар нь 2021 оны эцэс дэх гадаад валютын нөөцийн 45 хувь, одоо байгаа нөөц (3.2 тэрбум ам.доллар)-ийн 60 хувьтай тэнцэх өндөр дүн юм. Дэлхийн зах зээл дээрх хүнсний бүтээгдэхүүний үнэ өмнөх оноос дунджаар 30 хувь, газрын тосны үнэ 70 хувь өсөөд байгаа баримтыг оруулж тооцвол 2022 онд эдгээр бүлгийн импорт 3.1 тэрбум ам.долларт хүрч нэмэгдэх буюу нэмэлтээр 1.1 тэрбум ам.доллараар өсөх энгийн тооцоо гарч байна. 2021 онд цар тахлын нөлөөгөөр эдгээр барааны импортын биет хэмжээ бага байсан бөгөөд биет хэмжээ өсөхгүй гэсэн даруухан таамаглал ашиглав. Энд зөвхөн шатахуун, хүнс гэсэн бүлгийг авч үзсэн бөгөөд бусад импортын барааны үнийн өсөлт өндөр байгааг тооцвол импортын дарамт энд дурдсанаас ихээр нэмэгдэх боломжтой. Урд хил, боомт дээрх хязгаарлалттай холбоотойгоор нүүрсний экспортын орлого өмнөх оны түвшинд хүрэхгүй, бууралттай байгаа энэ үед импортын төлбөр ийнхүү үнийн өсөлтөөр нэмэгдэж байгаа нь төлбөрийн тэнцлийн алдагдлаар дамжин гадаад валютын нөөц хурдацтай буурах, улмаар ханшийн сулрах дарамт нэмэгдэхэд шууд нөлөөлж байна. Цаашид экспортын орлогын гацаа үргэлжилж, дэлхийн зах зээл дээр газрын тос, хүнсний үнэ өссөөр (дайны нөхцөл байдал үргэлжилсээр) байвал гадаад санхүүжилтийн хэрэгцээт дүн дагаад өсөх төлөв харагдаж байна.

Иймд экспорт богино хугацаанд хангалттай сайн сэргэхээргүй байгаа энэ үед гадаад санхүүжилт (жишээ нь, экспорт, хөрөнгө оруулалт болон өрийн дарамт багатай урт хугацаатай эх үүсвэрүүд оруулж ирэх) татах, импортыг боломжит түвшинд бууруулах (төсөвт тохируулга хийх, ялангуяа инфляц, импортыг өсгөх зардлыг бууруулах) замаар гадаад валютын цэвэр орох урсгалыг сайжруулах хэрэгцээ үүслээ. Дэлхий дахинд төв банкууд хүүгээ өсгөж, зарим орнууд гадаад өр дээрээ дефолт зарлаж эхэлж байгаа нь манай орны гадаад өрийн дахин санхүүжилтэд сөрөг мэдээ болж байна. Гадаад, дотоод орчны нөхцөл байдал жаахан л муугаар эргэвэл эдийн засгийн ▶

► хямралт нөхцөл байдал, дефолтын эрсдэл “хаалга”-ны цаана хүлээж байгааг мартаж болохгүй.

Ийнхүү цар тахлын үр дагавар арилаагүй, төсвийн болон төсвийн шинж чанартай арга хэмжээний зардлын тэлэлтүүд үргэлжилсэн үед Украин дахь дайнтай холбоотой нэмэлт шокууд орж ирж стагфляцын нөхцөл байдлыг даамжруулж байгаа нь мөнгөний бодлогын сонголтыг хүнд байдалд оруулж байна. Инфляц өндөр түвшинд хүрч, цаашид “аргамжаа”-наасаа алдуурах, хадгаламжийн бодит хүү (нэрлэсэн хүү, инфляцын хүлээлтийн ялгавар) сөрөг түвшинд удаан хугацаанд хадгалагдаж банкны салбараас эх үүсвэр гадагшлах, долларжилт нэмэгдэх, төгрөгийн ханшийн хэт өндөр сулралтыг бий болгохоос сэргийлэх үүднээс бодлогын хүүг өсгөх шаардлага нэг талдаа үүсэж байна. Энэ ч үүднээс бодлогын хүүг гурван нэгж хувиар өсгөж есөн хувьд хүргэсэн. Гэхдээ нөгөө талдаа сангийн бодлого дээр хангалттай тохиргоо хийгдэхгүй тохиолдолд бодлогын хүүг дангаар өсгөх нь инфляцыг тогтворжуулж, бууруулах зорилтын хувьд хангалттай үр дүнд хүрэхгүй, харин зээлийн хүүний өсөлтөөр дамжин хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт, үйл ажиллагааг хумих, өртэй өрх гэр, компаниудын хүүний төлбөрийн дарамтыг улам нэмэгдүүлэх, Хөгжлийн банк, Засгийн газрын гадаад өрийн дахин санхүүжилт, шинэ бонд гаргах хүүг өсгөх зэрэг сөрөг үр дагаварыг дагуулна. Тиймээс эдгээр нөхцөл байдлыг “жин”-гийн туухайн дээр сайтар дэнслэх ёстой болж байна.

Дайны үр дагаварт стагфляц, төлбөрийн тэнцлийн хүндрэлтэй нүүр тулж, дээрээс нь том

дүнтэй гадаад өрийн төлбөрүүд хүлээгдэж буй энэ үед богино хугацааны макро эдийн засгийн бодлого нь төсвийн дунд хүрээний мэдэгдэл дээр зорилтот бүлэгт төвлөрсөн, импортыг хумих чиглэлд бодлогын тохиргоог хангалттай хийж, гадаад валютын орох урсгалыг нэмэгдүүлэх (олон улсын санхүүгийн байгууллагуудаас бага хүүтэй, урт хугацаат эх үүсвэрүүд авах, экспортын аж ахуйн нэгжүүдийн орлогын урьдчилгаа авах, банк санхүүгийн байгууллагууд гадаад эх үүсвэр авахыг дэмжих), мөнгөний бодлогыг инфляц буурах тренддээ багтай орж, инфляцын хүлээлт тогтворжих хүртэл алгуур чангаруулах хэрэгцээ өндөр байна

Нийлүүлэлтийн хязгаарлалттай, төсвийн тэлэлттэй, инфляц-цалингийн харилцан нэгнээ өсгөх нөлөө илэрч эхэлсэн, инфляцын хүлээлт өндөр, долларжилт эргэн идэвхжих хандлагатай, банкны салбарын төгрөгийн эх үүсвэр буурч байгаа энэ үед бодлогын бодит хүүг сөрөг түвшинд хадгалж, эдийн засгийг дэмжих оролдлого нь стагфляцыг улам даамжруулах, санхүүгийн тогтвортой байдалд ч сөргөөр нөлөөлөх өндөр эрсдэлтэй юм. Макро эдийн засгийн бодлого хэр үр дүнтэй, харилцан уялдаатай хэрэгжихээс эдийн засаг, санхүүгийн тогтвортой байдал, ирэх жилийн гадаад өрийн төлөлт, дахин санхүүжилт шууд хамаарна.

Үүсээд буй хүндрэл буюу “ширүүн салхи”-ийг сөрөх гэж хугацаа алдах нь илүү өндөр зардал, үр дагавартай тул “салхинд тэсэж үлдэх” стратеги, түүнд шаардлагатай арга хэмжээ, тусламжийг одооноос авч эхлэх нь чухал боллоо. ■

“Салхинд тэсэж үлдэх” стратеги, түүнд шаардлагатай арга хэмжээ, тусламжийг одооноос авч эхлэх нь чухал.

Түүхий нефть

ОХУ өдөрт **6.5 сая** баррел газрын тос экспортолдог

Улаан буудай

ОХУ, Украин дэлхийн улаан буудайн экспортын **29** хувийг бүрдүүлдэг

Наран цэцгийн тос

Наран цэцгийн экспортын **70** гаруй хувийг ОХУ, Украин эзэлдэг

Байгалийн хий

Дэлхийн нийт гарцын **17** хувийг ОХУ бүрдүүлдэг

Гадаадын хөрөнгө оруулалт

Уул уурхайн акулууд Монголд

Өдгөө манай эдийн засгийг хөдөлгөх хүч болж буй Тавантолгой, Оюутолгойн лицензийг ВНР компани эзэмшиж байв.

Монгол Улсын эдийн засаг удахгүй “сэхээнд орж” болзошгүй. Ингэх шинж тэмдэг нэгэнт ажиглагдаад эхэлсэн. Экспорт их хэмжээгээр тасалдаж, инфляц 14.4 хувьд хүрч, эдийн засаг 1992 оноос хойш анх удаа -5,3 хувиар агшиж, олон улсын ачаа тээвэр эрс удаашрав. Сүүлийн таван жилд хоёр дахь удаагаа ОУВС-гийн Өргөтгөсөн санхүүжилтийн хөтөлбөрт хамрагдах урьдач нөхцөл бүрдсэн тухай яриа ч сонсогдож эхлэв. Учир нь бид ирэх жил “Самурай” бондын 720 орчим тэрбум төгрөг, “Сэргэн мандалт” евро бондын 500 сая ам.долларын төлбөрийг төлөх ёстой. Өнөөгийн төсөв, санхүүгийн нөхцөл байдлыг авч үзвэл бид өндөр үнэтэй эл хоёр бондын төлбөрийг хийх боломжгүй.

Ийм хүндрэлтэй байдлаас гарахын тулд ямар ч гоё, сүржин нэртэй бодлого, хөтөлбөр баталж, төр болоод хувийн хэвшил хамтраад шийдвэрлэх боломжгүй. Тэр тусмаа цар тахлын улмаас хоёр жилийн хугацаанд амаргүй байдалд орсон хувийн хэвшлийн нөхцөл байдал сайнгүй байгаа. Ийм

тохиолдолд гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах нь амь тариа болно. Гэвч Монголыг сонирхох хөрөнгө оруулагчид бий юу? Нэгэн цагт дэлхийн өнгөтэй өөдтэй олон компани, тэр дундаа үндэстэн дамнасан аварга корпорациуд манай улсыг сонирхдог байлаа.

Монгол моодонд орсон үе

Монгол Улс зах зээлийн нийгэмд шилжсэнээс хойш манай улсад хөл тавьсан анхны үндэстэн дамнасан корпорац бол “ВНР” (хуучнаар ВНР Billiton). 1885 онд Австралид “Broken Hill Proprietary Company” нэртэй байгуулагдсан тус компани 2022 оны байдлаар Австралийн хамгийн том компаниас гадна зах зээлийн үнэлгээгээр дэлхийн хамгийн том уул уурхайн компанид тооцогдож байна. Австрали, Африк, Хойд Америк, Өмнөд Америк тивд нүүрс, зэс, төмрийн хүдэр, газрын тосны олон арван уурхай, орд эзэмшдэг аварга том байгууллага. Тус компани 1990-ээд оны дундуур Америкийн “Магма коппер” компаниас Өмнийн говьд хайгуул хийх тусгай зөвшөөрлийг

► нь хувьцааны хамтаар худалдан авч, манай улсын зүүн бүсийн аймгууд, түүний дотор Өмнөговь аймгийн Ханбогд суманд зэсийн орд газар илрүүлэхээр олон арван өрөмдлөг хийж, 30-аад сая ам.доллар зарцуулжээ. Тэд зэсийн илэрц цөөнгүй олсон ч томоохон орд газар олсонгүй.

Уул уурхайн салбар уналтад орж, хайгуулын ажилд дэлхий даяар 100 сая доллар зарцуулж байсан тэр үед 30 сая долларыг Монгол Улсад “үлдээсэн” нь ихээхэн өндөр дүн юм. Зөвхөн “ВНР” шиг том компани л даах зардал. Гэвч орд газар олдоогүй, түүхий эдийн үнийн уналт зэргээс шалтгаалж, тэд хайгуулын тусгай зөвшөөрөл, хайгуулын ажлын тайлангаа зарахаар худалдан авагч чамгүй удаан хайсны эцэст Таван толгойн тусгай зөвшөөрлөө Монголын “Энержи ресурс”, Оюутолгойн лицензийг Канадын “Айвенхоу майнз” компанид зарж, бүх эрхээ шилжүүлэв. Өөрөөр хэлбэл, өдгөө манай эдийн засгийг хөдөлгөх хүч болж буй Тавантолгой, Оюутолгойн лицензийг хоёуланг тус компани эзэмшиж байв.

Ашигт малтмалын үнэ эргэн сэргэхээр гадаадын хөрөнгө оруулалт дагаж сэргэдэг жишгийн дагуу ВНР хожим манай улсад “Би-Эйч-Пи Биллитон Монголиа” ХХК-ийг байгуулсан ч хууль эрхзүйн орчин таагүй, Тавантолгой төслийг хэрхэн хэрэгжүүлэх нь тодорхойгүй болсон зэрэг шалтгаанаар 2009 оны долдугаар сарын 1-нээс үйл ажиллагааг нь зогсоожээ. “ВНР Bil-liton шиг дэлхийн уул уурхайн хамгийн шилдэг компани Монгол дахь салбарынхаа хаалгыг хаачихаж байгаа нь бидний хувьд таагүй явдал. Эл компанийн хамгийн их сонирхож байгаа Тавантолгой төслийг хэрэгжүүлэх шийдвэр гарах хүртэл хэдий хугацаа шаардагдах нь тодорхойгүй маш их цаг алдлаа” хэмээн тухайн үед Монголын уул уурхайн ассоциацийн ерөнхийлөгч Д.Ганболд өгүүлж байв. Ингэж дэлхийн уул уурхайн акулуудын нэг манай улсыг орхисон түүхтэй.

Үндэстэн дамнасан компаниуд үйл ажиллагаа нь даацтай, ашиг орлогын хэмжээ өндөр, хүн хүч, технологийн ихээхэн нөөц шаардсан томоохон төслүүдийг л сонирхдог. Тэдэнд жижигхэн, хар үгээр бол хоёрын хооронд төслүүд хэрэггүй. Монголд нэг тийм төсөл байсан нь гарцаагүй Таван толгойн коксжих нүүрсний орд. Батлагдсан нөөц нь JORC үнэлгээгээр 7.3 тэрбум тонн бөгөөд үүний 53 хувь нь сайн чанарын коксжих нүүрс, 47

хувь нь эрчим хүчний нүүрс юм. Тус ордыг анх 1998 онд дээр дурдсан “ВНР” компани сонирхож, лицензийг нь авч ажлаа эхлүүлсэн ч нэг жилийн дараа дэд бүтэц хөгжөөгүй, нүүрсний ханш унасан зэрэг шалтгаанаар орхижээ. Олон улсын компаниуд тоогоогүй тус ордод “жижиг” Таван толгой компани үйл ажиллагаа эрхлэх болсон бөгөөд дэлхий даяар нүүрсний үнэ огцом өссөнөөр дотоод, гадаадын уул уурхайн олон компанийн анхаарлыг татаж эхэлжээ. Ийнхүү 2008 оноос Монгол моодонд орж, уул уурхайн бараг бүх том компани манай улсын зүг төлөөлөгчдөө илгээх болов. Чухам тэр үед Улаанбаатарт болдог байсан гадаадын хөрөнгө оруулалтын болон уул уурхайн бүхий л арга хэмжээ, уулзалтууд гадны нэр хүндтэй зочдын хөлд дарагдаж, улсын маань нэр хүртэл “Minegolia” болж хувирсан. ►

Хамгийн гол нь Тавантолгойн уурхай, төмөр зам, нүүрс угаах боловсруулах үйлдвэрийг өдийд бариад дуусгачихсан, өөрөөр хэлбэл монголчууд бид “цаг хугацааг товчилсон” байж болохоор байсан.

Үндэстэн дамнасан компаниуд гэж юу вэ

Өөрийн улсаас гадна нэг болон түүнээс дээш улсад бүтээгдэхүүн, эсвэл үйлчилгээ үзүүлдэг компани байгуулж, түүнийгээ эзэмшиж, хянадаг байгууллагыг үндэстэн дамнасан корпорац (ҮДК) гэж үздэг. Ийм байгууллагын гол шинж чанар нь үйл ажиллагааны асар том цар хүрээ болон толгой компаниар дамжуулан дэлхий даяарх охин компаниудаа хянаж байдагт оршино.

Анхны ҮДК-ийг XVII зууны үед байгуулагдсан Dutch East India, British East India компаниуд гэж үзэх нь олонтаа. Тэр цагаас хойш голдуу худалдаа, уул уурхай, газрын тос, аж үйлдвэр, жижиглэн худалдаа, банк санхүүгийн салбарын ҮДК-иуд дэлхийд ноёлж байсан бол даяарчлал, цахим шилжилт, технологийн дэвшлийн нөлөөгөөр Apple, Alphabet, Microsoft, Amazon, Facebook, Tesla зэрэг компаниуд сүүлийн жилүүдэд дэлхийд нөлөөллөө тогтоож байна.

ҮДК-иуд нь их хэмжээний капитал баялаг эзэмшиж, гадаадын хөрөнгө оруулалтын чухал эх үүсвэр болж, дэлхийн эдийн засгийн гол хөдөлгөх хүч болохынхоо зэрэгцээ улсуудын Засгийн газар, иргэдийн байнгын шүүмжлэлд өртсөөр ирсэн. Ялангуяа хүний эрх зөрчих, татвараас зайлсхийх, ашиг шилжүүлэх, монополь байдалтай үйл ажиллагаа явуулах, засаглал сул улсуудын эрх баригчид, Засгийн газраар өөрт ашигтай шийдвэр гаргуулах, улс төрд нь нөлөөлөх гэх мэт олон үйлдэлд буруутгагддаг.

Тэр дундаа уул уурхайн үндэстэн дамнасан корпорациуд Монголыг дахин огт сонирхохгүй биз ээ. Бидэнд тэдэнтэй түншлэх, ажил хэрэг ярих туршлага, эв нэгдэл, том төсөл, зангарга алга.

Тавантолгойн ордыг 2008 онд Ерөнхий сайд С.Баярын Засгийн газар төрийн мэдэлд авч, стратегийн хөрөнгө оруулагчийг шалгаруулахаа мэдэгдсэн. Олон улсын тендерт 15 компани тунаж үлдэхэд Австралийн “BHP Billiton”, БНСУ-ын КОРЕС консорциум (үүнд “Daewoo international”, “Samsung C&T”, “LG international Corp” зэрэг компани багтаж байв), АНУ-ын “Peabody Energy”, БНХАУ-ын “Shenhua Energy”, Энэтхэгийн “Jindal Steel and Power”, Бразилийн “Vale” зэрэг нэрийг нь сонсоод сүрдэхээр дэлхийн уул уурхайн аюлууд эгнэн зогсож байлаа. Гадаадын хөрөнгө оруулалт мөрөөдөж буй ямар ч улсын хувьд “мөрөөдлийн жагсаалт”-ад багтахгаар аж ахуйн нэгжүүд. “Vale” гэхэд дэлхийн хамгийн том төмрийн хүдэр, никел олборлогч, зах зээлийн үнэлгээ нь 111 тэрбум (2021 оны байдлаар) хүрдэг Латин Америкийн хамгийн том компани.

Гэвч удалгүй Засгийн газар солигдож, тус үйл явц зогсонги байдалд орсон бол 2010 онд С.Батболдын Засгийн газрын тендерийг Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөл дэмжилгүй унагаасан. Түүнээс хойш Н.Алтанхуяг (2014), Ч.Сайханбилэг (2015), Ж.Эрдэнэбатын (2016) Засгийн газрууд Таван толгойн төслийг хөдөлгөх гэж хичээх бүртээ фракцуудын дотоод зөрчил, хий хоосон улс төржилт, үл ойлголцол, гадны нөлөө зэрэг “дотоод” шалтгаанд хүлэгдсэний улмаас нуран унаж, бүтэлгүйтэж байлаа. Олон улсын тендер зарлагдах болгонд үндэстэн

дамнасан корпорациудын оролцоо буурсаар эцэстээ бүгд Монголыг орхин одсон билээ. Дор хаяж 100 гаруй жил үйл ажиллагаа явуулж, зах зээл, өрсөлдөөний орчинд чанагдаж, дэлхийн ихэнх улсаас ч их орлоготой ажилладаг тэдгээр компаниудыг монголчуудын тодорхойгүй, эргэж буцдаг, шантаажилдаг, ойлголцолд хүрдэггүй зангууд цаашаа түлхсэн нь гарцаагүй.

Хэрэв Таван толгойн төсөлд дээр дурдсан аль нэг компани ялагч болсон бол Монгол Улсад шинэлэг ноу-хау технологи нэвтрэх, төмөр зам, цахилгаан станц богино хугацаанд баригдах, ажлын байр бий болох, гадаадын томоохон банкуудын салбар нээгдэх, гуравдагч хөршийн бодлого биеллээ олох, говь нутагт уул уурхайн томоохон цогцолбор бий болох, боловсруулах үйлдвэр хөгжих, олон улсад нэр хүнд сайжрах зэрэг олон давуу тал үүсэх байсан нь гарцаагүй. Оюутолгойн жишгээр бодож үзэх юм бол томоохон татвар төлөгч аж ахуйн нэгжийн тоо нэгээр тогтохгүй нэмэгдэх байлаа. Хамгийн гол нь Тавантолгойн уурхай, төмөр зам, нүүрс угаах боловсруулах үйлдвэрийг өдийд бариад дуусгачихсан, өөрөөр хэлбэл монголчууд бид “цаг хугацааг товчилсон” байж болохоор байсан. Гэхдээ үүнтэй зэрэгцээд багагүй бэрхшээл, асуудал үүсэх байсныг ч үгүйсгэхгүй.

Сангийн сайд Б.Жавхлан өнгөрсөн сард болсон “Монголын эдийн засгийн чуулган”-ы үеэр “Бид өнгөрсөн хугацаанд хөрөнгө оруулагчдаа ихэнхдээ гомдоож ирсэн” гэж өчсөн. Гомдсон хөрөнгө оруулагчид өдийд эргэж ирэх нь юу л бол. Тэр дундаа уул уурхайн үндэстэн дамнасан корпорациуд Монголыг дахин огт сонирхохгүй биз ээ. Бидэнд тэдэнтэй түншлэх, ажил хэрэг ярих туршлага, эв нэгдэл, том төсөл, зангарга алга. Ядахнаа байгаа ганцыг нь яаж “зовоож” байгааг тэд харж л байгаа.

Тэсэж үлдсэн ганц

“Рио Тинто” нь испани хэлээр Улаан мөрөн гэсэн утгатай. 1873 онд Deutsche Bank, Matheson компани, “Clark, Punchard and Company”-аас бүрдсэн синдикат Испанийн Хуэльва дахь Рио Тинтод уул уурхайн цогцолборыг дуудлага худалдаагаар худалдаж авснаар тус компанийн түүх эхэлжээ. Түүнээс хойших 149 жилийн хугацаанд дэлхийн хоёр дахь том металлын болон

Дэлхийн хамгийн том 10 компани (зах зээлийн үнэлгээгээр)

Компани	Улс	Чиглэл	Үнэлгээ (тэрбум ам.доллар)
Apple	АНУ	Технологи	2,825
Microsoft	АНУ	Технологи	2,358
Saudi Aramco	Саудын Араб	Эрчим хүч	1,889
Alphabet	АНУ	Технологи	1,820
Amazon	АНУ	Технологи	1,649
Tesla	АНУ	Автомашин	1,031
Meta	АНУ	Хэрэглэгчийн үйлчилгээ	922
Berkshire Hathaway	АНУ	Санхүү	711
Nvidia Corporation	АНУ	Технологи	679
Taiwan Semiconductor	Тайвань	Хагас дамжуулагч	640

Эх сурвалж: Value Today (2022.1.7-ны байдлаар)

► уул уурхайн компани (BHP-ийн дараа) болж чадсан байна. 2021 оны байдлаар нийт орлого нь 63 тэрбум ам.доллар, ажилчдын тоо нь 45 мянгад хүрч, Австрали, Европ, Ази, Хойд болон Өмнөд Америк, Африк тивийн 35 улсад төмрийн хүдэр, хөнгөн цагаан, зэс болон очир эрдэнэ, эрчим хүчний чиглэлийн төслүүдийг охин болон салбар компаниудаар дамжуулан хэрэгжүүлж байна.

“Рио Тинто” анх 1996 онд Монголд хөл тавьсан нь олон жилийн хамтын ажиллагааны эхлэл байв. Ашигт малтмалын үнэ унасан 2000 онд тэд Монголыг орхисон ч Оюутолгойн хөрөнгө оруулагч болон эргэж иржээ. Тус компани Монголд дахин орж ирснээсээ гурван жилийн дараа буюу 2009 оны аравдугаар сарын 6-нд Оюу толгойн хөрөнгө оруулалтын гэрээг Засгийн газартай байгуулсан. “Орос, Хятадын заан шиг том эдийн засгийг бодвол Монголын эдийн засаг чандага шиг жижиг. Зөв цагт нь зөв түлхэц л өгөх хэрэгтэй. Арван тэрбум ам.доллартай хөрөнгө оруулагч ороод ирээсэй. Тэгвэл ч байдал орвонгоороо эргэнэ шүү” гэж Ерөнхий сайд асан Д.Бямбасүрэн гуай тэртээ 1990 онд Улсын бага хурал дээр ярьж байсан нь 19 жилийн дараа ийн биелэв.

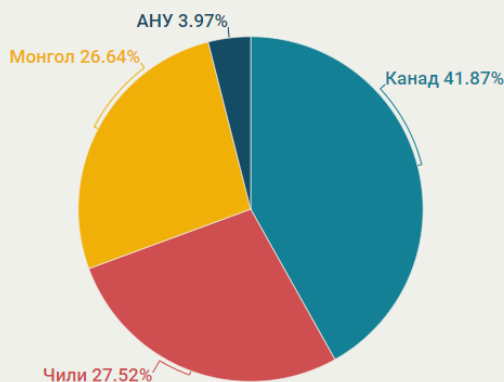
Тус төслийн шууд болон дам нөлөө 2009-2012 онд манайх шиг жижиг эдийн засагт тэр даруй мэдрэгдэв. Монголын эдийн засгийн өсөлт 17 хувьд хүрч, элгээрээ шахуу хэвтсэн салбарууд дор дороо сэргэж эхэллээ. “2001 онтой харьцуулахад 2011 онд Монголын эдийн засгийн хэмжээ 10 дахин өссөн. Эдийн засаг бол тооноос гадна эзэлжих зэрэглэл, өрсөлдөх чадвар зэрэг чанарын үзүүлэлтээр илэрхийлэгддэг салбар. Оюу толгойн гэрээ байгуулснаар Монгол Улсын энэ олон үзүүлэлт, өгөгдөхүүн зэрэг тийшээ өөрчлөгдөж эхэлсэн байдаг” хэмээн Ерөнхий сайд асан С.Баяр “Жар хоног, “жаран”-ы бутархай” номдоо дурджээ.

Мэдээж мега төсөл, том хэлцэл, том компаниудыг сүүдэр мэт дагадаг хэл ам, дуулиан шуугиан, улс төржилтөөс Оюу толгой төсөл ангид байгаагүй. Алдаа оноо, зөв буруу нь аль аль талдаа байсныг бид мэднэ.

С.Баяр гуай мөнөөх номдоо “Рио Тинтогийн охин компани Монголын хамгийн том татвар төлөгч аж ахуйн нэгжүүдийн нэг болсон. Монголд татвар төлөх дуртайдаа үлдсэн юм биш. Дэндүү их мөнгө Өмнийн говийн хөрсөнд цутгасан учраас тэрэндээ хоргодоод байж байна. Тэр

2021 онд Rio Tinto-ийн төлсөн татвар

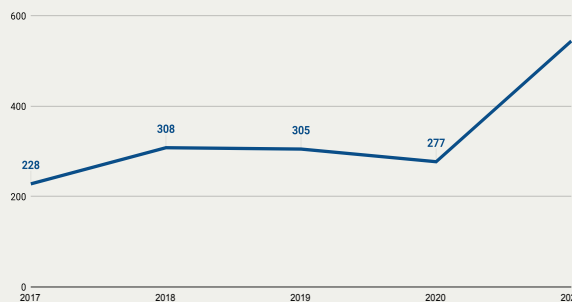
улсууд, хувиар

Эх сурвалж: riotinto.com

“Rio Tinto”-ийн Монгол Улсад төлсөн татвар

сая ам.доллар

Эх сурвалж: riotinto.com

гараад явчихвал оронд нь өөр ямар нэртэй, ямар өнгөтэй аварга мөрний салаа ороод ирэхийг тааж ядах юм алга” хэмээн бичжээ. Түүний энэ үгнээс үндэстэн дамнасан компаниудын оролцоотой том төслүүдийн цар хүрээ, ач холбогдол, утга учир харагдаж байна.

Дэлхийн хэмжээний корпорациудын сонирхлыг татдаг байсан монголчууд бидний үе нэгэнт өнгөрсөн. Геополитикийн амаргүй нөхцөл байдал ч үүнд нөлөөлж эхэллээ. Үлдсэн ганц компанийнх нь төсөл цар тахлын энэ хүнд үед гадаадаас орж ирж буй хоёр доллар тутмын нэгийг бүрдүүлж байгаагаас үзвэл тэр боломжуудыг алдсандаа халаглахаар. Том компаниудыг тоолгүй алдсан сургамжаа бид мартах учиргүй. ■

Элчин сайд

Х.Кобаяши: Гадаадын хөрөнгө оруулалт татахын тулд үүссэн асуудлыг түргэн шийдвэрлэх нь чухал

Япон Улсаас Монгол Улсад суугаа Онц бөгөөд Бүрэн эрхт Элчин сайд Кобаяши Хироюкитай гадаадын хөрөнгө оруулалтын орчин болоод хоёр улсын эдийн засаг, бизнесийн харилцааны талаар ярилцлаа.

-2022 онд Япон Улс, Монгол Улсын хооронд дипломат харилцаа тогтоосны 50 жилийн ой тохионо. Энэ хугацаан дахь хоёр орны эдийн засгийн хамтын ажиллагааг та товчхон дүгнэнэ үү?

-Дипломат харилцаа тогтоосноос хойших 50 жилийн хугацааг эргэн харахад эхний 18 жил Барууны болон Зүүний системийн хүйтэн дайны бэрх цаг үе, дараагийн 32 жил Монгол Улс ардчилсан нийгэмд шилжсэнээс хойш манай хоёр орон найрсаг харилцаагаа цогцлоосон, хөгжлийн үе байлаа.

Япон Улсаас Монгол Улсад үзүүлсэн анхны буцалтгүй тусламж бол 1977 онд барьж, байгуулсан “Товь” ноолуурын үйлдвэр юм. Эдүгээ чанар чансаагаараа гайхагдах Монгол ноолуурын дэлхийн зах зээлд эзлэх хувь болон үнэлгээ өссөөр байна.

Япон Улсын Засгийн газрын Хөгжлийн албан

ёсны тусламжаар (ХАЁТ) нийт 340 орчим тэрбум иений буцалтгүй тусламж, хөнгөлөлттэй зээл олгосон байна. Эдгээр тусламжийн ихэнхийг Монгол Улс зах зээлийн нийгэмд шилжсэнээс хойш олгосон. Зах зээлийн нийгэмд шилжин орсон эхэн үед Монгол Улс эдийн засгийн гүн хямралтай нүүр тулгарахад Япон Улсаас хүнс, бараа, нефтийн бүтээгдэхүүн нийлүүлэх, дулааны дөрөвдүгээр цахилгаан станцыг шинэчлэн засварлах зэрэг тусламжийг нэн түрүүнд хэрэгжүүлсэн.

Түүнчлэн Япон Улс Дэлхийн банктай хамтран Монгол Улсад хандивлагч орнуудын зөвлөлдөх уулзалтыг Токио хотноо анх зохион байгуулж, олон улсын хамтын нийгэмлэг дунд Монгол Улсад хандивлагч орнуудыг тэргүүлж ирсэн. Цаашид бидний өмнө илүү өндөр түвшинд бие биенээ нөхсөн, харилцан ашигтай хөгжлийн шинэ цаг үе ирнэ гэдэгт итгэлтэй байна.

-2015 онд Монгол Улс Япон Улстай Эдийн засгийн түншлэлийн буюу анхны чөлөөт худалдааны хэлэлцээрийг байгуулсан. Хэлэлцээрийн үр дүнг хоёр тал харилцан ашигтай хүртэж байгаа эсэх дээр та ямар бодолтой байна вэ?

-2015 оны зургаадугаар сард хүчин төгөлдөр болсон Япон, Монголын эдийн засгийн түншлэлийн хэлэлцээр (ЭЗТХ) нь бараа, бүтээгдэхүүний гадаад худалдаа, үйлчилгээ, хөрөнгө оруулалт, цахим арилжаа, өрсөлдөөн, оюуны өмч зэрэгтэй холбоотой дүрэм, журмыг багтаасан цогц хэлэлцээр юм. Монголоос импортлогдсон бараа, бүтээгдэхүүн Японы зах зээл дээрх ижил, төстэй олон бүтээгдэхүүнтэй өрсөлдөж байж хэрэглэгчдийн сонголт болох учиртай. Эл өрсөлдөөнд хямд үнэ хамгийн чухал боловч энэ нь хангалттай бус. Хэрэглэгчид чанар, хийц, сав, баглаа боодол, үнэ зэргийг цогцоор нь харсны дүнд худалдаж авах эсэхээ шийддэг. Миний бодлоор Японы зах зээлд борлуулах боломжтой хэд хэдэн зүйлс байна. ►

ЭЗТХ хүчин төгөлдөр болсноос хойш хоёр орны гадаад худалдааны нийт эргэлт 2018 онд 54 тэрбум иен, 2019 онд 61 тэрбум орчим иен болж өсчээ.

► Монголын аж ахуйн нэгжүүд эдгээр зүйлсийг “өнгөлөн” боловсруулж, Японд борлогдохуйц бүтээгдэхүүн болгох хэрэгтэй.

Үүний тулд Японы түншүүдтэйгээ хамтарч бүтээгдэхүүн хөгжүүлэлт хийх нь зүйтэй. Мөн Монгол-Японы хүний нөөцийн хөгжлийн төвийн бизнесийн семинарт хамрагдан, бүтээгдэхүүн боловсруулах талаар сурч авах нь илүү үр өгөөжтэй гэж бодож байна. ЭЗТХ-ийг байгуулснаас хойш Японоос Монголыг чиглэсэн экспорт нэмэгдсэн. Үүнийг олон өнцгөөс харж болно. Нэг багтай зүйл бол Монголын зах зээлээс Японы бүтээгдэхүүнийг хамгийн таатай нөхцөлөөр худалдаж авах боломж бүрдсэн. Хоёр улсын гадаад худалдааны балансыг тэнцвэртэй байлгах нь зүйтэй.

-Эдийн засгийн түншлэлийн хэлэлцээрийг маш том боломж гэж монголчууд хардаг. Энэ боломжийг илүү сайн ашиглахын тулд бид юун дээр анхаарах хэрэгтэй вэ?

-ЭЗТХ хүчин төгөлдөр болохоос өмнө Япон, Монголын гадаад худалдааны нийт эргэлт ойролцоогоор 24 тэрбум иен байсан бол ЭЗТХ хүчин төгөлдөр болсноос хойш 2018 онд 54 тэрбум иен, 2019 онд 61 тэрбум орчим иен болж өсчээ. Гэсэн ч 2020 онд гадаад худалдааны эргэлт дэлхийн нийтэд тархсан шинэ төрлийн коронавирусийн халдварын нөлөөгөөр 38 тэрбум орчим иен болж буурсан. Японоос Монгол руу экспортлох барааны хэмжээ Монголоос Япон руу экспортлох хэмжээнээс хавьгүй их байна.

Монголын экспортын хэмжээг нэмэгдүүлэхэд Японы зах зээлд борлогдохуйц бүтээгдэхүүний хөгжүүлэлт тун чухал гэдгийг өмнө нь дурдсан. Түүнээс гадна анхаарах өөр чухал зүйл байна.

Монголоос Япон руу экспортолж буй гол ашигт малтмалын нэг бол жонш. Монголын зарим бизнес эрхлэгчдэд зэсийн баяжмал, коксжсон нүүрсийг Япон руу экспортлох хүсэл эрмэлзэл байдаг. Гэвч хоёр хөрш улсын нутаг дэвсгэрээр дамжин төмөр замаар холын тээвэрлэлт хийж, дараа нь аль нэг усан боомтоор Япон руу тээвэрлэх нь зардлын хувьд өрсөлдөх чадварыг сулруулна.

Хамгийн чухал нь Монголын бүтээгдэхүүнийг Япон руу тогтвортой экспортлохын тулд найдвартай тээвэрлэлт хэрэгтэй. Энэ утгаараа Монгол Улс нэгдүгээрт, агаарын ачаа тээврийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, хоёрдугаарт аж үйлдвэрлэлээ сэргээхэд агаарын тээврийг түлхүү ашиглахыг

чухалчлах хэрэгтэй гэж бодож байна. Нэмүү өртөг өндөртэй, эзэлхүүн болоод жин харьцангуй бага бүтээгдэхүүнийг агаараар тээвэрлэх нь илүү үр ашигтай байх болов уу.

Сүүлийн үед Монголын финтек компани болох “АндГлобал” ХХК-д Японы “Марубени” корпораци, Сумитомо Мицуи Банкны Корпораци (SMBC) зэрэг томоохон байгууллагууд хөрөнгө оруулалт хийсэн. Япон болон гадаадын хөрөнгө оруулагчдын хөрөнгө оруулах улс зөвхөн Монголоор тогтохгүй. Тиймээс гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах тухайд Монгол Улс жишээ нь Вьетнам, Малайз, Филиппин зэрэг улстай өрсөлдөж байгаагаа ойлгож, хөрөнгө оруулалтын илүү таатай орчныг бүрдүүлэх нь юу юунаас илүү чухал юм.

-Монгол Улсын томоохон хөрөнгө оруулагчид болох Канад, Хятад, Австрали зэрэг улс уул уурхайн салбарт түлхүү хөрөнгө оруулж байна. Харин Япон улсын хувьд Монголын аль салбарт хөрөнгө оруулах сонирхолтой байна вэ?

-Дэлхий дахинд газрын тос, байгалийн хий, эрчим хүч, төмөр, зэс, ховор металл зэрэг ашигт малтмалын эрэлт нэмэгдэхийн хэрээр Япон улс ч мөн нөөцийн тогтвортой байдлаа хангахын тулд гадаад орнуудад ашигт малтмалын нөөцийг хөгжүүлэхэд хөрөнгө оруулалт хийж байна. Нөгөөтгээгүүр, Монгол Улсын газарзүйн байршил, тээвэрлэлт, дэд бүтэц зэрэг хүчин зүйлээс шалтгаалж энэ салбарт Японы хөрөнгө оруулалтын хэмжээ бусад орны хөрөнгө оруулалтын хэмжээнд хараахан хүрэхгүй байна.

Хэрвээ би Монголд хөрөнгө оруулъя гэвэл газар тариалан, мал аж ахуй, аялал жуулчлал, сэргээгдэх эрчим хүч, мэдээллийн технологи гэсэн дөрвөн салбарыг сонирхох байсан.

Газар тариалан, мал аж ахуйн салбарын хувьд, Монгол Улс уудам газар нутгийнхаа байгаль, газар шороонд тарьж ургуулсан эрүүл, аюулгүй хүнснийг дэлхийн зах зээлд нийлүүлэх боломжтой гэж боддог. Монгол Улс эрүүл хүнс, байгалийн цэвэр бүтээгдэхүүн нийлүүлэгч орон болж, дэлхийн хөгжил, хүн төрөлхтний эрүүл амьдралын хэв маягт хувь нэмрээ оруулах ихээхэн боломж бий.

Харин мэдээлэл технологийн салбар нь тээвэр логистик, дэд бүтцээс бараг хамаардаггүй нь том давуу тал болдог. Монголчууд бүтээлчээр сэтгэх, асуудлыг түргэн хугацаанд шийдвэрлэх чадвартай. Мэдээллийн технологийн салбарыг үсрэнгүй

Монгол Улс агаарын ачаа тээврийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, аж үйлдвэрлэлээ сэргээхэд агаарын тээврийг түлхүү ашиглахыг чухалчлах хэрэгтэй

Америкт ажиллаж байхдаа хөрөнгө оруулсан гадныхныг “АНУ-ын баялгийг дээрэмдэж байна” гэсэн шүүмжлэлийг америк хүнээс сонсож байгаагүй.

хөгжүүлэх боломж байгаа гэж би боддог. Монголын "IT"-гийн салбараас Чингис хаантай адил өөр нэгэн дэлхийн хэмжээний суутан төрнө гэдэгт эргэлзэхгүй байна.

Аялал жуулчлалын салбарын хувьд Монгол орны үзэсгэлэнт байгалийг түшиглэн эко аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх боломжтой гэж боддог. Түүнчлэн ийм орчинд олон улсын амралт, сувиллын цогцолбор байгуулж, асаргаа үйлчилгээний салбарыг хөгжүүлэх боломж нээгдэхийг ч үгүйсгэхгүй юм.

Мөн нар, салхины эрчим хүч, усан цахилгаан станц зэрэг сэргээгдэх эрчим хүчний арвин нөөцийг хөгжүүлэх хэрэгтэй гэж бодож байна. Энэ нь өөрийн улсын эрчим хүчний аюулгүй байдалд төдийгүй дэлхийн дулаарлын эсрэг авах арга хэмжээнд чухал хувь нэмэр оруулах болно.

-Японы бизнес эрхлэгчид Монголд бизнес эрхлэхэд тулгарч буй саад бэрхшээл юу байна вэ?

-Илэн далангүй хэлэхэд Японы бизнес эрхлэгчдэд тулгарч буй асуудал зөвхөн Монголд байгаа юм биш. Япон төдийгүй гадаадын хөрөнгө оруулагчдын ихэнх нь нэгэн ижил асуудал, сорилттой тулгардаг гэж бодож байна. Би Япон улсаас Монгол Улсад суух Элчин сайдаар томилогдохоос өмнө АНУ-ын Теннесси мужийн Нэшвилл хотод Япон Улсын Ерөнхий консулаар ажиллаж байсан.

Арканзас, Кентаки, Луизиана, Миссисипи, Теннесси гэсэн таван муж хэрхэн гадаадын хөрөнгө оруулалт татах гэж хичээж байгааг дэргэдээс нь харж байлаа. Эдгээр таван муж гадаадын хөрөнгө оруулалтыг маш уриалгахан хүлээн авч байсан. Учир нь гадаадын хөрөнгө оруулалтаар барьсан үйлдвэрт ажлын байр бий болж, америкчуудын тогтвортой амьдралын үндэс суурийг бэлдэж өгч байна.

Японы хөрөнгө оруулалтаар бий болсон компани нь ганцхан Японы бус Япон-Америкийн хамтарсан компани болдог. Америкт ажиллаж байхдаа хөрөнгө оруулсан гадныхныг “АНУ-ын баялгийг дээрэмдэж байна” гэсэн шүүмжлэлийг америк хүнээс сонсож байсангүй. Эдгээр компани үйл ажиллагаагаа сайжруулбал дээрх мужуудын татварын орлого ч улам нэмэгдэнэ.

Гадаадын хөрөнгө оруулалтын орчинд миний хүлээж буй зүйл бол хууль тогтоох байгууллагаас баталсан сайн хууль тогтоомж. Түүнийг нягт нямбай хэрэгжүүлэх, төрийн албан хаагчдын чадавхыг

сайжруулах, хуулийн тогтолцоог тогтворжуулахын тулд шүүхийн зөв зохистой шийдвэрүүдийн жишээнүүдийг хуримтлуулах явдал юм.

-Хятад, Сингапур зэрэг улс гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах замаар хөгжлийнхөө хурдыг нэмсэн гэж судлаачид үздэг. Япон улсын хөгжилд гадаадын хөрөнгө оруулалт ямар үүрэг гүйцэтгэж байна вэ?

-Дайны дараа Америк, Дэлхийн банк зэрэг олон улсын хамтын нийгэмлэгийн зээл, тусламжийн ачаар япончууд эх орноо сэргээн босгож чадсан. Японы эдийн засгийг хөгжүүлэхэд гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт зайлшгүй чухал. Ялангуяа, ажлын байр бий болгон үйлдвэрлэлийн бүтээмжийг нэмэгдүүлэхэд хувь нэмрээ оруулж байгаа нь тун чухал үр дүн юм. Компанийн худалдан авалтаас үл хамаарах шинэлэг шууд хөрөнгө оруулалтыг “Greenfield” гэдэг бөгөөд үүнийг хэрэгжүүлсэн 1996-2006 онд 150 мянган ажлын байр шинээр нэмэгдсэн гэх тоо баримт бий.

Япон Улсын Засгийн газар 2013 онд “Япон руу чиглэсэн шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээг 2020 он гэхэд 35 их наяд иен болгон нэмэгдүүлнэ” гэсэн зорилт дэвшүүлсэн. Эл зорилтдоо хүрэхийн тулд хөрөнгө оруулах сонирхолтой компани аж ахуйн нэгжийг олох, хөрөнгө оруулалтыг нь татах, бизнесийн болон Японд ажиллах гадаад иргэдийн амьдрах орчныг сайжруулах, хамтран ажиллах япон компанийг зуучлах боломжоор хангах зэргээр шууд хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн үйл ажиллагаа явуулж ирсэн.

2000 оны сүүлийн хагасаас Японыг чиглэсэн шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ өөрчлөлтгүй нэг түвшинд байсан бол 2014 оноос нэмэгдэж эхэлсэн. Улмаар 2020 оны арванхоёрдугаар сарын эцсийн байдлаар 39.7 их наяд иенд хүрч зорилтоо биелүүлж чадсан.

Нөгөө талдаа, бодит байдал дээр Японыг чиглэсэн гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг ДНБ-тэй харьцуулбал 2020 оны арванхоёрдугаар сарын эцсийн байдлаар 7.4 хувь байсан. Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага (ОЕС-D)-ын гишүүн орнуудын 2019 оны дундаж үзүүлэлт болох 56.4 хувьтай харьцуулахад энэ бол доогуур үзүүлэлт юм.

-Япон улсын гадаадын хөрөнгө оруулалт татдаг гол “нууц” нь юу вэ?

-Нэгдүгээрт, Япон бол дэлхийд гуравт орох том

► эдийн засагтай улс. Хүчирхэг эдийн засагтай нь зөвхөн Токио хот биш юм. Орон нутгийн ДНБ ч мөн адил Европ, Азийн зарим улс орнуудын ДНБ-ээс өндөр. Орлогын түвшин тогтвортой учраас зах зээл дэх бараа бүтээгдэхүүн болоод үйлчилгээ хэрхэн нэвтрэн дэлгэрч буйг хянахад хялбар давуу талтай.

Дэлхийд нэгд ордгоороо алдартай Токио-Йокохамагийн аж үйлдвэрийн кластер, мөн судалгаа, хөгжлийн зардлын ДНБ-д эзлэх хувиараа Их долоогийн орнууд дунд эхэнд нь бичигддэг зэрэг нь инновацын зангилаа бүхий нээлттэй улс гэдгийг харуулж байна.

Цаашлаад цахим шилжилтийн (DX) хөрөнгө оруулалтыг дэмжих татварын тогтолцоог бүрдүүлж, цахим технологийг ашигладаг гадаадын аж ахуйн нэгжтэй хамтран ажиллах, холбоо тогтоохыг эрэлхийлж буй Японы аж ахуйн нэгжийг төр, хувийн хэвшил хамтдаа дэмжиж байгаа нь чухал юм.

Мөн дэд бүтцийн тогтвортой байдлыг нэрлэж болно. Нийтийн тээврийн үйлчилгээний үр өгөөжөөрөө Япон Улс дэлхийд нэгдүгээрт ордог. Японы нийт нутаг дэвсгэрийг холбосон хурдны галт тэрэг, нислэгийн чиглэл, Азийн бизнесийн голлох бүсүүдтэй холбогдсон байдал, мөн эрчим хүчний тогтвортой нийлүүлэлтээрээ ч дэлхийд өндрөөр үнэлэгддэг.

Эцэст нь амьдрахад тааламжтай нийгмийг бүрдүүлсэн. Японы олон хот амьдрахад таатай гэдгээрээ дэлхийн анхаарлыг татдаг.

-Японы Засгийн газраас гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татахын тулд хууль, эрх зүйн орчныг хэрхэн бүрдүүлсэн бэ?

-Японд гадаадын хөрөнгө оруулалтын хууль эрхзүйн орчин хэдийн бүрэлдэн тогтсон тул Засгийн газраас орон нутгийн засаг захиргаа болон холбогдох байгууллага (Японы худалдааг дэмжих байгууллага)-аар дамжуулан гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг татахын тулд олон төрлийн арга хэмжээ авч хэрэгжүүлдэг. Тухайлбал, Японыг чиглэсэн гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг Токиогоос бусад хотуудад төв компанийн үйл ажиллагааг өргөжүүлж, шилжсэн тохиолдолд татварын таатай нөхцөл эдлэх, мөн гадаадын чадварлаг боловсон хүчнийг хүлээн авах онцгой эрх олгох зэргийг хэрэгжүүлж байна.

-Танай элчин сайдын яаманд Японы хөрөнгө оруулагчаас Монгол улстай холбоотой хэр их санал гомдол ирдэг вэ?

-Тодорхой жишээ дурдахгүй ч дараах асуудал байдгийг энэ завшааныг ашиглан дурдъя. Бусад улс оронд хэрэгжсэн хөрөнгө оруулалтын төслүүдэд гарч байгаагүй нэмэлт зардал их. Тухайлбал, үйлдвэр хүртэлх дэд бүтцийг өөрсдийн хөрөнгөөр байгуулдаг. Зөвшөөрлийн тоо их, баримт бичгийн бүрдүүлэлт, стандарт, үндэслэл тодорхой бус байдаг.

Хариуцсан ажилтан эзгүй байх үед захиргааны ажил нь зогсонги байдалд ордог. Гэрээний агуулгыг мөрддөггүй, төлбөр төлөх хугацааг баримталдаггүй. Харилцагч талын тулган тавьсан шаардлагыг хүлээн аваагүй тохиолдолд олон хэлбэрээр дарамт, шахалт үзүүлдэг.

Монголын дотоодын хууль тогтоомж, дүрэм, журам ойр, ойрхон өөрчлөгддөг тул тогтвортой хууль, эрх зүйн орчинд үйл ажиллагаа эрхлэх боломжгүй.

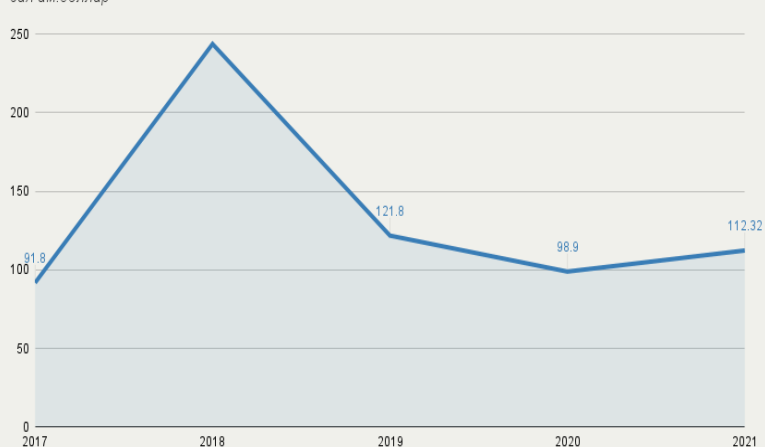
Албан тушаалтан солигдох үед ажлаа хүлээлцдэггүй учраас ажилтан солигдох бүр шинээр томилогдсон төрийн албан хаагчид адил тайлбар танилцуулга хийхээс өөр аргагүй болдог. Мөн өмнөх болон дараагийн ажилтны хандлага ихээхэн өөрчлөгдөх тохиолдол гардаг.

Дэлхийн аль ч улсад гадаадын хөрөнгө оруулагчид хүндрэл бэрхшээлтэй тулгардаг болов уу. Хамгийн гол нь эдгээр асуудлыг түргэн шуурхай шийдэж зохих арга хэмжээ авах шаардлагатай. Ингэснээр гадаадын хөрөнгө оруулагчдын итгэл нэмэгдэж, ирээдүйд Монгол Улсад хөрөнгө оруулах нөхцөл бүрдэнэ гэж бодож байна. ■

Монголын хууль тогтоомж, журам ойр, ойрхон өөрчлөгддөг тул тогтвортой хууль, эрх зүйн орчинд үйл ажиллагаа эрхлэх боломжгүй.

Япон Улсаас Монгол Улсад орсон шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ

сая ам.доллар

Эх сурвалж: Монголбанк

Ногоон бизнес

Улаан шугамаас ногоон руу

Монгол Улс зөвхөн байгальд ээлтэй бус аргаар эрдсийн түүхий эд экспортлоод, үүнийг тойрсон ханган нийлүүлэлтийн бизнес эрхлээд урт насална гэдэгт хэзээ ч итгэж болохгүй.

М.Месарович болон Э.Пестель хэмээх хоёр том эрдэмтэн одоогоос 50-аад жилийн өмнө Ромын клубт тавьсан илтгэлдээ “Хүний үнэт зүйлст суурь өөрчлөлт гарч, шинэ ёс суртахуун, байгальд чиглэсэн шинэ хандлага төлөвшсөн цагт л хүн төрөлхтөн дэлхий дахины сүйрлээс аврагдана” гэж сануулж байсан. Өнөөдөр дэлхийд агаарын хэм дунджаар 1.5 нэгжээр өсөж, байгалийн гамшигт үзэгдэл олширсноор дээрх сэрэмжлүүлэг улам тод сонсогдох болж, уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой хохирлын тоо өссөөр байна. Зөвхөн сүүлийн 10 жилд уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй даатгалын зардал найм дахин, даатгалын бус зардал долоо дахин нэмэгдсэн. Тиймээс дэлхийн хамгийн шилдэг “толгойнууд” бүх салбарт илүү олон ногоон шийдэл нэвтрүүлэхийн төлөө ажиллаж, “байгальд ээлтэй” гэдэг хэмжүүр хүний амьдралын бүхий л чиглэлд хүчээ авч байна.

Ногоон хөгжил, ногоон эдийн засаг, ногоон барилга, ногоон сэтгэлгээ гэх мэт үгс хол сонсогдохоо больж, төрөл бүрийн хууль, дүрэм, стандарт, хэм хэмжээнээс бүрдэх тогтолцооны шинжтэй болсон. Үүнээс хамгийн том нь НҮБ-ын Тогтвортой хөгжлийн зорилтууд, Парисын хэлэлцээр зэрэг баримт бичгүүд юм.

Монгол Улсад уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой тоо баримтууд дэлхийн дунджаас ч илүү түгшүүртэй чиг хандлагыг илтгэж, олон талаар “улаан шугам” даваад байна. Жишээ нь манай улсад агаарын хэм 2.25 хувиар өсөөд байгаа. Нөгөө талаас Монгол Улс зөвхөн байгальд ээлтэй бус аргаар эрдсийн түүхий эд экспортлоод, үүнийг тойрсон ханган нийлүүлэлтийн бизнес эрхлээд урт насална гэдэгт хэзээ ч итгэж болохгүй. Хангалттай ногоорч чадах эсэх нь дараагийн 30 жилд монголчууд өөрсдийгөө эдийн засгийн хувьд “Хэн байх вэ?”, “Дэлхийд юугаа зарж болох вэ?” гэдгийн шууд хариулт болох юм. Эс чадвал бид ногоон биш, улаан шугамын цаана үлдэх болно.

Тиймээс бизнес эрхлэгчид дор хаяж ойрын 10, цаашлаад 30 жил тогтвортой бизнес эрхлэхийг хүсэж байгаа бол тогтвортой хөгжлийн концепцийг

компанийн алсын хараа, зорилгод багтаах шаардлагатай болжээ. Ялангуяа байгаль, нийгэмд хамгийн их нөлөө үзүүлдэг уул уурхай, хөдөө аж ахуй, барилга, боловсруулах салбарт ногоон шалгуурын босго өндөр болох төлөвтэй байна.

Ногоон боломж

Манай улс тогтвортой хөгжлийн зарчмууд, ногоон хөгжлийн бодлогоо батлаад найман жил болсноос хойш “Алсын хараа 2050”-ыг эс тооцвол томоохон баримт бичиг батлагдаагүй бөгөөд энэ асуудал дээр төрийн манлайлал үгүйлэгдэж байна. Гэхдээ Монголын ногоон хөгжлийн санаачилгыг хувийн хэвшил, тэр дундаа хөрөнгө оруулалтыг хийдэг арилжааны банкнууд гартаа авсан нь дэлхийн бусад улстай харьцуулахад том ололт юм. 2013 онд арилжааны банкнууд “ТоС” хэмээх Тогтвортой санхүүжилтийн хөтөлбөр баталсан нь түүний араас өрнөсөн олон том чухал ажлын эхлэл болсон.

Түүнээс хойш ногоон зээлийн бүтээгдэхүүний тоо жил ирэх тутам нэмэгдэж, өнөөдөр банкнууд хэрэглээний болон бизнесийн зээлийн багцдаа ►

2022 оны мөнгөний бодлогын чухал хэсэг болоод явж байна.

Нэг талаас уур амьсгалын өөрчлөлтөөс болж эдийн засагт учрах хохирлын тоо жилээс жилд өсөж байгаа ч нөгөө талаас эндээс үүссэн асуудлыг шийдэх бизнесийн шийдлүүдэд хөрөнгө оруулах санхүүжилтийн хэмжээ дэлхий даяар нэмэгдэж байгаа. Нэг үгээр сайн төсөл боловсруулж чадвал дэлхийд хангалттай мөнгө байгаа.

Ногоон хөрөнгө оруулалтын нэг сонирхолтой хэрэгсэл нь яах аргагүй ногоон бонд юм. 2020 онд дэлхий даяар ногоон хөрөнгө оруулалт хоёр дахин нэмэгджээ. Олон улсын хэмжээнд “Ногоон бонд” нь уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй сөрөг нөлөөг бууруулах, эрчим хүчний хэмнэлтийг нэмэгдүүлэх, хог хаягдлын асуудлыг шийдвэрлэх зэрэгт шаардагдах хөрөнгө оруулалтыг татан төвлөрүүлэхэд өргөнөөр ашиглаж байгаа юм. Монгол Улсын хувьд одоогоор “Ногоон бонд” гаргасан тохиолдол бүртгэгдээгүй байгаа ч ногоон бонд гаргах сонирхол, эрэлт хэрэгцээ их байгаа бөгөөд жилд ойролцоогоор нэг тэрбум ам.долларын ногоон санхүүжилтийн хэрэгцээ байгаа гэсэн судалгаа гарчээ.

Ногоон бонд гаргах нь хүүгийн зардал, нэр хүндийн капитал, зах зээлийн тэлэлт, хөрөнгө оруулалтын хувьд олон давуу талыг авчирдаг онцлогтой. Ялангуяа Монголын барилгын салбарт ногоон санаачилгыг сайн хэрэгжүүлж чадвал нийгэм, эдийн засагт тулгараад буй олон асуудлыг нэг дор шийдэх боломжтой. Энэ салбарт ногоон стандартыг бүр материал үйлдвэрлэх үе шатанд нь нэвтрүүлж технологийн өөрчлөлт хийж, цаашлаад дүрэм, нормуудад тусгаад өгчихвөл барилгын салбар аяндаа ногоороод эхэлнэ. Дагаад банкнуудын ногоон зээл ихэснэ. Бүр “Ногоон ипотека” хэрэгжүүлсэн ч болно гэдгийг банкны салбарынхан хэлж байна. Ингэвэл эдийн засаг дахь хамгийн хүчтэй зүйл болох хэрэглээгээр дамжиж амьдрал ногоорох замдаа орно гэсэн үг.

Өөрөөр хэлбэл, ногоон санхүүжилт бол тогтвортой хөгжлийн зорилтуудыг хэрэгжүүлэх хамгийн хүчтэй хэрэгсэл. Бид ногоон санхүүжилтийн найдвартай тогтолцоог бүрдүүлж чадвал төрөөс болон хувийн хэвшилээс хэрэгжүүлж буй тогтвортой хөгжлийн төслүүдийг удаан хугацааны, хямдхан зээлээр хангах, дэлхийн хөрөнгийн зах зээлтэй холбогдож, уул уурхайгаас ч илүү хөрөнгө босгох бүрэн боломжтой. ■

Эх сурвалж: Ногоон хөгжил сэтгүүл №01

Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс болж эдийн засагт учрах хохирлын тоо жилээс жилд өсөж байгаа ч нөгөө талаас эндээс үүссэн асуудлыг шийдэх бизнесийн шийдлүүдэд хөрөнгө оруулах санхүүжилтийн хэмжээ дэлхий даяар нэмэгдэж байгаа.

► ногоон зээлийг багтаадаг нь хэвийн үзэгдэл болжээ. Хэдийгээр өнөөдөр нийт зээлийн хоёр хүрэхгүй хувийг ногоон зээл эзэлж байгаа ч цаашид энэ хэмжээ өсөөд явах багтай суурь тавигдсан. 2019 онд ТоС санаачилгын хүрээнд “Үндэсний ногоон таксономи”-г баталж, бизнесийн ямар үйл ажиллагааг ногоон гэж хэлэх вэ гэдгийг нэг мөр тодорхойлсон. Ингэснээр дараа дараагийн чухал шийдвэрүүд гарах боломжтой болж, 2020 онд Ногоон санхүүжилтийн корпорац байгуулагдаж, 2021 онд Ногоон бонд гаргах журам, 2022 онд Тогтвортой санхүүгийн үндэсний замын зураг гаргаад байна.

Ногоон бизнес нь ногоон зээлтэй салшгүй холбоотой ойлгогддог бөгөөд ногоон санхүүжилтийн гол эх үүсвэр нь Дэлхийн уур амьсгалын сан юм. Монголд хамгийн анх Хас банк уг сангийн гишүүн болсон бол саяхан Худалдаа хөгжлийн банк элсэж, Уур амьсгалын санхүүжилтээ баталсан Монголын анхны арилжааны банк болов. Арилжааны банкууд цаашдаа ногоон зээлийн багцыг нийт зээлийн 10 хувьд хүргэх зорилт тавьж, ББСБ-ууд харин таван хувьд хүргэхээр төлөвлөж, эдгээр нь Монголбанкны

Стратеги

Монголд ажилгүйдэл байна уу, ажиллах хүсэлгүйдэл байна уу?

ангиасаа л “Тасгийн амьдрал”-д шилжсэн. Сургуулийн дотуур байранд багшаас гадна тасгийн дарга нар, ариун цэврийн дарга нар, аж ахуйн дарга нар гэх мэтээр айхтар дэг жаягтай. Тасаг дотроо бас даргатай байх бөгөөд тэр нь бага ангийнхнаа хариуцна. Дотуур байрны оршин суугч болгон өглөө эрт босох, ор дэрээ цэвэрхэн хураах, ээлжээр тасгаа цэвэрлэж жижүүрлэх үүрэгтэй.

Дотуур байранд Ариун цэврийн комисс гэгдэх айхтар хүмүүс байна. Долоо хоног бүрийн нэг өдөр бүх тасгаар тойрч ариун цэвэр, эмх цэгцийн тал дээр дүн тавина. Цагаан даавуу барьж орж ирээд хаа нэгтээ тоос байгаа эсэх, ор дэрээ цэвэрхэн хураасан эсхийг шалгана. Комисс дотор санаандгүй газраас тоос илрүүлдэг нөхөд бий. Тийм нөхдийн аргад орохгүйн тулд тоос байж болох бүх л булан, нууцлаг хэсгүүдийг арчиж зүлгэнэ.

Мэдээж зуны амралтаар адуунд явах, унага, тугал татах, хонь хяргах, айраг бүлэх, хурдан морь унах зэргээр завгүй ажиллана. Бидний хүүхэд нас ердөө ийм байсан. Одоо бодоход ямар нэгэн хөлс, урамшуулал нэхдэггүй, “хар ажил” гэсэн ерөнхий тодорхойлолт бүхий биеийн хөдөлмөрийн тэр олон хэлбэр нь ирээдүйн амьдралд шаардлагатай ур чадвар, дадлуудыг суулгах том дэд бүтэц байжээ.

Харин хамгийн анхны хөлсний ажлаа бусдын адил их сургуулийн нэгдүгээр курст орсны дараа хийсэн юм. Тэр нь Дамбадаржаад хатуу газрыг сэндийлж, ногооны талбай бэлдэх ажил байлаа. Хэсэг хөвгүүд өдөржингөө хөлийнхөө улыг өвдтөл хүрээр газар гишгэж, хуулсан хөрсөө төмөр орны пружин дээр сэгсэрнэ. Орой нь 5000 төгрөг халааслаад автобусанд суудаг байлаа. Цагийн ажил хийж олсон анхны цалин үнэхээр “амттай” байсныг хэлэх үү.

Дараа нь амралтын өдрөөр шавар зуурах, цемент зөөх зэргээр барилгын туслах хийдэг болов. Орой нь сунаж унах дөхөөд орж ирнэ. Нэг удаа хоёр өдөр дараалан гуравдугаар давхар луу цемент үүрч зөөсний эцэст хөл дайвалзаад шатнаасаа нисчих шахав. Заримдаа агуулахад бараа зөөж, бараанд татварын тэмдэг наадаг байлаа. Энэ мэтээр ажил хийхэд банкны зээлтэй байгаа эцэг, эхээсээ

“Монгол шиг олонх нь чинээлэг бус нийгэмд ажиллах хүсэл, сэдэл яагаад ийм хангалтгүй байна вэ?” гэсэн асуулт байнга төрнө.

Сүүлийн үед хүний нөөцийн албаныхныг нэг зүйл их гайхшируулж байна. Ажлын ярилцлагад уригдсан хүмүүсийн ихэнх нь товлосон цагтаа ирэхгүй, очиж чадахгүй гэдгээ хэлэхгүй ор сураггүй алга болох, ажлын ярилцлагад тэнцсэн ч гэнэт шийдвэрээ өөрчлөх байдал нийтлэг болжээ. Ингэхдээ “Би завгүй болчихлоо”, “Өө, би очиж чадахгүй гэж хэлэх гээд мартчихаж”, “Бодоод байсан чинь дэмий юм шиг байна” гэх зэргээр хариулна. Нөгөө талаас хүн амын дунд ажиллах сэдэл буурч, хөдөлмөрийн зах зээлийн идэвх улам суларч байгаа нь мэргэжилтнүүдийн санааг зовоож байна. Захирлууд яриандаа “Ажил хийх хүн олдохоо байж” гэдэг үгийг байнга дурддаг болжээ.

Энэ тухай бодоход “Монгол шиг олонх нь чинээлэг бус нийгэмд ажиллах хүсэл, сэдэл яагаад ийм хангалтгүй байна вэ?” гэсэн асуулт байнга төрнө. Мэдээж асуудалд нийгмийн, эдийн засгийн, соёлын, сэтгэл зүйн гээд олон талын шалтгаан бий. Тиймээс би өөрөө хэрхэн хөдөлмөр эрхэлж сурсан түүхээр уг нийтлэлийг эхэлбэл асуудлын мөн чанарт илүү ойртох болов уу?

Хар ажлын цагаан мөр

Би бол дотуур байраар хүмүүжсэн хүн. Сумын сургуулийн болон оюутны дотуур байрны амьдрал намайг биеэ даахад сургасан билээ. Хоёрдугаар

► мөнгө авахгүй гэсэн нэрэлхүү, шазруун зан маань нөлөөлсөн байх.

Хоёрдугаар курст орсноор хийдэг ажил өөрчлөгдөж, бизнесийн шинжтэй болов. Оюутнуудын эссэ бичих, бие даалт шивэх, Барс захаас хүнс авчирч зарах зэргээр оюутны дотуур байрандаа л “Бизнес тасаг” байлаа. Зуныхаа амралтаар нэг үрээ зарж, жижигхэн гэрэл зургийн аппарат авч, түүгээрээ оюутнуудын дурсгалын зураг авдаг юм болов. Инээдтэй нь, надаар зургаа авхуулдаг ганцхан үйлчлүүлэгч байсан юм. Дотуур байрны зах зээл явуургүй болохоор нь нэг студийн эзнээс гуйж байгаад аппаратыг нь авч, Сүхбаатарын талбай дээр гарч гэрэл зурагчин болов. Талбайн хуучин зурагчид хажиглангүй хардаг байлаа. Арга эвээ олоогүйн дээр, студийн эзэн аппаратандаа барьцаа нэхсэн учир ганц хоёрхон долоо хоног зогсоод Төв талбайг орхив.

Тэгэхээр нь харуул хийж үзлээ. Цалин нь баталгаатай ч туйлын уйтгартай ажил байлаа. Шилэн будка дотор нэг сар зогссоны дараа нар, салхинд пад хар царайтай болоод буцаж байв. Хоёрдугаар курсээ төгсөх саруудад ОХУ-д үнэгүй сурах уралдаант шалгалтад бэлдэхийн хажуугаар орос хэлнээс орчуулга хийдэг болов. Нийлмэл өгүүлбэрүүдээ ч гүйцэд ойлгохгүй хэрнээ оюутнуудад орчуулга хийж, нөгөөдүүл маань багшаасаа онц авснаа ярьдаг байв. Магадгүй энэ нь миний тэр үеийн хамгийн амжилттай “төсөл” байсан байх.

2008 оны намар амьдралын маань орчин эрс өөрчлөгдөв. Хэдийгээр Оросын Засгийн газрын мөнгөөр сурч байсан ч Москва шиг үнэтэй хотод Монголоос авчирсан мөнгө хоёрхон сарын дараа дуусав. Оюутнууд ажил хийх эрхгүй, сард олгодог 1400 рублийн стипенд хаанаа ч хүрэхгүй. Нэгэн өдөр хамгийн сүүлийн есөн рублиэрээ (нэг рубль 40 төгрөг байв) супермаркетаас хамгийн хямдхан талх худалдаж авлаа. Халааснаасаа баахан копеек атгаж гарган асгаад, нөгөөхөөрөө ганцхан талх аваад гарахад кассчин эмэгтэй “Ничего себе покупка” (Яасан айхтар худалдан авалт вэ) гэж амандаа үглэх нь сонсогдов. Нөгөө талхаа устай хольж идээд, маргааш нь яаж амь зуух талаар ямар ч төлөвлөгөөгүй орондоо орж байлаа.

Оюутнууд ажил хийх эрхгүй ч монгол оюутнуудад цагийн ажил олдог нэгэн сүлжээ байсан юм. Маргааш өглөө нь найз маань залгаж хотын төвийн нэгэн агуулахад гурван цагийн ажил байгааг дуулгалаа. Түүнээс хойш энд тэнд очиж ачаа зөөх,

цэвэрлэгээ хийх, үйлдвэрт савлагаа хийх зэргээр үе үе ажил олддог байв. Зөвшөөрөлгүй учраас цагдаа нарын нүднээс хол, эсвэл орой үдшийн цагаар ажил хийнэ. Нэгэн удаа барилгын материал зөөж байгаад “Цагдаа ирлээ” гэсэн чимээгээр пирхийн зугтаж, би харанхуй өрөөнд ширээн дор нуугдаж чимээ намжтал тэндээ хэсэг суув. Дараа нь сонсоход хэдэн оюутан цагдаагийн хэсэгт хүргэгдээд удтал гуйж байж паспортаа авсан байлаа.

Гадаадад ажил хийж амь зуухад ажлын хүнд, хэцүүг үл хайхран “Надад хэн ч туслахгүй. Би зүгээр бууж өгөөд буцаж чадахгүй” хэмээн шүд зуун зүтгэх үеийн тэр мэдрэмж эх орноосоо хол биеийн хүчний ажил хийж үзсэн бүх хүнд танил гэж бодож байна. Цагийн ажил хийдэг болсноор хүнсний мөнгөөр тасрахаа больсноос гадна хуучин ч гэсэн анхны ширээний компьютероо авах, өрөөндөө интернэт тавиулах мөнгөтэй болсон байлаа.

Гэвч сургуулиа сайн төгсөж, орос хэлийг төгс эзэмших зорилгодоо хүрэхэд таван жил ингэж цагийн ажил хийх боломжгүй байлаа. Аз болж сургуулийн захиргаанаас гадаад оюутнуудаар хууль журмын дагуу зуны амралтаар хичээлийн корпус, дотуур байрнуудыг засах ажлыг хийлгэдэг байв. Хэлний бэлтгэл курсээ төгссөний дараа зуны амралтаар Монгол явалгүй үлдэж, Оюутны барилгын отрядод элсэж сургуулийн төмөр хашаа, цэнгэлдэх хүрээлэнг хоёр сар будав. Халуун нартай өдрүүдэд хурц үнэртэй будагтай ажиллахад амаргүй. Цалингаасаа анхны нөөтбүүкээ авч, тэр нь цаашдаа хичээл хийх, орчуулгын халтуур хийх гол зэвсэг маань болсон юм.

Барилгын отрядад нийтдээ гурван зун ажиллаж, сүүл рүүгээ жирийн ажилтан биш, африк оюутнууд ахлан бригадын дарга болж оюутны нэг байрын дотор засварыг бүтнээр нь хариуцаж байв. Хэдийгээр тэдгээр оюутны ихэнх нь залхуу, нүд хуурдаг, ажиллахад төвөгтэй байсан ч баг хариуцаж ажиллах тал дээр надад багагүй туршлага үлдээсэн юм.

Хоёрдугаар курст орох үед оросоор ном уншдаг болж, хичээлдээ түүртэхээ болив. Ингэснээр сургуулийн хүрээнд зохион байгуулж буй төрөл бүрийн оюутны хөтөлбөрт хамрагдаж, тэндээсээ боломжийн урамшуулал, цалин авдаг болов. Дууны дугуйланд хоёр жил явсны дараа “Женский Комитет” хэмээх социалист маягийн хуучин нэртэй ч нэлээн сонирхолтой үйл ажиллагаа явуулдаг оюутны сайн дурын байгууллагад төгсөн төгстлөө ажилласан юм. Бид үе үе, ялангуяа Шинэ жилийн

Гадаадад ажил хийж амь зуухад ажлын хүнд, хэцүүг үл хайхран “Надад хэн ч туслахгүй. Би зүгээр бууж өгөөд буцаж чадахгүй” хэмээн шүд зуун зүтгэх үеийн тэр мэдрэмж эх орноосоо хол биеийн хүчний ажил хийж үзсэн бүх хүнд танил гэж бодож байна.

Монголчуудын хөдөлмөрийн бүтээмж нэг цагийн ердөө 13 ам.доллар болж, 185 орноос 107-д жагсаж Африк, Төв Ази, Латин Америкийн голдуу ядуу орнуудаас яльгүй дээгүүр үзүүлэлттэй гарчээ.

► өмнөхөн Москва хот, Москвагийн ойролцоох жижиг хотуудын асрамжийн газрын хүүхдүүдэд зориулж, олон үндэстний урлагийн үзүүлбэрээс бүрдсэн концерт тоглодог байв. Энэ байгууллагад ажилладаг болсноор төгсөх курсын өвлийн амралтаараа Монгол явах уу, эсвэл Египет рүү аялах уу гэж сонгох боломжтой болсон байлаа.

Орчуулга хийх маань Монголд ирсэн ч үргэлжилж, оройн цагаар төрөл бүрийн сэдвээр орчуулга хийнэ. Оросын нэлээд хэдэн сайт дээр өөрийн анкетыг байршуулсан ч эхний хоёр жилдээ захиалга өдрийн од шиг байв. Гэвч аажмаар харилцагчийн тоо нэмэгдэж, нэг сайт дээр бүр “монгол-орос, орос-монгол” чиглэлээр хамгийн өндөр рейтингтэй орчуулагч болж амжив. Эндээс ямар ч бизнест үнэнч хэрэглэгчтэй болно гэдэг багагүй хугацаа авдаг гэдгийг ойлгосон юм. Гэхдээ сүүлийн жилүүдэд нэгдүгээрт эрүүл мэндээ бодож, хоёрдугаарт үндсэн ажил маань өмнөхөөс хариуцлагатай болсон учир орчуулгын ажлыг бүр мөсөн орхиод байна.

Онц дүнгийн хор уршиг

Миний түүх бол олон мянган залуучуудын туулсан түүхийн нэгээхэн жишээ. Гадаадад очсон монголчууд биеийн хүчний ажил, оюуны ажлын алинд ч өндөр бүтээмжтэй байж чаддаг. Гэвч Солонгост ажиллах, Монголд ажиллах хоёрын хооронд бүтээмж, өрсөлдөх чадвар, чанарын асар том ялгаа харагддаг. Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллагын 2021 оны тоогоор монголчуудын хөдөлмөрийн бүтээмж нэг цагийн ердөө 13 ам.доллар болж, 185 орноос 107-д жагсаж Африк, Төв Ази, Латин Америкийн голдуу ядуу орнуудаас яльгүй дээгүүр үзүүлэлттэй гарчээ. Өөрөөр хэлбэл, бид өрсөлдөх чадвар, амьдралын чанараараа тун доогуур байна гэсэн үг.

Бүтээмж муу байна гэдэг бол тухайн улсын боловсролын систем, хөдөлмөрийн зах зээл, хүн ам зүйн бодлогод том асуудлууд байгааг илтгэдэг. Ажлын бүтээмж өндөртэй орнуудад тухайн хүнд сурагч, оюутан байхаас нь хөдөлмөрийн үнэ цэн, утга учрыг таниулах бодлоготой байдаг. Мэргэшсэн боловсролын салбарт олон жил ажиллаж байгаа, Түвд агентлагийн захирал Т.Болдгэрэлийн хэлснээр “Бид хөдөлмөр гэх ойлголтыг ахин сайн тунгаах хэрэгтэй” болжээ. Түүний онцолсноор ажил хийнэ гэдэг амь зуухын нэр биш, харин мөрөөдөлдөө хүрэх арга хэрэгсэл гэдэг итгэл үнэмшил Монголын нийгмийн ухамсарт хангалттай сууж чадаагүй.

Хөдөлмөрлөж буй хүнийг хүндэтгэх, бүтээмжтэй ажиллах соёлыг суулгадаг гол институт нь мэдээж

боловсрол. Бүтээмжийн талаар ярихдаа олон улсын судлаачид “чадамжид суурилсан боловсрол” гэсэн үгийг байнга давтдаг. Сургууль хүүхдэд мэдлэг өгч байгаа ч чадамжийг хангалттай өгч чадахгүй байгаа бол үүргээ бүрэн гүйцэтгэхгүй байна гэсэн үг. Хүн мэдээллийг олоод тодорхой түвшинд боловсруулаад мэдлэг авдаг. Харин тэр мэдлэгээ хэр зэрэг ашиглаж байгаагаар чадамж тодорхойлогдоно. “Дипломтой ажилгүйчүүд олон боллоо” гэдэг ярианы цаад агуулга нь мэдлэгээ хэрэглээ болгож чаддаггүй, чадамжгүй хүмүүсийг бэлдээд байгааг хэлнэ. 2021 оны II улирлын Монголын ажиллах хүчний судалгааг харсан ч бакалаврын болон дипломын дээд боловсролтой хүмүүсийн дундах ажиллах хүчний оролцоо дөнгөж 53 хувьтай байна. BSB группийн Ерөнхийлөгч Б.Жаргалсайханы нэгэнтээ хэлснээр “Сургууль төгсөнө гэдэг мэргэжил гэхээсээ илүү цол шиг болчихсон, онол мэддэг ч ажил мэддэггүй” хүмүүс маш олон болжээ.

Хөдөлмөрийн үнэ цэнийг сайн мэдэхгүй төгсөгчид ажил дээр гараад ёс зүйгүй байх нь түгээмэл. Ёс зүйн хэм хэмжээ тогтоогүй бол тэр газар хүний нөөцийн оролт гаралт их байдаг. Хүний нөөцийн зөвлөх Г.Батхандын судалснаар компани дахь ёс зүйгүй байдлын 67 хувь нь ажилтнуудаас гардаг байна.

Энэ мэт нөхцөл байдал нь дунд болон дээд сургуулийн шатанд амьдрах ухааны боловсрол тун нимгэн байгааг харуулж байна. Тэгвэл үүнд хүргэж буй үндсэн хүчин зүйлс нь юу вэ? Олонх судлаачдын санал нийлдэг дүгнэлт бол хүүхдүүд мөрөөдөл, зорилго, хүсэл мөрөөдөлтэйгөө ажиллах дадал, тэдгээртээ хүрэх сэдэл нь хөгжжөөгүй байдаг. Үүний гол шалтгааныг сурагчийн мэдлэг, чадварыг дүнгээр үнэлэх арга гэж үздэг. Мэдээж дүн тавих ёстой ч дүн авах нь хүүхдийн зорилго, сэдэл байж болохгүй. Зарим боловсрол судлаач, сэтгэл зүйчдийн үзэж буйгаар дүн тавих нь хүнийг дотроос нь сүйтгэдэг, сониуч занг мөхөөдөг, сэтгэл зүйн хувьд үл итгэх байдал, дотоод зөрчилд хүргэдэг байна. Онц дүн авах хүсэл, эсвэл муу болон дунд дүнгээс зайлсхийх нь яван явсаар хүүхдийн хамгийн хүчтэй сэдэл болдог. Зөвхөн дүнгийн төлөө сурдаг хүүхэд эцэстээ яах гэж сурч буйгаа ор тас мартаж, “Сургуультай амьтан” болж хувирдаг.

А, В, С, D, F гэсэн шатлалтай үнэлгээний системийг аваад үзвэл эхний хоёроос бусад нь сөрөг үнэлгээ байдаг нь тун хачин. F үнэлгээг маш ховор ашигладаг бөгөөд А, В хоёр бол “сайн”, “илүү сайн” гэж хүүхдүүд хүлээж авна. Хүүхэд эхний удаа ►

► 20 алдаа хийж, дараа нь хичээж байгаад есөн алдаа хийвэл юу ч хийгээгүй хоосон цаас өгсөн сурагчтай адил ахиад л муу үнэлгээ авч таарна. Гэтэл үнэндээ түүний хичээл зүтгэл, хүрсэн үр дүн нь хоёрхон алдаагаа засаад онц авсан сурагчтай харьцуулахад хамаагүй илүү. Хамгийн хэцүү нь үнэлгээний ийм системийг хүүхдүүдэд хэрхэн тайлбарлах вэ гэдэг асуулт хариултгүй хэвээр үлддэг.

Ийм боловсролоор бүтээгдсэн залуучууд ажил, хөдөлмөрийг зөвхөн мөнгө олох арга зам гэж харах хандлага нь давамгайлдаг. Т.Болдгэрэлийн ярьснаар тэд амжилттай карьер хийнэ гэдэг нь кайф авч, аз жаргалтай болгодог тэр л ажлаа олж хийхийг хэлдэг гэдгийг ойлгохгүй, ихэнх тохиолдолд энэ бол баяжих, эсвэл дарга, том менежер болохыг хэлнэ гэж ойлгодог. Үүнээс болж эдийн засгийн хөгжилд чухал үүрэгтэй олон ажил, мэргэжил, ялангуяа үйлчилгээ, үйлдвэрийн мэргэжлүүдийн нэр хүнд унасан. Өнөөдөр олон захирал үйлдвэртээ ажиллах хүн олж чадахгүй байгаагийн нэг том шалтгаан нь энэ юм. Саяхан БШУ-ны яамны мэдээлснээр мэргэжлийн сургалтын байгууллага төгсөгчдийн 60 хувь нь ажил олгогчдын тавьж буй шаардлагад нийцэхгүй, ажлын байргүй байна.

Сурч боловсрох шатанд хөдөлмөрлөх дадал зуршилд сургадаг өөр нэг дэд бүтэц бол цагийн ажил. Энэ нь хөгжингүй орнуудад илүүтэй төгөлдөржсөн байдаг. Япон, Солонгосоор жишээ авахад “Арбайт” хэмээх цагийн ажлын систем байдгийг эдгээр оронд ажиллаж байсан ихэнх хүн мэднэ. Япон болон АНУ-д оюутнуудын 70-аас дээш хувь нь цагийн ажил хийдэг. Аав, ээж нь баян чинээлэг байсан ч хийнэ. Энэ нь нэгдүгээрт, их сургуулийн, гэр бүлийн танилын хүрээлэлээс гадна өөр хүмүүстэй уулзаж, хамтран ажиллаж, танилын хүрээгээ тэлэх, хоёрдугаарт, өөрийн мэдлийн санхүүгийн эх үүсвэртэй болж, эцэг эхээсээ санхүүгээр хараат бус байх, гуравдугаарт, үйлчилгээний салбарын мэргэжил эзэмшиж буй оюутнуудын хувьд эртнээс үйлчилгээний соёлд, хүнтэй харилцах ур чадварт суралцах зорилготой. Японд төслийн менежментийн чиглэлээр мэргэжил эзэмшсэн Б.Мөнхбатын ярьснаар зарим оюутан бүр хичээлээсээ ч илүү ач холбогдол өгч цагийн ажилдаа дурладаг байна. “Яагаад” гэсэн асуултад ихэнх нь “Цагийн ажил бол амьдралын бэлтгэл” гэж хариулж байжээ.

АНУ-ын Duke их сургуулийн судалгаагаар ахлах сургууль болон их сургуульдаа цагийн ажил хийж байсан оюутнууд ажлын байранд дэвших, цалин орлогоо нэмэгдүүлэх, өөрийн бизнесийг

эхлүүлэх зэргээр амжилт гаргах нь түгээмэл байдгийг тогтоожээ. Харин 2018 онд төгсөгчдийн дунд хийсэн хөдөлмөр эрхлэлтийн судалгаанаас харахад, Монголын их, дээд сургуулийн төгсөгчид хөдөлмөрийн харилцаанд шаардагдах ур чадварыг эзэмшихдээ 65 хувь нь ажлын байрандаа, 35.0 хувь нь суралцаж байх хугацаандаа гэж хариулсан байна.

Сүүлийн жилүүдэд манай улсад олон улсын франчайз сүлжээнүүд нээгдэж байгаа нь нэг талаар эерэг үр дүнтэй. Учир нь Монгол компаниудын хувьд шинэ ажилтан сургана гэдэг нь маш том зардал байдаг учраас иймэрхүү газруудад ажиллаж, хүнд үйлчилж сурсан залуучууд ажлын талбарт гараад арга эвээ амархан олж, үнэ цэнтэй ажилтан болж чаддаг. Энэ бүхнээс дүгнээд хэлэхэд цагийн ажил бол сурах бичгээс олж авах боломжгүй суурь ур чадваруудад хүнийг сургах том сургууль ажээ.

Хүнээ мартсан хөгжлийн бодлого

Аль ч улсын хамгийн үнэтэй нөөц нь хүн байдаг. Тэгвэл байгалийн баялгаараа гайхуулдаг Монгол Улс хүний баялгаараа тун сэтгэл түгшээсэн дүр зурагтай байна. 2021 оны байдлаар манай улс ердөө 1.2 сая ажиллах хүчний нөөцтэй байна. Өөрөөр хэлбэл, хөдөлмөрийн насны хүн амаа 50 гаруйхан хувьтай ашигладаг. Хөгжингүй орнуудад энэ үзүүлэлт 62 хувиас дээш байдаг. Түүнээс гадна, ажиллах хүч 2020 онтой харьцуулахад 4.9 хувиар буурч, харин ажиллах хүчнээс гадуурх хүн ам 7.3 хувиар өсжээ. Мөн ажиллагчид бараг долоон хувиар буурч, ажилгүй хүн 21 орчим хувиар өссөн байна. Энэ оны дөрөвдүгээр сарын эхээр Дэлхийн банк, Азийн хөгжлийн банкаас Ази Номхон далайн бүс нутгийн эдийн засгийн төлөвийг шинэчлэн танилцуулахдаа Монголд ажил хийх хүний тоо улам буурч, ажиллах хүчний оролцоо 1994 оноос хойш хамгийн доод түвшинд хүрээд байгааг анхааруулсан.

Санаа зовоож буй нэг чиг хандлага бол ажлын байрны эрэлт хангалттай байгаа ч хүн амын дундах ажиллах сэдэл улам буурч байгаа явдал. Нөхцөл байдал ийм болсонд мэргэжилтнүүд хавтгайрсан халамжийн бодлогыг буруутгадаг. Гэхдээ хамгийн их түгшүүрийн харанга дэлдэж буй таамаг нь 10-20 жилийн дараа Монгол Улс ажиллах хүчний хомсдолд орно гэсэн болгоомжлол юм. Хүний нөөцийн зөвлөх П.Гандолгорын ярьж буйгаар улсын хэмжээнд хүний нөөцийн стратегитай болохгүй бол энэ таамаг биелэх магадлал өндөр. Залуучуудын цонх үе удахгүй дуусах бөгөөд одоо л шийдэхгүй бол оройтно гэж тэр үзэж байна. Залуучуудын

Санаа зовоож буй нэг чиг хандлага бол ажлын байрны эрэлт хангалттай байгаа ч хүн амын дундах ажиллах сэдэл улам буурч байгаа явдал.

Дижитал Хархорум академийн захирал Д.Энхбатын бичсэнээр монгол компаниуд хоршиж, томорч чаддаггүй учраас өндөр цалинтай, нарийн мэдлэг, ур чадвар шаардсан ажлуудаа гаднынханд алдчихдаг. Тийм болохоор манай улсын төлбөрийн тэнцэл дээр үйлчилгээний данс дандаа хасах үзүүлэлттэй гардаг.

► хөдөлмөрлөөд хүрсэн үр дүн амьдралд нь өөрчлөлт, ахиц дэвшил олигтой авчрахгүй бол энэ улсад сайхан амьдрахад улам хэцүү болно. Манай улсын иргэд гадаадад ажиллахаар тэмүүлдэг бас нэг шалтгаан энэ.

Нөгөө талаас, Япон, Солонгос зэрэг хөгжингүй орнуудын боловсролын систем Монголд нутагшиж, тийм системээр мэргэжил эзэмшсэн залуучууд гадаадад өндөр цалинтай ажил хийх боломжтой болж байна. Гэвч “Японд 1000 инженер сургана” гэх мэтээр баярлах шалтгаан байхгүй. Учир нь тэр хэрээр манай улсын ажиллах хүчний нөөц багасна. Албан бус тоогоор Монголд ажиллаж буй мэргэжлийн боловсролын коосэн коллежуудыг төгссөн залуучуудын тал хувь нь Япон, Солонгост ажиллахаар явдаг аж. Мэдээж дотооддоо бага цалинтай ажилла гээд хориод байж болохгүй. Харин цалинг нь өсгөх, гэр бүлээ авч явах баталгаа өгөх, том зургаараа 20-30 жилийн дараа манай улс ямар хүний нөөцтэй байх вэ гэдэг дээр төрийн бодлого заавал байх ёстой гэдгийг П.Гандолгор хэллээ. Гадаадад хэдэн мянгаар нь гаргалаа, ажилтай болголоо гэж баярлахын оронд Монголынхоо хүний нөөцийг чадавхжуулахын тулд яаж бизнесийн байгууллагын ажлын байрыг нэмэгдүүлэх үү, яаж цалинг нэмэх үү гэдэг дээр төр засаг толгойгоо гашилгаж байх ёстой. Ийм бодлогогүй бол хэчнээн сайхан төсөл, бодлого яриад нэмэргүй.

Ийм нөхцөлд гадаадынхаас илүү цалин өгөх боломжгүй компаниуд хүчин мөхөстдөг. Шинэ ажилтныг байгууллагын соёлдоо сургаад идэшүүлж байтал “Би Япон явахаар болчихлоо” гээд гарчихдаг. Өөрөөр хэлбэл, зарим тохиолдолд ямар ч мундаг хүний нөөцийн бодлоготой байлаа ч тэр хүн тогтвортой ажиллах эсэх нь тухайн компаниас шалтгаалахгүй хэмжээнд оччихоод байгаа.

Мөн чадварлаг мэргэжилтнүүдийн төлөө монгол компаниуд хоорондоо өрсөлдөх гэхээс илүү дэлхийн томоохон корпорациуд “авьяас ангуучлах” түрэмгий бодлого явуулдаг болсон. Монголын хувьд энэ нь мэдээллийн технологийн салбарт илүү тод ажиглагдаж байна. Чадварлаг ажилтан нь компаниасаа гарч, хилийн чанад руу ажиллахаар явна гэдэг компанийн хувьд маш том цохилт болдог.

Давжаа биетнүүдэд томрох боломж өгөөч

Монголыг нэг үгээр “Бичил бизнесийн орон” гэж болно. Татварын албанд бүртгэлтэй ААН-үүдийн 84.6 хувь нь жижиг ч биш, бүр бичил гэсэн ангилалд

хамаардаг. Харин Үндэсний статистикийн хорооны тоогоор нийт үйл ажиллагаа явуулж буй 95 950 компанийн 87.5 хувь бичил буюу хуульд зааснаар 1-9 ажилтантай байна.

Дижитал Хархорум академийн захирал Д.Энхбатын бичсэнээр монгол компаниуд хоршиж, томорч чаддаггүй учраас өндөр цалинтай, нарийн мэдлэг, ур чадвар шаардсан ажлуудаа гаднынханд алдчихдаг. Тийм болохоор манай улсын төлбөрийн тэнцэл дээр үйлчилгээний данс дандаа хасах үзүүлэлттэй гардаг. Олон улсын худалдааны тоглоомын дүрмээр тоглож чадахгүй, жижигхэн зах зээл дээрээ өөрсдийгөө тойруулан бизнес хийдэг, экспортод бараа, бүтээгдэхүүнээ гаргах багийн тоглолт байхгүй учраас монголчуудад зах зээл, ашиг орлогоо тэлэх боломж маш бага. Өөрөөр хэлбэл, бид хямдхан, бүтээмж бага, “хар бор” бизнестэйгээ зууралдаад дараагийн түвшинд бизнес хийж томорч чаддаггүй.

Энэ мэтээр ихэнх монгол компани орлого, ажилтны тооноос гадна хүний нөөц, менежмент, соёл, алсын хараа гээд ерөнхий “хүмүүжил”, төлөвшлөөрөө давжаа байгаа. “Observe Consulting” зөвлөх байгууллагын зөвлөх Т.Пүрэвхатаны бичсэнээр тогтворжиж, бэхжиж чадаагүй компаниуд ажилтанд бүтээмжээс нь илүү зүйл амлах боломжгүй.

Хүний нөөц тогтворгүй, бүтээмж сул байгаагийн цөөнгүй шалтгаан компаниудад өөрсдөд нь бас бий. Нэгдүгээрт, шинэ ажилтан шалгаруулж авдаг байдал хуучирсан гэж үзэх мэргэжилтнүүд олон болжээ. Тухайлбал, хүний нөөцийн Nito апп хөгжүүлэгч “Нитотек” компанийн үйл ажиллагаа хариуцсан захирал З.Уянга ажил олгогчид ядаж нийтэлж буй ажлын зарынхаа хэв маягийг өөрчлөх хэрэгтэй гэж үзэж байна. Тухайн мэргэжилтэнд шаардлагатай ур чадваруудыг тоочиж эхлэхээсээ өмнө байгууллагынхаа зорилго, алсын хараа, үнэт зүйлийг эхлээд танилцуулж, “Та хэрэв бидэнтэй ижил итгэл үнэмшилтэй бол CV-гээ илгээгээрэй” гэх зэргээр илүү олон улсын жишигт нийцсэн зар нийтлэх нь өнөөгийн шаардлага болчихоод байгаа гэж хэллээ. Хүн болгон өөрийн гэсэн ахуйн болон сэтгэлзүйн тодорхой хэрэгцээтэй. Гэтэл “Манай компанид хэрэгтэй юу, үгүй юу?”, “Хөдөлмөрийн хүч мөн үү, биш үү?” гэдгээр хандах нь өрөөсгөл гэлээ.

Хүний нөөцийн зөвлөх П.Гандолгор ч бас үүнтэй санал нэг байна. Түүний онцолж хэлснээр хүний нөөцийг муу удирдвал зардал, сайн удирдвал баялаг

Ажиллах хүчний оролцооны болон хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин, улирлаар

болдог бөгөөд хүний нөөц өөрөө хувирамтгай, өөрчилж болохуйц, бие даасан байдгаараа бусад нөөцүүдээс онцлогтой. Ажилтныг зардал гэж хараад байдаг нь голдуу санхүүгийн бүртгэлтэй холбоотой аж. Гэвч олон жилийн турш бизнесийн байгууллагуудыг ажиглаж байхад, хүндээ хөрөнгө оруулалт хийсэн буюу хүний нөөцдөө анхаарсан байгууллагууд улам хүчирхэгжиж байгаа нь анзаарагддаг.

Түвд агентлагийн захирал Т.Болдгэрэл энэ үзэл бодлыг улам лавшруулж, компанийн удирдлага тухайн ажилтанд “Би энэ хүнийг тэжээж байна” гэж хандах нь маш буруу гэж хэллээ. Компанийнх нь бизнесийн амжилтын төлөө ажиллаж байгаа хүнийг амь зуулгахын төлөө л цалин өгч байна гэж үздэг бол тэр ажил олгогч маш ядуу сэтгэлгээтэйг илтгэнэ. Хүн тэжээлгэх гэж биш, амьдралаа сайжруулахын тулд хөдөлмөр эрхэлдэг. Тиймээс ажил олгогч ажилчдынхаа амьдралд ахиц дэвшил гаргахын тулд маш хариуцлагатай байх ёстой. Ажилтны амьдралд ямар нэгэн өөрчлөлт, дэвшил гарахгүй яваад л байвал тийм компанид тогтвортой ажиллах хүн ховор. Бизнесийг зөвхөн ашиг олох талаас нь хараад, ажилтныг хэрэгсэл мэтээр ойлговол бүтээмжийн талаар яриад ч хэрэггүй.

Компаниудын хүний нөөц дээр гаргадаг өөр нэг түгээмэл алдаа нь үе хоорондын ялгаан дээр ажиглагддаг. Стратегийн зөвлөх Ц.Оюунжаргалын бичсэнээр Ү үеийнхэн буюу 1989-1995 онд төрсөн хүмүүс насаараа нэг газар ажиллах хүсэлгүй байдаг. Тиймээс байгаа зүйлийг байгаагаар нь хүлээж авч сурах буюу залуу үеийг өөр шигээ 10 жил компанидаа ажиллуулж чадахгүй нь гэдгээ захирлууд

ойлгох хэрэгтэй. Харин Хүний нөөцийн судалгааны үндэсний хүрээлэнгийн захирал Г.Тэгшбүрэнгийн хэлж буйгаар амбиц бол Ү үеийнхэнд төрмөл байдаг учраас тэд даргархах хандлагыг огт тэвчдэггүй. Тэд үргэлж сурах хэрэгцээгээр “өлсөж” байдаг, ажлыг сэлгэж, баяжуулж, өргөжүүлэхийг хамгийн их хүсдэг учраас ажлаа ойр ойрхон өөрчилж, хэд хэдэн байгууллага солиод явахаа юман чинээ боддоггүй. Тиймээс тэдэнд даалгахаас илүү хамтарч ажиллах нь хамгийн оновчтой гэлээ.

Үе хоорондын хэрэгцээ өөр учраас урамшууллын систем ч бас ялгаатай байх шаардлагатай. “Эн Си Эс” зөвлөх үйлчилгээний байгууллагын үүсгэн байгуулагч Д.Болорын судалснаар Х үеийнхэнд (1965-1979 оныхон) мөнгөн урамшуулал, шагнал, уян хатан ажлын нөхцөл чухал бөгөөд тэдэнд удирдлагаасаа талархал хүлээх, ур чадварын нэмэгдэл авах, ажлын цагийн уян хатан хуваарь зэрэг урамшууллын хэлбэр тохиромжтой. Харин Ү үеийнхэнд мөнгөн шагналын урамшууллаас гадна ажлын гүйцэтгэлд удирдлагаас өгсөн магтаал, ажлын ур чадвараа нэмэгдүүлэх сургалт, зөвлөмж, зааварчилгаа, ажлын байрны соёлын орчныг бүрдүүлж өгөх нь үр дүн өгдөг байна. Тэгвэл 1996 болон түүнээс хойш төрсөн технологийн хөгжил, өөрчлөлтийн өндөр мэдрэмжтэй Z үеийнхний хэрэгцээ бүр өөр. Тэдэнд мөнгөн урамшуулал хүртэхээс илүү нийгмийн харилцаанд ойр байж, бусадтай харилцах нь чухал бөгөөд тэд утга учиртай, ажлын байрны уян хатан нөхцөлтэй ажил эрхлэх, урам зориг өгч, сэдэлжүүлэх төсөл хөтөлбөр дээр ажиллахыг хүсдэг байна. ■

Эх сурвалж: Business.mn сэтгүүлийн 2022.05 сар

Хүн тэжээлгэх гэж биш, амьдралаа сайжруулахын тулд хөдөлмөр эрхэлдэг. Тиймээс ажил олгогч ажилчдынхаа амьдралд ахиц дэвшил гаргахын тулд маш хариуцлагатай байх ёстой.

Бид цалин ихтэй бизнесүүдээ яагаад гаднынханд алддаг вэ?

Системийн сэтгэлгээ гэж юу вэ?

Системийн сэтгэлгээ бол орчин үеийн нэршил. Энгийнээр тайлбарлавал аливааг иж бүрнээр харах сэтгэлгээ. 2500 жилийн тэртээ бичиж үлдээсэн ном судраас харвал тухайн цаг үед ч хүмүүс ийм сэтгэлгээтэй байжээ. Дэлхийн II дайны дараа “Их 7”-

гийн хөгжил эрчимжихийн хэрээр эдийн засаг, нийгмийн өргөн хүрээг хамарсан шийдвэрүүд гарч амьдрал төвөгтэй болсон. Олон улсын зах зээл, худалдаа, орчин үеийн технологийн хөгжлийг даган компаниуд ч томорсон. Үүнтэй уялдан арга зүйн хэмжээнд байсан системийн сэтгэлгээ гэдэг ойлголт шинжлэх ухааны түвшинд хүрчээ.

Компаниуд “Манайх шинэ жилийн урамшуулал зарлаж, борлуулалт өслөө” гэдэг. Гэтэл өргөн дурангаар харвал хямдрал зарлахад премиум буюу үнэтэй ч тогтмол худалдан авалт хийдэг хэрэглэгчдээ алдаж хямдхан худалдан авагчтай болдог. Улмаар борлуулалтын жилийн дүн буурна. Энэ бол урамшуулал бизнест эсрэгээр нөлөөлдгийн жишээ.

Монголчуудад нийтлэг тохиолддог жишээнээс дурдъя. Улаанбаатар хотын автозамын түгжрэлийг хүн бүр өөрийнхөөрөө тайлбарлаж байна. Учир шалтгаан, үр дагаврыг шууд холбож ярихыг шугаман сэтгэлгээ гэдэг. Шугаман сэтгэлгээтэй хүмүүс автомашины тоог түгжрэлийн шалтгаан гэж үздэг. Зарим нь хотын хүн амын өсөлт, автозамын ачаалалтай холбон тайлбарлана. Харин системийн сэтгэлгээгээр энэ бүхэн хоорондоо хэрхэн нөлөөлдөг, аль нь ихсэхэд аль нь буурч байгааг олж харах нь зорилго байдаг. Шалтгааныг хоёр дахин өөрчлөхөд үр дагавар өөрчлөгдөх албагүй. Өөрчлөлт үл ялиг, эсвэл тэсрэлт шиг мэдрэгдэж болно.

Улаанбаатарын автозамын түгжрэлийн суурь шалтгаануудын нэг бол хот төлөвлөлт алдагдсантай холбоотой. Иргэдээ сайхан амьдруулахад хот төлөвлөлтийн зорилго оршдог. Гэтэл одоо газрын наймаа болжээ. Түгжрэлийг шийдвэрлэхийн тулд асуудал хоорондын нөлөөлөл, зорилго чухал. Шийдэлд хүрэхэд хэчнээн жил шаардлагатай, ямар арга, дарааллаар явах уу, хэн оролцох уу гээд

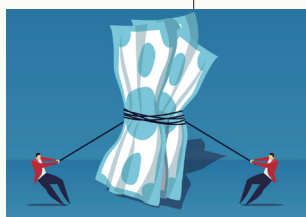
иж бүрнээр, системээр харах ёстой. Түгжрэлийн тухайд бол тээвэр, санхүү, удирдлага, иргэний нийгэм хоорондоо хэрхэн уялдаж байгааг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй алхам алхмаар шийдэх аргыг системийн сэтгэлгээ гэж тодорхойлдог.

Сайн системийн үр өгөөжийг нэг үгээр илэрхийлэхэд төвөгтэй. Гэхдээ сайн системийг адилхан гэж хэлж болно. Ийм систем нэгдүгээрт эзнээсээ хамааралгүй ажилладаг байх ёстой. Эзэн солигдсон, амарсан, хувьцаагаа худалдсан ямар ч тохиолдолд компанийн үйл ажиллагаа тасалдахгүй байдаг. Хоёрдугаарт, ажилтнуудаас хамаардаггүй. Үүнд шинэ ажилтныг бэлтгэдэг боловсон хүчний дүрэм журам хамаарна. Гуравдугаарт, итгэл хүлээсэн найдвартай бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг төрөл бүрийн стандартыг мөрддөг. Компани бүрд, цаг хугацаанд өөр өөр байж болох ч сэтгэн бодох арга нь ижил. Харах арга, стандартыг системийн сэтгэлгээний элемент гэдэг.

Системийн сэтгэлгээг хоёр янзаар тоймлож болно. Системийн сэтгэлгээ гэж нэрлэлгүй маркетинг, санхүү, удирдлагаа хэрхэн хөгжүүлэхийг системтэй зааж, төсөөлөл өгч болно. Гэхдээ онол үзэлгүйгээр сурснаа өөр салбарт хэрэглэхэд хэцүү. Туршлагаар сурсан хүнд нэг том дутагдал байдаг. Туршлагаа шилжүүлж чаддаггүй. Харин онолоор сурсан хүн ямар ч аргыг ямар ч тохиолдолд хэрэглэнэ. Онол бол абстрактаар загвараа өгдөг. Тэр загварыг маркетинг, санхүү, удирдлагадаа, тэр ч байтугай байгаль цаг уурт хэрэглэж байна. Математикийг эдийн засаг, биологи, одон оронд хэрэглэдэг шиг системийн сэтгэлгээний зарчмуудыг ашиглаж болдог. Үүнийг шинжлэх ухааны арга барил гэдэг.

Компани систем болох нь

Хүн төрөлхтөн олон мянган технологи, багаж хэрэгсэл зохион бүтээжээ. Эдгээр технологи, онолыг леги шиг угсарч, бодит амьдралд хэрэгжүүлэх шийдлийг системийн инженерүүд гаргадаг. Хүмүүс системийн сэтгэлгээ юунд хэрэгтэйг сонирхож асуудаг. Системийн онолыг одоогоос 30 жилийн өмнө кибернетик гэж ярьдаг байв. Систем бүр дотоод зарчимтай. Нүдэнд үл үзэгдэх техникийн системийг зөв, оновчтой зохицуулна. Уялдаа ▶

Өөрсдийгөө тойруулсан бизнесээсээ салахгүй байгаа учир монголчууд олуулаа нийлж хийдэг зарчмаас хоцорч байна.

► холбоог томоор харахаас гадна байгаль нийгмийн үзэгдэл, тогтоц, үйл явдлыг математик, техникийн аргаар загварт оруулдаг. Бид нийтлэг загвартай бол асуудлаа амархан ойлголцож, хамтран хэлэлцэж, шийдэлд хүрнэ. Компани бол том систем. Улс, үндэстэн дамнасан, олон салбартай компаниудын үйл ажиллагаа цаг хугацааны хувьд хоцорч, түрүүлэх нь бий. Тиймээс мэдээлэл, мөнгө, ажиллах хүчний солилцоогоо хэрхэн зохицуулах, хаана нөөц үүсгэх, эргэх холбоо, тогтвортой байдлыг системийн инженерүүд зохицуулдаг.

Энгийнээр хэлбэл монголчууд цээжиндээ багтсанаараа, ахуйн түвшинд бизнес хийж байна. Ахуйн буюу доод түвшинд хувь хүн ганцаараа бизнес хийдэг. Жаахан төвөгтэй болоод ирэхээр төрөлжих, мэргэжих, процесс бүр стандарт, чанар хангаж, найдвартай ажиллах, бусад компанитай харьцах шаардлагатай. Тэгээд дараагийн түвшний бизнес хэрэгтэй болдог. Цонх, хаалга хийдэг компаниуд хэрхэн хорших уу, цаашлаад хамтарч барьсан барилгаа хэрхэн борлуулах вэ гэх мэт.

Харамсалтай нь бид ахуйн түвшнээсээ гарч чадахгүй байгаа учир бизнесийн дараа дараагийн шат руу ахиж дэвшдэггүй. Манайхан хямдхан, бүтээмж бага, хар ажлын бизнестэйгээ зууралдаад байна. Тиймээс л гаднынхан орж ирээд бүтээмж, цалин өндөр бизнесийг авдаг. Монголын компаниуд одоо л барилга барьж сурч байна. Гэхдээ дизайн сайтай, үнэтэй, үйлдвэрийн барилга зэрэг ашиг олдог бизнесээ гадаадын компаниудад алддаг. Яагаад гэвэл тэд системтэй буюу илүү зохион байгуулалттай, менежменттэй, технологитой ажилладаг юм. Ашиг орлогоо гаднынханд алдахгүйн тулд хоёрдугаар, гуравдугаар түвшний бизнесийн мэдлэг хэрэгтэй. Гадаад худалдаанд оролцоно гэж тухайн улсын бизнесийн системд тоглолт хийхийг хэлдэг. Тухайлбал, Хятад улсын худалдаа, санхүүгийн системийн бүтэц, бизнесүүд нь хоорондоо хэрхэн хоршдог, маркетингаа яаж хийдгийг судлах ёстой. Өөрсдийгөө тойруулсан бизнесээсээ салахгүй байгаа учир монголчууд олуулаа нийлж хийдэг зарчмаас хоцорч байна.

Хүн Цагаан толгойн үсэгт л багтааж ярьж, бичдэг. Гэтэл бидний мэдэх үсгээс хязгааргүй олон юм бий. Системийн сэтгэлгээний ойлголттой хүн аливаа тогтолцоо үйл явдлыг томъёолж чаддаг. Мөн нэгэнт системийн хэлэнд нэвтрүүлсэн тохиолдолд сайжруулах, шинэчлэх арга олон байдаг. Компания хөгжүүлэх гэвэл бизнесээ хамгийн энгийн системийн хэлээр тайлбарлаж, тохирсон аргаа олж чаддаг байх ёстой.

Нэгэн энгийн жишээ дурдахад индиануудын бумеранг гэдэг мод бий. Цаг агаар хэвийн байхад хэн шидсэнээс үл хамааран буцаад ирдэг. Нисээд эргэж ирдэг физикийн хуулийг тооцож тэр модыг зөв бүтэцтэй хийсэн бол буцаад ирдэгтэй адил компанийг бүтэц нь тодорхойлдог. Муу захирал удирдсан ч сайн үйл ажиллагаа явуулахаар зохиож болно. Жишээлбэл, KFC байна. Нөгөө талаас таны бизнест тийм загвар байгаа юу гэдэг асуулт гарч ирнэ. Мэдээж байгаа. Хамгийн сайн бүтцийн нэг гол үзүүлэлт бол найдвартай, тогтвортой ажиллагаа. KFC тодорхой хүрээнд тогтвортой ажилладаг. Хаана, хэн эзэмшихээс үл хамааран сайн систем тухайн орчиндоо зохицдог.

Хариуцлагатай, хариуцлагагүй хоёр хамтрахад хэцүү

Экспорт бол багийн тоглоом. Ганцаараа бор зүрхээрээ амжилт олохгүй. 11 дурын хүн хөлбөмбөгийн баг болдоггүй. Нэгдсэн стратеги, бэлтгэлийн арга, тактик, тоглох философитой байдаг. Энэ бол экспортод гардаг системтэй адил зарчим. Ноосон бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэе гэж бодоход хайрцаг, баглаа боодол хийх, борлуулах, тээвэрлэх гээд алхам тутамд өндөр түвшинд өрсөлдөх тухайн зах зээлд мэргэшсэн хүмүүс хэрэгтэй. Дэд бүтцийн мэргэжлийн компани шаардлагатай. Ядаж л Хятадын зах зээлд өрсөлдөх хайрцаг шаардлагатай болно. Хайрцагаа гэмтээхгүй тээвэрлэдэг тээвэрлэгч, Хятадын зах зээлд маркетинг хийж чадах мэргэжлийн компани байх ёстой. Компаниуд нийлж, хоршиж байж гадаадын нэгдсэн командтай тасралтгүй өрсөлдөж зах зээлд гарч чадна. Тиймээс экспортод гарахын тулд бид дараа дараагийн түвшний системийг байгуулж сурах ёстой.

Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл гэж олон жил ярьж байгаа ч би энэ талаар сайн мэдэхгүй. Гэхдээ төр хариуцлагагүй ажиллаж байгааг бид мэднэ. Сонгуулиар солигддог. Төргэх оролцогч хариуцлага хүлээдэггүй. Ажилласан ч эс ажилласан ч хариуцлага хүлээдэггүй. Гэтэл хувийн хэвшлүүд зогссон хоног бүртээ хариуцлага үүрч, банкны зээл төлж, эд хөрөнгөөрөө барьцаа тавьдаг. Хариуцлагатай хүн, хариуцлага хүлээдэггүй этгээд хоёр нийлэхэд хэцүү. Нийлүүлэх зарчим, систем нь Монголын төрд хараахан алга. Төр бол хийхгүй байсан ч болно гэсэн хандлагатай, дээд түвшинд ажиллахад бэлэн биш. Магадгүй нэг эх оронч гарч ирээд хэсэг хийх байх. Гэхдээ сонгуулиар болино. ■

Эх сурвалж: Business.mn сэтгүүлийн 2022.05 сар

Манайхан хямдхан, бүтээмж бага, хар ажлын бизнестэйгээ зууралдаад байна. Тиймээс л гаднынхан орж ирээд бүтээмж, цалин өндөр бизнесийг авдаг.

Экспортын төлөө...

Хөдөө аж ахуйн салбар Монгол Улсыг экспортлогч орны ирээдүйд хөтөлнө

Хаягдлаа орлого болгох нь

Манай улс жилд дунджаар 10-12 сая толгой мал эдийн засгийн эргэлтэд оруулдаг. Үүнээс ердөө долоон саяынх нь арьс ширийг боловсруулж, үлдсэн таван саяынх арьс шир “хаягдал” болдог. Энэ нь эргээд эдийн засаг төдийгүй малчдын амьдралд сөргөөр нөлөөлж байна. Тиймээс малын гаралтай түүхий эдийг эдийн засгийн эргэлтэд оруулж, үнэ цэнийг өсгөх нь энэ жилийн онцлох ажил байх болно.

Энэ хүрээнд Дарханы арьс ширний үйлдвэр, технологийн паркийн бүтээн байгуулалтыг эрчимжүүлнэ. Гутлын үйлдвэрлэлээр дэлхийд тэргүүлдэг Итали манай улсаас гутлын арьс авах асар их сонирхолтой. Тиймээс Дарханы үйлдвэр технологийн паркт онцгой ач холбогдол өгч, хөрөнгө оруулахаа мэдэгдээд буй. Мөн Эрдэнэт үйлдвэрийн ашгаас 50 тэрбум төгрөгийг эл бүтээн байгуулалтад зориулахаар болжээ. Дарханы арьс ширний үйлдвэр, технологийн

**Итали руу
гутлын арьс,
Турк руу нэхий
дээлийн түүхий
эд нийлүүлэх
боломжтой**

парктай адил түүхий эдийн үнэ цэнийг өсгөх үйлдвэр технологийн паркийг баруун бүсэд ч мөн байгуулна. Ховд аймагт барих уг үйлдвэрийн дэд бүтцийг шийдэх ажлууд ид үргэлжилж байна. Баруун бүсийн боловсруулах үйлдвэрийн бүтээн байгуулалтад зориулан улсын төсвөөс 9.7 тэрбум төгрөг төсөвлөжээ.

Эдгээр бүтээн байгуулалтын үр дүнд экспортын гарц тэлнэ. Тухайлбал, Итали руу гутлын арьс, Турк руу нэхий дээлийн түүхий эд нийлүүлэх боломжтой. Мөн Хятадын үйлдвэрүүдэд цүнхний арьс экспортлох ч боломж бий. Гагцхүү арьс ширээ боловсруулж, ангилан ялгадаг болчихвол экспортын нэр төрөл нэмэгдэх юм.

Манай улс 67.3 сая тоо толгой малтай. Энэ тоо ойрын хугацаанд 80 гаруй саяд хүрнэ. Ийм арвин баялаг “нөөц”-ийг чанаржуулж, боловсруулах, экспортлох чиглэлд анхаарвал улс, орон нутгийн төдийгүй малчдын амьдрал ахуйг тэтгэхэд томоохон түлхэц болно. ▶

► Экспорт нэмэгдэнэ

Хөдөө аж ахуй бол Монгол Улсыг үйлдвэрлэгч, экспортлогч орны ирээдүйд хөтлөх гол салбарын нэг. Үүний тулд га-гаас хураах ургацын хэмжээг өсгөх, малын ашиг шимийг нэмэгдүүлэхээс бүх зүйл эхэлнэ. Импортлогчдын хүсдэг гол зүйл бол тогтвортой нийлүүлэлт. Гэтэл манай улс агуулах савны багтаамждаа баригдан худалдааны “муу түнш” болох нь бий. Ялангуяа махны экспортод энэ байдал түгээмэл. Агуулах, зоорьгүйн улмаас арваннэгдүгээр сард мах хөлдөх үеэр л нядалгаа хийдэг. Улмаар нөөцөлсөн махаа дөрөвдүгээр сар хүртэл экспортлоод бусад үед нь таг зогсох жишээтэй. Тиймээс хангалттай зоорь, агуулахтай болчихвол жилийн турш тогтвортой экспорт хийх боломж бүрдэх юм.

Цар тахлаас өмнө нийт экспортын 8.2 хувийг хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүн эзэлж байсан бол 2020 онд 5.2 хувь болж буурсан. Тодруулбал, 2020 онд 51 төрлийн 116.6 сая ам.долларын хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүн экспортолж, үүнээс даруй зургаа дахин их буюу 594.4 сая ам.долларын хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүн импортолжээ. Манай улс хүнс, хөдөө аж ахуйн экспортоо тэлэх зайлшгүй шаардлагатай нь үүнээс харагдаж байна.

Тус салбарын экспортын гол бүтээгдэхүүн нь мах, ноолуур. Гэтэл бид өнгөрсөн онд махаа экспортолж чадаагүй. Тиймээс энэ жил махны экспортдоо түлхүү анхаарна гэдгээ ХХААХҮЯ-ны Бодлого, төлөвлөлтийн газрын дарга Ц.Болорчулуун хэлсэн. Өнгөрсөн оны махны нөөц болон энэ жилийн мах бэлтгэлийг тооцож үзвэл, махны экспорт 2022 онд нэмэгдэх төлөвтэй байна. Махны экспортын хамгийн оргил үе нь 2017 он бөгөөд 70 мянган тонн мах экспортод гаргасан. Харин дараагийн жилүүдэд нь 40-өөд мянган тонныг экспортолсон юм.

Энэ жил БНХАУ-ын хөнгөлөлттэй зээлийн хүрээнд махны дөрвөн үйлдвэр барих төслийг эхлүүлнэ. Ховд, Булган, Архангай, Дорнод аймагт хөнгөлөлттэй зээлийн хүрээнд 78 сая ам.доллароор үйлдвэр барихаар төлөвлөж, ТЭЗҮ-ийг нь боловсруулжээ. Хэрэв тээвэр, логистикийн саад арилбал махны үйлдвэрүүд ирэх онд ашиглалтад орно.

Махны экспортын 90 орчим хувь нь Хятад руу гардаг бол ноолуурын экспортын томоохон худалдан авагч нь мөн л урд хөрш. Хил гааль хаалттай байгаа нь өнгөрсөн онд ноолуурын

экспортыг ихээхэн хумьсан. Харин энэ оноос сэргэх магадлалтай байна. Дэлхийн түүхий ноолуурын зах зээлийн 40 гаруй хувийг манай улс дангаараа эзэлдэг. Жилдээ 10 мянган тонн ноолуур бэлтгэдэгээс дотоодын үйлдвэрүүд гурван мянган тонныг нь л боловсруулдаг. Одоогоор ноолуурын дийлэнхийг Хятадын зах зээлд түүхийгээр нь нийлүүлж байна. Тиймээс цаашид угаах, самнах, ээрэх зэргээр тодорхой хэмжээнд боловсруулж, экспортлоход анхаарч байгаа аж. 2021 онд дотоодын зарим аж ахуйн нэгж ноолуураа Итали руу онгоцоор тээвэрлэсэн. Харин энэ онд тээвэр логистикийн “түгжрэл” бага боловч саарч, хөдөлгөөн орно гэсэн хүлээлт байна.

2022 оны экспортын урсгалд хүч нэмэх гол бүтээгдэхүүн нь гурил. ХХААХҮЯ БНХАУ-ын Чанар, хорио цээрийн яамтай гурван жил хамтран ажилласны үр дүнд оны босгон дээр нааштай шийдвэр гарсан. Тодруулбал, 2021 оны арванхоёрдугаар сарын 24-нд манай улсын 13 гурилын үйлдвэрийн хөх тариа, улаанбуудайн гурилыг экспортод гаргах зөвшөөрлийг Хятадын талаас анх удаа олгосон юм. Ингэснээр жил бүрийн ургац хураалттай зэрэгцэн өрнөдөг маргаан, эргэлзээ нэг тийш шийдэгдэж байна гэж хэлбэл буруудахгүй. Учир нь дотоодын хэрэглээгээ бүрэн хангасан гурилын үйлдвэрүүд буудай авна, авахгүй гэсэн асуудал байнга үүсгэдэг. Тэгвэл энэ жилээс тариалан эрхлэгчид ямар ч нөхцөлд буудайгаа борлуулна гэсэн итгэлтэй ажиллаж болох нь.

Будааны тухайд манай улс импортоос 100 хувь хараат. Гэвч Монголд цагаан будааг амжилттай тариалж, анх удаа 10 тонныг хурааж авсан нь 2021 оны онцлох үйл явдал байлаа. Энэ онд цагаан будааны тариалалт үргэлжлэхээс гадна гурвалжин будааг туршилтаар тарина. Иймээс салбарын яам 2022 онд шинэ төрлийн ашигтай таримлуудыг судлан тариалж буй аж ахуйн нэгжүүдээ дэмжин ажиллахаа мэдэгдсэн.

Энэ жил дотоодод үйлдвэрлэсэн рапсын тосыг НӨАТ-аас чөлөөлнө. Манай улс жилдээ 20 мянган тонн ургамлын тос импортоор авч хэрэглэдэг. Бас л 100 хувь импортоос хараат. Сэлэнгэд хоёр ч үйлдвэр бий. Хамгийн том нь Сэлэнгийн Баянгол сумын үйлдвэр. Тус үйлдвэр жилд 100 мянган тонн рапс шахаж, 30 мянган тонн тос гаргах хүчин чадалтай. Тиймээс дотоодын зах зээлд эзлэх байр суурийг нь бэхжүүлэхийн тулд НӨАТ-

Энэ жил
БНХАУ-ын
хөнгөлөлттэй
зээлийн хүрээнд
махны дөрвөн
үйлдвэр барих
төслийг
эхлүүлнэ.

Зургаан жилийн хугацаатай хэрэгжих төслийн үр дүнд усалгаатай газар тариалангийн талбай 10 мянган га-гаар нэмэгдэх юм.

► аас чөлөөлөх шийдвэр гаргажээ. Хэрэв рапсын тосны үйлдвэрлэл нь жигдрээд ирвэл үлдсэнийг нь экспортлох боломж бүрдэх юм.

Уул уурхай манай эдийн засагт давамгайлж байгаа ч дийлэнх аймаг, сум хөдөө аж ахуйд түшиглэдэг. Тиймээс хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн салбарын эдийн засагт оруулах хувь нэмрийг сайжруулахын тулд ямар бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, экспортыг дэмжихээ нарийн төлөвлөх нь чухал.

Уламжлалт ажлуудыг урьдын ёсоор

Их ажил ундрах цаг айсуу. Энэ онд хүнсний ногооны тариалалт өмнөх жилээс өсөх төлөвтэй байна. Манай улс дотоодын хүнсний ногооны хэрэглээний 60 хувийг хангадаг бол 2022 онд 80 хувийг хангах зорилт тавьжээ. Үүний тулд тариаланчдыг тоног төхөөрөмж, үр тариагаар хангаж, хүлэмж, агуулах барихад ихээхэн анхаарахаа ХХААХҮЯ-наас мэдэгдсэн. Мөн хаврын тариалалтад зориулж 100 тэрбум төгрөг төсөвлөжээ.

“Тэрбум мод” үндэсний хөдөлгөөний хүрээнд хүлэмжийн тариалалтыг нэмэгдүүлэх нь энэ оны чухал зорилт юм. Одоогоор манай улс 90 гаруй га хүлэмжтэйгээс 30 орчим га нь өвлийнх. Өвлийн хүлэмжийг цаашид дор хаяж 20 га-гаар нэмэгдүүлэх шаардлага бий. Харин энэ жил өвлийн хүлэмжийг багадаа таван га-гаар нэмэгдүүлэхээр төлөвлөжээ.

2022 оны өөр нэг онцлох ажил нь Азийн хөгжлийн банкны санхүүжилттэй хэрэгжиж буй “Хүнсний ногоо ба усалгаатай газар тариалан төсөл” юм. Төслийн хүрээнд долоон аймгийн 14 байршилд усалгаатай газар тариаланг дэмжих зорилгоор 18 услалтын системийг шинээр барих буюу засварлана. Эл төсөл 40 сая ам.доллараар хэрэгжих бөгөөд тендерийг нь 2022 онд багтааж зарлана. Зургаан жилийн хугацаатай хэрэгжих төслийн үр дүнд усалгаатай газар тариалангийн талбай 10 мянган га-гаар нэмэгдэнэ.

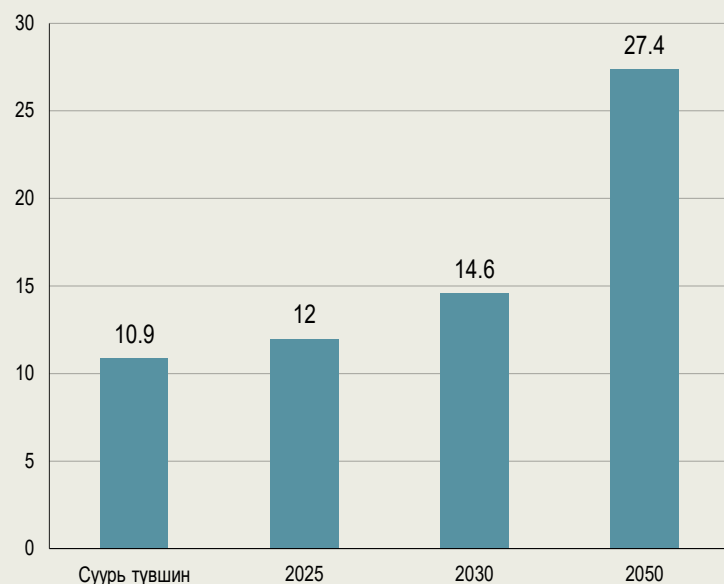
Мал аж ахуйн салбарт мөн л их ажил ундарна. Мал төллөлтөөс эхлээд ноос, ноолуурын бэлтгэлд онцгой анхаарахыг салбарын яамнаас орон нутагт үүрэг болгожээ. Ноолуурын хувьд, тодорхой хэмжээний санхүүжилтийг худалдан авагч компаниудад олгодог. Тэгвэл энэ жил ноолуур бэлтгэхэд 100 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээл олгоно.

Энэ онд эрчимжсэн мал аж ахуйг хөгжүүлэх чиглэлээр Беларусь улсын Засгийн газрын хөнгөлөлттэй зээлээр мах сүүний чиглэлийн үхрийг аж ахуйн нэгжийн хүсэлтээр оруулж ирнэ. Мөн Азийн хөгжлийн банкны 30 сая ам.долларын санхүүжилтээр Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицсон мал аж ахуйг хөгжүүлэх төсөл хэрэгжиж эхэлнэ.

Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих ажлууд ч энэ онд үргэлжилнэ. Өнгөрсөн жил “10 их наядын цогц төлөвлөгөө”-ний хүрээнд хөдөө аж ахуйн салбарт 650 тэрбум төгрөг хуваарилж, 493 тэрбумыг нь иргэн, аж ахуйн нэгжид зээл хэлбэрээр олгосон. Энэ жил 50 тэрбум төгрөгийг нь эргэн төлөлтөөс төвлөрүүлж, жижиг дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих зээлийг санхүүжүүлнэ.

Хүнс, хөдөө аж ахуй бол ажил нь барагдашгүй салбар. 2022 онд тус салбарын нөр их хөдөлмөр эдийн засгийн сэргэлтийг тэтгэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэхээр байна. ■

Боловсруулах аж үйлдвэрийн салбарын ДНБ-д эзлэх хувь

Эх сурвалж: ХХААХҮЯ

Аз жаргал
түгээ

Fomi бол хүндэлдэг авьяастнууд, алдартнууд,
олны танил эрхмүүдээр өөртөө болон хайртай
дотны хүмүүстээ мэндчилгээ дэвшүүлүүлэх
сошиал медиа платформ юм.

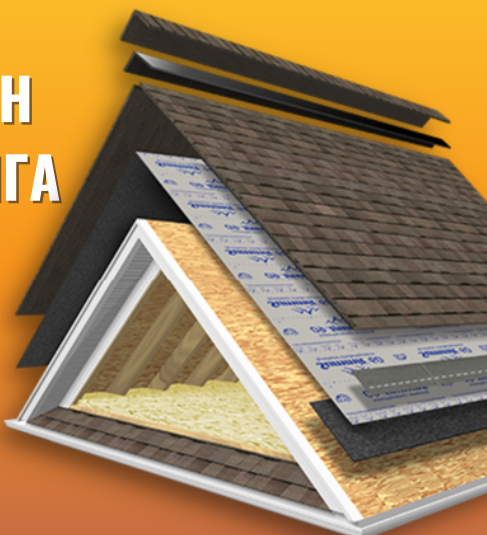

Download on the
App Store

GET IT ON
Google Play

Дулаан шийдэл төсөл Байшингаа дулаалж амжсан уу?

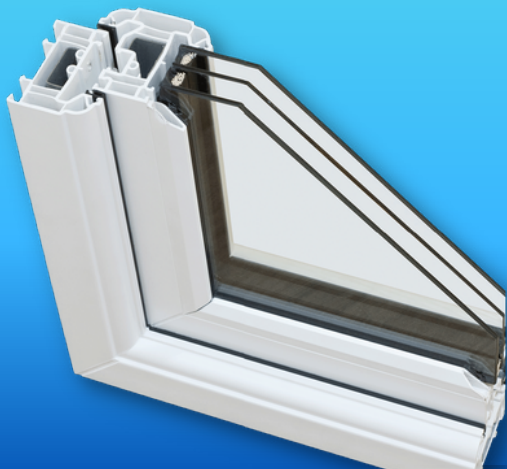
ДЭЭВРИЙН АДРЫН ХӨНДИЙН ДУЛААЛГА

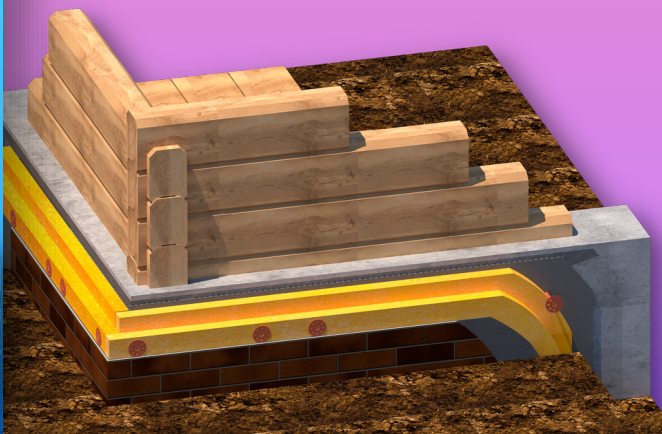
ХАНЫН ДУЛААЛГА

ЦОНХ СУУРИЛУУЛАЛТ

СУУРИЙН ДУЛААЛГА

NOVEL

XCMG
HANWO XG90H 60TH

**АЖЛЫН
МАНГАС**

ХАМГИЙН БАГА

УРЬДЧИЛГАА: 8%

ХҮҮ: 1.4%

Speed Mate

СЭЛБЭГ ХЭРЭГСЭЛ, ТОС ТОСОЛГООНЫ МАТЕРИАЛ

SHACMAN

ЧИРЭГЧ ТОЛГОЙ, ЧИРГҮҮЛ

MICHELIN

TRIANGLE

KUNLUN TYRE

**УУЛ УУРХАЙН
ХҮНД ДААЦЫН ДУГУЙ**

ХҮҮ 0%

ХҮҮГҮЙ ЛИЗИНГТЭЙ

NOVEL GROUP

7013-1616